

Den offentliga platsen året runt

- Hur en offentlig plats kan utformas för att främja utomhusvistelse och upplevas attraktiv under hela året

The public space year-round

- How a public place can be designed to promote outdoor activities and to be experienced as attractive all year-round

Olivia Thörn

Självständigt arbete • 30 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2018

Den offentliga platsen året runt – hur en offentlig plats kan utformas för att främja utomhusvistelse och upplevas attraktiv under hela året

The public space year- round – how a public place can be designed to promote outdoor activities and to be experienced as attractive all year-round

Olivia Thörn

Handledare: Anna Peterson, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Allan Gunnarsson, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Biträdande examinator: Arne Nordius, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Master's Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0814

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2018

Omslagsbild: Olivia Thörn

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: årstidsgestaltning, säsongsvariation, utomhusvistelse, aktivitet, användning, vardagsplats, mikroklimat, landskapsarkitekt, offentliga platser, vinter

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Utomhusvistelse medför positiva effekter för hälsan under hela året. Offentliga platser och gröna miljöer fungerar även som viktiga mötesplatser för människor i staden. Emellertid minskar användningen av utomhusmiljön ofta under vintern, vilket får negativa konsekvenser – inte minst för den psykiska hälsan. Genom att utforma offentliga platser för att främja utomhusvistelse under alla årstider, kan landskapsarkitekten skapa förbättrade förutsättningar för såväl folkhälsan som den sociala hållbarheten. Då det sker en förtätningsprocess i många städer idag, bör kvalitén på de gröna ytor som finns kvar öka, och en förlängd säsong för utomhusvistelse skulle kunna vara ett sätt att uppnå detta.

En viktig del i arbetet med att förlänga säsongen för utomhusvistelse, är att utforma behagliga, varierade mikroklimat. Detta inkluderar bland annat användning av vindskydd, och syftar till att skapa förutsättningar för att besöket ska kunna upplevas som positivt, även om det blåser. En annan aspekt är att eftersträva större upplevelsevärden, exempelvis i form av vinterfägringskvalitéer i växtmaterialet, vilket skulle kunna bidra till ett större attraktionsvärde för platsen. Det är också av stor betydelse att platsen har en god grundutformning, som skapar möjlighet för användning under hela året, och att besökaren erbjuds valmöjlighet i olika former. Kvalitéer kopplande till respektive årstid bör dessutom stärkas, så att invånarna känner en större uppskattning för varje säsong. Platsens kontext och klimatförutsättningar är avgörande för vilken typ av insatser som skulle kunna vara relevanta. Det är även viktigt att undersöka vilka behov som finns.

Det finns flera metoder för att befolka stadsrummet under olika årstider, vilket kunskapssammanställningen presenterar. Exempelvis kan de offentliga platserna rymma olika aktiviteter och evenemang. Såväl isbanor som festivaler, food-trucks och torghandel bidrar till att människor vistas i stadsrummet. Då det inte alltid finns ekonomi för att anpassa alla platser till årstidernas olika förutsättningar bör de platser där det redan rör sig mycket människor identifieras. På vardagsplatser finns stor potential att jobba med årstidsgestaltning för att förbättra livskvalitén för så många människor som möjligt. Där kan de satsade pengarna göra stor nytta.

Uppsatsen inkluderar en litteraturstudie samt intervjuer med yrkesverksamma landskapsarkitekter på ett konsultföretag respektive planarkitekter på en kommun, för att få en bild av hur årstidsgestaltning fungerar i teorin och praktiken. Även observationer från olika vardagsplatser i centrala Malmö ingår i arbetet. Dessa redogör för hur användningen varierade under observationsperioden (mellan hösten 2017 och våren 2018). Uppsatsen presenterar avslutningsvis ett antal råd och idéer kring hur landskapsarkitekten kan tänka då hen gestaltar en vardagsplats för att den ska fungera och upplevas som attraktiv året runt.

Abstract

Being outdoors has a positive impact on the health throughout the year. Public places and green spaces also serve as important meeting point for people in the city. The use of such outdoor environments, however, often decreases in the winter time, which has negative consequences, not least on mental health. By designing public spaces to promote outdoor activities during all seasons, the landscape architect can create improved conditions for both public health and social sustainability. As there is a densification process in many cities today, the quality of the green spaces that are left should be elevated. An extended season for outdoor activities could be a way to achieve this.

An important part of extending the season for outdoor activities is to design comfortable and varied microclimates. This includes, for example, the use of wind protection, which aims to create comfortable conditions for the outdoors stay, even if it is windy. Another aspect is to strive for greater experiential value, which can be implemented by, for example, using plants with winter qualities. This can contribute to a greater attraction value for the place. It is also important that the area has a good foundational design that creates opportunities for use throughout the year, and offers the visitor options of how to use the space. The different qualities coming with each season should also be strengthened, so that the residents feel a greater appreciation for each season. The context and climate conditions of the site are defining the type of actions that may be relevant. It is also important to investigate what needs currently exist for the place.

There are several methods for populating the public spaces during the different seasons. For example, public spaces can accommodate different types of activities and events. Ice rinks, as well as festivals, markets, and food trucks can help to populate the public spaces. Since there is not always financial support for adapting all public spaces to different conditions of the seasons, places where there already are a lot of people should be identified. The commonly used spaces have a great potential for working with seasonality to improve the quality of life for as many people as possible. In these places, the money invested can be put to great use.

The thesis includes a literature study and interviews with professional landscape architects at a private practice, and with planning architects at a municipality, to get an idea of how seasonal design is performed in theory and practice. Observations from different commonly used and crowded places in the central parts of Malmö is also a part of the thesis. The observations describe how the use of the places varied during the observation period (autumn 2017 until spring 2018). The thesis also presents a number of ideas about how landscape architects can create public places to promote outdoor activities and be attractive all year-round.

Förord

Denna uppsats utgör den sista pusselbiten i min utbildning till landskapsarkitekt vid SLU i Alnarp och syftar till att ge mig större kunskaper kring hur landskapsarkitekter kan jobba med att förlänga säsongen för utomhusvistelse i vårt svenska klimat. Mitt intresse för detta väcktes då det slog mig att många offentliga platser tenderar att stå tomma under våren, hösten och vintern, vilket är synd då utomhusvistelse för med sig så många fördelar. I detta finns en stor utvecklingsmöjlighet som jag ville undersöka och lära mig mer om när tillfälle kom i samband med mitt examensarbete. Under höst- och vintermånaderna 2017-2018 började jag göra observationer av användningen av vardagsplatser i Malmö på väg till och från min praktikplats. Det jag såg bekräftade min hypotes, vilket motiverade mig ytterligare att undersöka potentialen i detta. När masterskursen började i mitten av januari fortsatte jag processen med att samla in kunskapsmaterial från både skriftliga och muntliga källor. Observationerna fortsatte jag med fram tills inlämningen av examensarbetet i maj. Insikterna jag fått tar jag med glädje med mig i mitt kommande yrkesliv och till de gestaltungsprocesser jag kommer delta i, för att bidra till att skapa platser med en lång säsong för utomhusvistelse.

Jag vill tacka min handledare Anna Peterson för mycket värdefulla samtal, hjälp och stöd som fört mitt arbete framåt. Jag vill även tacka Åsa Ode på SLU-biblioteket för fantastisk hjälp med litteratur och referenser. Tack också till Erik Hidman på Luleå tekniska universitet som hjälpt mig genom att föreslå litteratur.

Till mina intervjupersoner: Henrik Olsson, Kristin Rydell Andersson, Ylva Hartman-Magnusson och Marie Nilsson vill jag också rikta ett stort tack för engagemang och intressanta samtal.

Tack till Mathilda Rusman, Lovisa Tavaststjerna, Ellinor Thörn och Annika Lövenmyr som granskat mitt arbete och lämnat givande feedback. Alla kommentarer ni tagit er tid att göra har varit mycket värdefulla för mig.

Till sist vill jag rikta ett varmt och innerligt TACK till mina nära som peppat, stöttat och uppmuntrat mig under arbetets gång. Ni är bäst!

Olivia Thörn, Alnarp 2018-05-09

Innehållsförteckning

Sammandrag	
Abstract	
Förord	
Innehållsförteckning	
Inledning	10
<i>Bakgrund</i>	10
<i>Frågeställning</i>	12
<i>Mål och syfte</i>	12
<i>Material och Metod</i>	13
<i>Metoddiskussion</i>	14
<i>Avgränsningar</i>	15
<i>Begreppsförklaringar</i>	16
Väder.....	16
Klimat	16
Mikroklimat	16
Litteraturstudie och intervjuer	17
<i>Läsanvisning</i>	17
<i>Staden och människan</i>	18
Stadlivsideal och den goda staden	18
Människans användning och behov.....	18
Betydelsen av gröna ytor	20
<i>Förändring under året</i>	23
Den fysiska strukturen förändras	23
Användningen varierar – medför konsekvenser	23
Aktivitet, årstid och väder	24
<i>Människans upplevelse och anpassning till klimatet</i>	26
<i>Årstidsgestaltning och tillvägagångssätt</i>	28
Möjligheter med årstidsanpassad utformning och förhållningssätt	28
Klimatplanering och gestaltningsmöjligheter.....	29
Generella planeringsprinciper.....	29
Mikroklimat och gestaltning.....	30
Vind.....	31
Vindskydd	33
Sol	36

Temperatur	37
Regn	38
Snö och is	39
Vegetation för den visuella upplevelsen	40
Vegetation för lek, fåglar och smådjur	42
Belysning, färger och möbler	42
Fler aktiviteter och evenemang	43
<i>Årstidsgestaltning i praktiken idag</i>	45
Planarkitekter på en kommun	45
Planavdelningens arbete och möjligheter i gestaltungsprocessen	45
Tankar på planavdelningen kring årstidsgestaltning	46
Utdrag ur kommunens grönstrategier	47
Landskapsarkitekter på ett konsultföretag	48
Årstidsgestaltning i den projekterande landskapsarkitektens vardag	48
Vardagsplatser, målgrupper och årstidsgestaltning	49
<i>Årstidsgestaltning i framtiden</i>	50
Behov av modeller och kunskap	50
Nya utmaningar med framtidens klimat	51
Observationer	52
<i>Raoul Wallenbergs park</i>	52
<i>Gustav Adolfs torg</i>	55
<i>Stråket Södergatan</i>	57
<i>Stortorget</i>	59
<i>Sammanställning av observationer</i>	60
Diskussion	66
Slutsats	74
<i>Arbetsätt för årstidsgestaltning</i>	74
Avslutning	79
<i>Vidare forskning</i>	80
Referenslista	81
Bilagor	85

Bild- och illustrationsinformation

Samtliga fotografier är tagna av författaren. Även uppsatsens illustrationer är gjorda av författaren.

Inledning

Bakgrund

I den pågående urbaniseringsprocessen förtätas stadsrummen i syfte att skapa boplatser för alla invånare. I och med detta blir parker och öppna ytor där det finns möjlighet till ”nära” utomhusvistelse allt viktigare för en hållbar livsmiljö. Bucht och Persson (1995) skriver att grönområden är centrala för människors fysiska och psykiska hälsa. I gröna miljöer får människor möjlighet till återhämtning samtidigt som parkerna också erbjuder plats för utomhusaktiviteter (Thorsson, Lindqvist & Lindqvist 2004). Att andas frisk luft, röra sig och få upplevelser genom sina sinnen har ett stort värde för hälsan, och i förlängningen också folkhälsan. Exempelvis skriver Sandberg (1999) att människor som vistas utomhus några timmar dagligen är friskare än andra.

Idag lever många människor ett stillasittande liv vilket medför ett antal hälsorisker (SVT 2018). Bland annat har forskare länge varnat för att risken att dö i hjärt- och kärlsjukdomar och cancer ökar. Ulf Ekelund, professor i fysisk aktivitet, uttrycker i en intervju med SVT (2018) att människor kan minska och till och med eliminera riskerna med ett stillasittande liv genom att röra sig lite varje dag. Det räcker med en halvtimmes promenad eller cykeltur för att uppnå hälsovinster, enligt Ekelund. Pauser i vardagen är viktiga och lunchpromenader, gång och cykel till jobbet skulle generera stora vinster för folkhälsan.

Landskapsarkitekter har stor möjlighet att göra en insats för folkhälsan genom att skapa goda förutsättningar för utomhusvistelse, så att människor känner sig lockade att gå ut. Detta är en utmaning i Sverige, där årstiderna skapar väldigt varierade klimatförhållanden och förutsättningar i form av temperatur, nederbörd, vind och ljusförhållanden. Det svenska vädret gör ofta att möjligheten till utomhusaktiviteter begränsas (Thorsson, Lindqvist & Lindqvist 2004). Detta problem existerar även i ett flertal andra länder. Under årets kalla månader sker generellt en systematisk minskning av den fysiska aktiviteten utomhus, och på så sätt varierar användningen under året. Dåligt väder utgör en tydlig barriär för utomhusvistelse hos flera grupper (Tucker & Gilliland 2007). Frisk luft och rörelse har emellertid stor betydelse för hälsan, oavsett om det är januari eller juli. Forskning har visat att den fysiska hälsan och det psykiska välbefinnandet påverkas positivt av utomhusaktiviteter oavsett årstid (Gustafsson 2018).

Årstidsvariationerna påverkar även människors psykiska hälsa, vilket visar sig tydligt under vinterhalvåret. Under dessa månader kommer kylan och mörkret, och mycket av den fägring som förskönar omgivningen under de varmare månaderna försvinner. Utomhusmiljön kan då upplevas som nyansfattig och grå, speciellt om det inte kommit någon snö. Bristen på ljus bidrar också till att många människor drabbas av nedstämdhet och depression (Folkesson, Sjöman & Brising 2015).

En nyansfattig miljö, som Folkesson, Sjöman och Brising (2015) skriver, är också något som landskapsarkitekter har möjlighet att påverka genom gestaltning. Dock skriver Pressman (1995) att planerare traditionellt sett inte tagit hänsyn till de olika förutsättningar, möjligheter och utmaningar som följer med olika årstider, utan enbart fokuserat på sommarmånaderna. Utformningen av städerna har således inte anpassats till de kallare årstiderna (Pressman & Mäntry 1988). Gustafsson (2018) för ett liknande resonemang och skriver

att arkitekternas visionsbilder ofta utgår från härlig högsommar. Ofta blir årstidsrelaterade frågor nedprioriterade i gestaltungsprocesser då det finns många andra viktiga och avgörande aspekter som prioriteras högre, enligt Eliasson (se Eliasson et al. 2007). Genom detta har flera klimatrelaterade faktorer förbisett i utformningen, och på så sätt har också en del av den lokala, kulturella identiteten och *genius loci* ('platsens ande') försvunnit. Pressman (1996) menar att många byggda miljöer idag ser likadana ut, då materialval och formstruktur är nästintill identiska oavsett vilken plats som gestaltas. Detta tenderar att skapa en opersonlig karaktär i städerna. Såväl olika trender i arkitekturen, lagstiftning, ekonomi och politiska prioriteringar orsakar detta. Pressman (1995) menar att det är både orimligt och oansvarigt att inte ta hänsyn till vintersäsongen i gestaltningen av platser. Följaktligen blir det väsentligt att ta hänsyn till olika klimatfaktorer för att kunna skapa användarvänliga platser för alla. Genom att tänka på klimatkontext och kulturkontext, får platsen också en tydligare förankring i sin totala kontext. Dessutom får den bättre estetiska förutsättningar när visuella värden ges under en större del av året (Pressman 1995).

Förutom de hälsorelaterade fördelar som gröna miljöer ger, fungerar även parker och offentliga platser som viktiga mötesplatser i staden. Möten med andra människor är essentiellt för en god mental hälsa och en hållbar social utveckling. Betydelsen blir tydlig då Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988) skriver att samhället skapas i mötet mellan olika människor. Att se människor, att hälsa eller på andra sätt interagera är exempel på tillfällen där människans sociala behov tillgodoses. Sociala aktiviteter är alltså en mycket viktig del av stadslivet i de offentliga rummen. Gehl (2011) menar att dessa aktiviteter kan stöttas genom en god utformning. Möten behöver kunna ske året runt och därför är det viktigt att utformningen i staden ger möjlighet till detta – inte bara under sommarmånaderna.

Vintern återkommer med olika klimatförhållanden i samtliga nordliga länder. Definitionen av vinter varierar mellan olika människor, geografiska platser och kulturer (Pressman 1995). Somliga menar att det är vinter när det blir mörkt tidigt på kvällarna och temperaturen ligger runt noll grader, medan andra snarare skulle kalla dessa förhållanden för höst, och mena att det är vinter då det ligger djup snö på marken och är mörkt dygnet runt. Enligt ECE (Economic Commission for Europe) som Pressman (1995) hänvisar till utgör dock följande faktorer en generell definition av vinter: långa perioder av nederbörd som ofta kommer i form av snö, en temperatur som ofta understiger noll grader och en begränsad tid med dagsljus. Pressman skriver också om begreppet "vinterstad" (se Pressman & Mäntry 1988) och hävdar att det är godtyckligt med vilka städer som ingår i denna kategori. Traditionellt sett har exempelvis Moskva betraktats som "vinterstad", men inte Köpenhamn, trots att dessa städer ligger på samma breddgrad. För att formulera en generell slutsats kring vad som kan betraktas som "vinterstad" skriver Pressman därför att städer som ligger på, eller norr om den 45:e breddgraden kan tillräknas denna kategori.

Vintermånaderna kommer varje år, oavsett om vi vill eller inte, och det borde gå att identifiera och utnyttja potentialen med årstidsvariationen bättre. Jag upplever, i linje med vad presenterade författare skriver, att många parker och offentliga platser är välbesökta under sommarhalvåret och att besöksfrekvensen minskar under vinterhalvåret. Detta mönster kan ifrågasättas ur flera aspekter. Varför ska platser stå tomma halva året när de kan bidra med så många fördelar för människans välmående? Detta menar även Pressman (1996) och Gustafsson (2018) som anser att utomhussäsongen måste förlängas. Det är inte hållbart att ytor endast programmeras för sommaraktiviteter när människor behöver utomhusplatser att vistas på under hela året. Gustafsson (2018) menar att det skulle finnas stor potential för en förlängd utomhussäsong om landskapsarkitekten i gestaltungsprocesserna funderade

mer på hur besök under senhösten och vårvintern skulle kunna bli meningsfulla, även om temperaturerna är lägre och solljuset mindre. Att ta hänsyn till olika klimatfaktorer blir i detta avseende en nyckelfråga. Om utomhusmiljön inte är gestaltad med hänsyn till de olika årstidernas förutsättningar, finns risk att klimatet upplevs som obehagligt och oattraktivt att vistas i. Om människor hellre stannar inomhus än går ut och använder sin utemiljö, får det flera negativa konsekvenser. Inte minst skulle människor gå miste om viktiga hälsovinster och spontana möten.

Således är jag intresserad av att undersöka hur landskapsarkitekter kan utveckla en offentlig plats för att den ska vara så attraktiv som möjligt under hela året, inte bara när det är varmt och soligt väder. Hur kan man göra ett parkbesök till något positivt en tisdag i november, en vinterdag i januari eller en vårdag i mars? Genom att gestalta med hänsyn till klimatet skulle användningen av parker och offentliga platser kunna öka. Kanske skulle politiker och planerare genom detta också bli mer medvetna om platsernas värde, och få argument för att inte bygga bort dem i en förtätningsprocess. Dessutom skulle en ökad användning skapa större möjlighet att knyta ihop olika grupper och områden i staden genom att de erbjuds fungerande, attraktiva och neutrala mötesplatser året runt.

Frågeställning

Hur kan en offentlig plats utformas för att främja utomhusvistelse och upplevas attraktiv under hela året?

Följande frågor ingår i min huvudfrågeställning:

Hur använder människor sin utemiljö och vad är det som påverkar användningen?

Varför är det viktigt att jobba med årstidsgestaltning?

Hur kan landskapsarkitekten jobba med att förlänga säsongen för utomhusvistelse?

Mål och syfte

Målet med detta arbete är att skriva en akademisk uppsats innehållande råd, arbetssätt och idéer kring hur landskapsarkitekter kan utforma vardagsplatser för att de ska fungera och upplevas som attraktiva året runt.

Syftet är att undersöka vardagsplatser och få utökad kunskap kring hur landskapsarkitekter kan tänka då de utformar platser som önskas öka i användning eller attraktivitet under årets alla årstider. Arbetet riktar sig främst till studenter på landskapsarkitektutbildningen, landskapsarkitekter, planarkitekter och motsvarande.

Material och Metod

Arbetsprocessen började med min frågeställning som växte fram under hösten 2017. Då började jag även göra **observationer** på platser som jag passerade i min vardag och lade då märke till hur användningen varierade med väder. Uppsatsskrivandet började i januari 2018 med en **litteraturstudie** där jag inriktade mina undersökningar på utomhusvistelse och människors användning av offentliga platser i staden. För att undersöka möjliga anledningar till varför användandet minskar under de kallare månaderna, började jag leta efter litteratur inom det miljöpsykologiska fältet i syfte att förstå hur människan fungerar och reagerar i förhållande till olika parametrar, samt vilka faktorer som påverkar upplevelsen av utomhusvistelse. Min kunskapsinsamling fortsatte därefter genom att fokusera på hur landskapsarkitekten kan jobba med årstidsgestaltning för att skapa förutsättningar för en förlängd utomhussäsong. Utifrån materialet jag hittade insåg jag att min frågeställning var komplex och innefattade gestaltning och planering på flera olika nivåer. För att få en inblick i hur detta fungerar i praktiken valde jag därför att göra **intervjuer** med praktiserande landskapsarkitekter och planarkitekter från kommun respektive konsultföretag som en del i kunskapsinsamlingen. Utifrån mitt insamlade material kunde jag sedan sammanställa mina **observationer** av vardagsplatserna i Malmö genom att dra slutsatser kring hur årstidsvariationerna och vädret påverkar användandet av platserna på en generell nivå. Dessa sammanställningar presenteras tillsammans med exempel och utdrag från mina observationsanteckningar samt fotomaterial från platserna under rubriken *Observationer*. **Litteraturstudien** och **intervjuerna** gav mig även ett kunskapsunderlag, utifrån vilket olika slutsatser, idéer och arbetssätt för årstidsgestaltning kunde sammanställas. Dessa återfinns i slutsatserna av detta arbete.

Till **litteraturstudien** samlade jag information från vetenskapliga artiklar, internetsidor och böcker. För att hitta informationen använde jag SLU-bibliotekets sökmotor Primo samt Google och Google Scholar. Jag läste även studentuppsatser och avhandlingar relaterade till årstidsgestaltning för att se hur andra forskat kring detta samt vilka referenser som brukar användas i sammanhanget. Dessutom tog jag via mejl kontakt med företag som säljer utomhusmöbler avsedda för offentlig miljö, för att få en bild av vilka möjligheter som erbjuds på marknaden avseende utrustning och årstid.

För **intervjudelen** kontaktade jag praktiserande landskapsarkitekter och planarkitekter. Avsikten med detta var att få en verklighetsförankring i min uppsats och en insikt i hur arbetet med årstidsgestaltning kan förekomma på olika nivåer. De kontaktade personerna representerade därför både den kommunala sidan och konsultsidan, och genom detta kunde jag få olika perspektiv på arbetet med årstidsgestaltning. Kontakten togs först via mejl då jag presenterade mig själv och syftet med mitt arbete. Sedan bokades två intervjutillfällen in. Dessa följde metoden för kvalitativ intervju (Holme & Solvang 1997) samt semistrukturerad intervju för möjligheten att hålla konversationen öppen (Denscombe 2009). Frågor (se Bilaga I) hade förberetts i förväg, utifrån mitt insamlade kunskapsmaterial, och samtalen utgick ifrån dessa. Två planarkitekter respektive två landskapsarkitekter medverkade under intervjuerna. Intervjuerna spelades in, efter godkännande av respondenterna. Jag tog även stödanteckningar under samtalet. Intervjuerna transkriberades inte i efterhand då jag istället valde att plocka ut de mest relevanta svaren för min frågeställning. Då svaren informanterna gav under intervjuerna var samstämmiga kollegorna emellan, behandlade jag intervjupersonerna som eniga korrespondenter i uppsatsen. Detta gäller för både den kommunala sidan och konsultsidan. Vid intervjun med den aktuella kommunen fick jag även möjlighet att ta del

av deras grönstrategier, vilket jag tyckte var intressant för att se hur årstidsgestaltning kan formuleras i ett strategidokument. Utdrag från denna finns med i anslutning till intervjun med kommunen.

Observationerna av platserna i Malmö: parken Raoul Wallenbergs park, torget Gustav Adolfs torg och Stortorget samt stråket Södergatan, genomfördes från oktober till maj då jag besökte platserna i olika väderlek och vid olika tidpunkt. Jag började med detta redan i oktober för att kunna få en bild av hela ”icke- sommar”- perioden. Fokus för mina iakttagelser var användning och utebliven aktivitet i förhållande till väder och årstid. Anledningen till att jag gjorde observationer på alla dessa platser, var att kunna se och jämföra olika typer av ytor med olika syften.

Observationerna skedde som dolda observationer, då människor som befann sig på platserna vid observationstillfällena inte visste om att jag observerade deras aktivitet (Holme & Solvang 1997). I och med detta utgår jag ifrån att besökarna använde platserna ”som vanligt” och inte tog hänsyn till mig eller mitt syfte där. Min närvaro på platserna var passiv och jag agerade som mig själv; en vanlig människa på promenad med telefonen i handen, vilket jag efter alla månader av observation kan konstatera inte är en helt ovanlig syn. Under observationstillfällena gjorde jag fältanteckningar i form av stickord som sedan renskrevs i ett Word-dokument (Holme & Solvang 1997). Jag genomförde inte temperaturmätningar under mina besök utan fokuserade på väder och användning.

Då observationsanteckningarna sammanställdes kunde generella användningsmönster utläsas, vilket presenteras tillsammans med vissa exemplifieringar i form av utdrag från mina observationsanteckningar under rubriken *Sammanställning av observationer*. Dessa har valts ut efter relevans för min frågeställning. Vid observationstillfällena tog jag även fotografier för att komplettera mina anteckningar. Dessa visas i samma kapitel av arbetet.

Metoddiskussion

Jag är medveten om att mitt insamlade underlag för observationerna inte redogör till fullo för platsernas totala användning då jag bara observerat vid vissa tidpunkter på vardagar (morgon, lunch och eftermiddag runt ”sluta-jobbet-tid”). Samtidigt var det denna användning jag faktiskt ville observera för att förstå hur människor använder platserna i sin vardag. Även om jag i Malmö inte utgick från en systematisk observationsprocess vid varje tillfälle (Denscombe 2009), menar jag att jag fått en tydlig uppfattning om hur platserna används och hur användningen förändras med vädret.

Jag har tolkat användningen av platserna ur ett årstids- och klimatperspektiv. Dock kan andra faktorer också vara avgörande för användningen av platserna, exempelvis ledighet (vardagsanvändningen uteblir), men detta har jag bortsett från i min tolkning. Jag är också medveten om att de platser jag gjort mina observationer på ligger i den centrala delen av en av Sveriges största städer, och att det skapar annorlunda förutsättningar jämfört med andra vardagsplatser i mindre städer. Det satsas exempelvis mycket på de observerade platserna i form av dekorationer och evenemang under hela året. Goda exempel från dessa satsningar skulle kunna ge inspiration för andra platser. Emellertid finns även här utvecklingspotential.

Då jag endast gjort observationer på platserna under hösten/vintern/våren 2017-2018 har jag inte kunskaper kring evenemang och aktiviteter som brukar förekomma på platserna under andra delar av året. Det var emellertid just användningen av platserna under observationsperioden – ”icke-sommar”-perioden jag ville studera.

Min inställning som observatör förändrades allt eftersom observationerna pågick; från ett brett och öppet sinne då observationerna inleddes under hösten 2017, till ett mer riktat fokus, där jag baserat på mina tidigare observationer på platserna följde vissa mönster med större intresse. Med detta i åtanke är jag medveten om att neutraliteten i mina resultat kan ha påverkats. Jag hade även fått ett mer utförligt observationsmaterial om jag hade uppmätt temperatur vid mina besök.

Jag är medveten om risken att intervjupersonerna kan ha formulerat sina svar tendensiöst i syfte att ge en bättre bild av sina gestaltungsrelaterade beslut (Holme & Solvang 1997). Emellertid upplevde jag att informanterna svarade uppriktigt på mina frågor. Situationerna kändes öppna och spontana. Jag kan dock i efterhand fundera på om intervjuerna eventuellt genomfördes för tidigt i processen. Om de genomförts senare, när jag hade mer kunskap kring olika aspekter av årstidsgestaltning, hade mer riktade frågor kunnat ställas, och intervjuresultaten möjligen blivit mer utförliga.

Då en del av den presenterade litteraturen i uppsatsen skrevs så tidigt som på 1980-talet kan det ifrågasättas om den är daterad idag. Dock bekräftas innehållet i flera av de äldre källorna av nyare, och därför har jag gjort ett medvetet val att använda dem i uppsatsen ändå. Baserat på vad jag lärt mig i min utbildning upplever jag att litteraturöversikten, om inte annat skrivs, är representativt för dagens samhälle också.

Jag har haft svårt att hitta litteratur om hur landskapsarkitekter kan arbeta med regn på offentliga platser, i syfte att höja dess attraktivitet även under regniga dagar. Detta är ett problem som jag, efter att ha tagit del av andras arbeten, insett att fler författare också upplevt. Exempelvis skriver Axelsson och Ryding (2017) i slutsatserna av sitt examensarbete *Göteborgs Regnlinje: Att ta tillvara på regnets upplevelsekvaiteter*, att de knappt hade hittat någon litteratur kring ”upplevelsen av regn”. Författarna uttrycker också svårigheterna med att hitta litteratur kring referensprojekt som var särskilt utformade för att ta tillvara på regnets kvalitéer och skapa attraktiva platser även då det regnar. Detta är dock en viktig pusselbit i ett arbete om årstidsgestaltning, vilket tyder på att framtida forskning bör riktas mot detta.

Avgränsningar

Då målgruppen för arbetet är landskapsarkitekter eller motsvarande, förklaras inte alla begrepp (exempelvis ”amträd”) då jag utgått från att läsaren redan är bekant med dessa.

Arbetet har avgränsats till att fokusera på litteratur kring svenskt klimat och klimat med motsvarande väderförhållanden. Även om det råder mildare klimat i den södra delen av Sverige än i den norra, är kunskaper kring anpassning till klimatet i båda landsändar intressant för mitt arbete.

Uppsatsen kommer att utgå från staden där det finns stor anledning och potential att arbeta mer med årstidsgestaltning, med tanke på att det är där många människors vardag utspelar sig. Arbetet redogör inte för alla aspekter av stadsplanering, utan fokuserar på konkret gestaltning som har stor betydelse för användning ur ett året-runt perspektiv. Då arbetets fokus är att undersöka hur säsongen för utomhusvistelse kan öka under våren, hösten och vintern har arbetet avgränsats från att undersöka särskilda sommarkvalitéer.

Meteorologiska fakta har uteslutits. Metoder för vind- och solberäkningar har också avgränsats då dessa är av teknisk karaktär och visas bäst genom platsspecifika exempel. Min ambition är att hålla en mer generell nivå.

Inom ramen för denna uppsats har jag inte redogjort för de medicinska fördelarna med utomhusvistelse utan snarare konstaterat att det är viktigt för hälsan ur flera aspekter. Detaljerad kunskap kring byggnaders utformning och placering i förhållande till varandra presenteras inte i detta arbete. Dock framläggs några grundläggande förhållningssätt som exemplifierar hur byggnadsstrukturer har möjlighet att påverka mikroklimatet i marknivå. Belysning, ljussättning och trygghetsaspekter relaterade till mörker har inte undersökts, eftersom detta är egna stora kunskapsområden som inte ryms inom arbetets tidsram.

Jag har valt att inte göra ett gestaltungsförslag i mitt arbete för att kunna hålla mitt huvudsakliga fokus på årstidrelaterad användning och gestaltning genom hela uppsatsen. I ett gestaltungsförslag bör hänsyn även tas till platsspecifika aspekter som inte är relaterade till årstid (exempelvis kontext och målpunkter) vilket hade gjort att den röda tråden hade splittrats något. Istället är tanken att de mer generella förslag som presenteras i uppsatsen ska kunna appliceras på olika platser efter behov och förutsättningar, för att skapa möjlighet till en förlängd utomhussäsong.

Begreppsförklaringar

Väder

Väder innebär rådande meteorologiska fenomen vid ett tillfälle. Begreppet kopplas till klimat och ibland används dessa synonymt (Westerberg 1993).

Klimat

I väderrelaterade sammanhang beskriver klimat kombinationen av olika meteorologiska fenomen, exempelvis sol, regn och lufttemperatur (Westerberg 1993). Människan blir medveten om det rådande klimatet genom sinnesintryck som informerar oss om ljud, ljus och lukt (Westerberg 1993). Klimatet har en koppling till människans hälsotillstånd på lång sikt då det hela tiden påverkar känslan av välbefinnande.

Då klimat även har andra innebörder och åsyftningar vill jag betona att jag i denna uppsats i huvudsak syftar på klimat i väderrelaterade sammanhang.

Mikroklimat

Klimat beskrivs på olika nivåer; Makroklimat, lokalt klimat och mikroklimat. Makroklimat talar om klimatet i en hel region, lokalt klimat avser ett mindre, mer specifikt område och mikroklimat beskriver mindre ytor, exempelvis klimatet runt en sittplats (Westerberg 1993). Även en ännu mindre skala inkluderas i begreppet mikroklimat, exempelvis klimatet runt ett löv (Westerberg 1993), men detta kommer jag inte gå in på i denna uppsats.

Litteraturstudie och intervjuer

Läsanvisning

Staden är en plats där många människors vardagsliv utspelas, året runt. Rekreerande upplevelser utanför staden ingår sällan i vardagsrutinerna (Berglund & Jergeby 1998), och således har utformningen av staden stor inverkan på invånarnas livskvalitet. För att uppfylla behoven i vardagen, är det därför mycket viktigt att offentliga platser håller hög kvalitet och användarvänlighet. Av denna anledning har jag valt att fokusera mitt arbete mot staden och de offentliga platsernas utmaningar och möjligheter i förhållande till användning ur ett året-runt perspektiv.

Här följer en litteraturstudie som undersöker staden, gröna ytor, människan och årstider i förhållande till varandra, samt vad landskapsarkitekter kan göra för att skapa förutsättningar för attraktiva och funktionella platser året om. Arbetets rubriker presenteras nedan.

Staden och människan handlar om stadslivsideal, hur människan använder staden och betydelsen av gröna ytor. Kapitlet presenterar litteratur som beskriver hur staden ser ut idag, hur den används och vilka behov som finns.

Förändring under året innehåller litteratur som handlar om hur årstidsvariation och väder påverkar den fysiska strukturen och användningen av offentliga platser, samt vilka konsekvenser detta får.

Människans upplevelse och anpassning till klimatet förklarar hur människan förhåller sig till olika parametrar vid utomhusvistelse.

Årstidsgestaltning och tillvägagångssätt lyfter möjligheter med årstidsanpassad gestaltning och beskriver hur planerare kan tänka i både stor och liten skala för att skapa städer som fungerar väl och är attraktiva under hela året.

Årstidsgestaltning i praktiken idag innehåller sammanställningar av de intervjuer som genomfördes med planarkitekter på en kommun och landskapsarkitekter på ett konsultföretag, och beskriver hur dessa personer arbetar med årstidsgestaltning idag.

Årstidsgestaltning i framtiden tar upp litteratur som berör behovet av olika metoder och modeller för att mer aktivt kunna integrera årstidsgestaltning i planerings- och gestaltungsarbetet i framtiden. Här finns också en utblick mot det klimat som väntar och aspekter kring hur landskapsarkitekter kan resonera angående årstidsgestaltning på lång sikt.

Staden och människan

Stadlivsideal och den goda staden

En stor studie om hur människor använder och upplever utemiljöer i staden genomfördes mellan åren 1983 och 1993 av sociologen Ulla Jergeby och landskapsarkitekten Ulla Berglund. I studien uppmärksammar författarna olika stadslivsideal och skriver att många förebilder för den svenska stadsplaneringen utgår från utformningen av städer i Central- och Sydeuropa. Bilden många planerare vill uppnå är ett mångfaldspräglad folkliv, och begrepp som ”stadsliv” och ”stadsmässighet” diskuteras ofta i detta sammanhang. Ett annat ideal ger en bild av staden som en plats där människor effektivt kan uträtta ärenden, och samtidigt få social kontakt med andra människor. Ett tredje ideal handlar om livet i den egna hemstaden; att kunna uppleva lugn och möta vänner och bekanta längs vägen till eller från någonting. Utöver detta finns också ett lek- och utmaningsbehov för barn i staden, och därför är det viktigt med lekplatser och parker där både barn och föräldrar kan känna sig välkomna (Berglund & Jergeby 1998).

Berglund, Sjöström och Åström (2004) menar att de offentliga rummen i den goda staden bör vara attraktiva under hela året. Rummen kan innehålla flera olika funktioner samtidigt, exempelvis handel, möten, avkoppling och rörelse, och bör erbjuda besökaren skönhetsupplevelser. Alla åldrar bör inkluderas i designen av parker, gator och torg för att gynna stadens sammanhållning och identitet. Författarna skriver att den sociala tryggheten i staden ökar då många människor rör sig utomhus.

Människans användning och behov

Människans behov av utomhusmiljön varierar under livets faser och beror på personliga förutsättningar, livsstil och intressen. Exempelvis är behovet av sociala möten i utomhusmiljön större för personer som av någon anledning är hemma i vardagen, än för personer som arbetar och dagligen träffar mycket människor. För arbetande personer upptas dessutom den mesta av tiden av nödvändiga sysslor, vilket leder till att den huvudsakliga utomhusvistelsen består av transport mellan olika punkter (Berglund & Jergeby 1998).

En stor del av den totala utomhusvistelsen består av vad Berglund och Jergeby (1998) kallar ”nyttopromenader”; att uträtta ett ärende och ta tillfället i akt att promenera dit. Bland dem som vistas i eller i anslutning till hemmet i vardagen är det vanligare att välja en väg för dessa ”nyttopromenader” som erbjuder angenäma sinnesupplevelser, än en väg som är kort och snabb. Ofta är själva promenaden en social upplevelse genom att man håller sällskap med någon, möter någon, betraktar någon på avstånd eller får spontan kontakt med någon. Social kontakt i olika former är ett grundläggande behov för människans välbefinnande (Berglund & Jergeby 1998). Gehl (2011) skriver också om de sociala fördelarna med promenader, och menar att det är ett okomplicerat sätt att vistas i det offentliga rummet då det är en aktivitet som helt styrs av personen själv. Bland vuxna är det vanligare att vara i rörelse än att stanna upp på en plats och vistas där en längre stund, vilket beror på flera faktorer (Berglund & Jergeby 1998). Bland annat handlar det om tidsbegränsning, oro för obekanta miljöer och mörker, samt att många människor idag faktiskt har mycket god tillgång till transport med bil, som då används istället för att ta sig till fots.

För dem som spenderar sin vardag nära hemmet, exempelvis gamla och barn, är närmiljön särskilt viktig (Berglund & Jergeby 1998). Detta nämner också Bucht och Persson (1995), och belyser att barn och äldre faktiskt utgör halva befolkningen. Dessa grupper påverkas extra mycket av brister och kvalitéer i närmiljöerna (Berglund & Jergeby 1998). Berglund, Sjöström och Åström (2004) menar att äldre uppskattar platser där de kan sitta och njuta av solen, möta andra människor och betrakta stadslivet, och att barn behöver platser för lek. Det finns även en grupp människor som på grund av rörelsenedsättning har särskilda behov i sin utemiljö (Berglund & Jergeby 1998).

Platsers utformning är avgörande för hur mycket de kommer att användas, eftersom människors uppfattning av dem baseras på dess form, innehåll och sociala funktioner (Berglund & Jergeby 1998; Eliasson et al. 2007). Sociala funktioner handlar om möjligheten till möten, vilken kan gynnas på flera sätt, bland annat genom en välgenomtänkt placering av bänkar och planteringar (Berglund & Jergeby 1998). Platser, dit människor ständigt har ärenden har stor potential för möten, och genom att placera bänkar där kan utomhusvistelse underlättas under hela året. Bänkarna kan gärna kompletteras med skydd mot vind och regn för att upplevas som attraktiva att stanna till vid (Gehl 2011). Möten kan också gynnas genom dragningen av stråk. För att maximera mötes-möjligheterna kan stråken ledas genom parker och vara sammankopplade med varandra. Om det dessutom på väl valda platser finns bänkar, inbjuds människor till spontana avbrott samtidigt som fler människor med olika behov kan inkluderas (Berglund & Jergeby 1998).

Berglund och Jergeby (1998) skriver att människor bör kunna forma sin egen användning av platser utifrån en öppen gestaltning. Detta skapar möjlighet för spontan användning, och står i motsats till att platsernas utformning blir avgörande för om människor kommer att använda dem eller inte. På alla platser är tillgänglighet och komfort viktiga faktorer. Komfort inkluderar miljömässiga förhållanden, vilka kan förbättras exempelvis genom att använda vindskydd, men också fysisk komfort, till exempel bekväma möbler (Carmona 2003). Även social och psykologisk komfort, som handlar om platsens atmosfär, är en del av detta. Om platsen upplevs som bekväm finns förutsättningar för avslappning. Det bör även eftersträvas att tillföra estetiska kvalitéer i stadsmiljön. Exempel på detta är fontäner och offentlig konst som inbjuder människor att stanna upp och passivt ta del av det offentliga rummet. Skulpturer utgör naturliga platser att stanna upp vid (Carmona 2003). Gehl (2011) menar att inredningen i stadsrummen; bänkar, träd, planteringsurnor och detaljer, är av stor betydelse för att människor ska vilja stanna upp och vistas på platsen.

Utomhusvistelse som inte kan motiveras med nytta i någon form är mycket ovanlig bland vuxna. Detta blir tydligt i förhållande till det faktum att livet på centrala platser i staden ofta dör ut när butikerna, där många nyttoärenden dagtid äger rum, stängs (Berglund & Jergeby 1998). Trots detta inbjuder stadsmiljöer idag inte till sysselsättning som kan motiveras med nytta i någon högre grad, enligt författarna. Därför bör landskapsarkitekter börja inkludera nyttoaktiviteter och tankar kring hur vuxnas behov av underhållningsmöjligheter kan tillgodoses i gestaltungsprocessen. Exempelvis har intresset för att använda grönsstruktur ur ett miljöpedagogiskt perspektiv ökat, som redskap för att lära sig om växter och natur (Bucht & Persson 1995). Gehl (2011) skriver också om odling som en meningsfull aktivitet med flera fördelar. Dels kan det vara njutbart att vara utomhus och ta hand om sin odlingslåda om vädret är bra, och dels kan det ge möjlighet till att träffa andra människor. På detta sätt inkluderas både nytta och nöje i samma aktivitet. Genom att blanda upplevelser, nyttiga aktiviteter och möten kan platsbesökaren uppleva någon form av förankring och kontroll på platsen, samtidigt som staden blir befolkad (Berglund & Jergeby 1998).

En plats kan vara mycket uppskattad och ha stor betydelse för människor, även om den inte används så mycket, alternativt olika intensivt under året (Berglund & Jergeby 1998). Det är inte möjligt att utläsa en plats värde enbart baserat på antal användare, eftersom många människor har sina vardagsrutiner och kanske inte så stor möjlighet att variera rörelsemönstren. Det kan vara så att det bara finns en smidig väg att ta sig till jobbet, eller bara en lekplats inom rimligt avstånd från hemmet. Dock har den estetiska upplevelsen betydelse även för de vardagliga rörelsemönstren, när det finns valmöjligheter.

Idag finns nya, alternativa sätt att interagera med andra människor, och möten som tidigare utspelade sig aktivt i verkligheten, har istället blivit passiva då man utan direkt kontakt kan få reda på saker om andra människor och deras upplevelser (Gehl 2011). Tekniska lösningar och elektroniska kontakter med hjälp av telefoner och datorer har till viss del ersatt behovet av sociala möten i utomhusmiljön. Eftersom bilen är en så stor del i många människors vardag missar vi även möjligheter till spontana möten och aktiviteter med andra människor på väg till eller från någonting. På detta sätt avgränsar människor sig till att endast möta utvalda och redan kända personer i omgivningen. Olika trender påverkar även behoven av och kraven på utomhusmiljöerna. Exempelvis har behovet av lättillgängliga sociala mötesplatser vuxit den senaste tiden i Skandinavien, eftersom familjemönstren förändras mot att bli färre individer per hushåll. Trenden pekar även på en förändring i antal personer i stadens olika åldersgrupper; vi blir fler vuxna och färre barn. Vi blir också allt äldre vilket betyder att gruppen pensionärer som är friska och pigga och gärna vill vistas i stadens utemiljöer i ytterligare 10–30 år, växer. Arbetsplatserna och arbetsuppgifterna har också förändrats till att inkludera mer teknologi och i vissa fall färre möten med andra människor. Fördelen med utvecklingen är att många processer blivit effektivare och tar mindre tid, vilket betyder att människor har mer tid över till annat. Dock finns samma behov av sociala möten och utlopp för kreativitet fortfarande kvar.

Gehl (2011) skriver också att trenden går mot att omvandla städer som tidigare präglats av bilism mot en stad med goda förutsättningar för gång och cykel, där den mänskliga hastigheten istället styr. Detta har ökat den mänskliga rörelsen till cykel och till fots och förändrat stadslivet till att bli mer socialt och rekreativt.

Betydelsen av gröna ytor

Natur i staden bidrar till livskvalitet för invånarna på många sätt. Chiesura (2004) menar att parker bidrar till både psykologiskt och socialt välmående, samtidigt som de berikar livet med känslor och mening. Naturen påminner om att människan är del av ett större sammanhang både rent faktiskt och symboliskt (Berglund & Jergeby 1998). Att vistas i grönområden ger möjlighet för människan att känna en koppling till den biologiska mångfalden och naturens kretslopp. Ett enda träd kan innebära skillnaden på att få höra fågelsång eller inte, eller att få se och uppleva årstidsförändringar i sin vardagsnatur. De många andra funktionerna som att kunna leka, utöva olika typer av träning och sporter, träffa människor och sitta och njuta är också viktiga för livskvalitén (Bucht & Persson 1995). Ofta uppskattas vegetationsklädda miljöer mer än hårdgjorda stadsmiljöer (Sorte 2005), och enligt Berglund och Jergeby (1998) är den stadsnära naturen mycket uppskattad av invånarna, även om de inte utnyttjar eller tänker på den dagligen.

Att naturen är viktig för människans mående och möjligheten till återhämtning skrev Kaplan och Kaplan i sin forskning under 1970- och 1980-talen. Schmidtbauer, Grahn och Lieberg (2005) tar upp denna forskning och nämner begreppen "riktad" och "spontan uppmärksamhet". Då människan vistas i naturen kan hen genom "spontan uppmärksamhet" förutsättningslöst upptäcka saker, till exempel ett djur som rör sig i en buske. Denna typ av upplevelse har en återhämtande effekt, till skillnad från exempelvis skrivbordsarbete, där det krävs ett "riktat" fokus och hjärnan hela tiden måste prioritera och sortera information, vilket istället tröttnar ut den psykiska energin. "Riktad uppmärksamhet" får stort utrymme i många människors vardag idag, och behovet av återhämtande sinnesupplevelser är mycket stort.

Nikolopoulou och Steemers (2003) skriver i linje med Kaplan och Kaplans forskning, att sinnesstimulering och föränderlighet är mycket viktigt för de människor som arbetar inomhus, och endast går ut korta stunder under dagen. Genom att göra detta får människan en paus från det förväntade och möjlighet att uppleva det oväntade (Carmona 2003). Carmona (2003) skriver vidare att årstidsvariation och förändring över tid skapar förutsättningar för att hela tiden kunna upptäcka nya saker. Generellt anses platser som erbjuder stimulerande sinnesupplevelser som attraktiva (Nikolopoulou & Steemers 2003). Många vegetationsklädda platser blir exempelvis populära på våren när det händer mycket med växtligheten.

Kaplan, Kaplan och Ryan (1998) menar att de mest uppskattade gröna miljöerna är parkliknande platser. Miljöer med träd och klippt gräs eller någon annan typ av slätt underlag upplevs som inbjudande. Vilka träd och vilken typ av underlag som används har inte så stor betydelse. Variation är också viktigt, och därför upplevs inte stora, öppna landskap där personen har utsikt över hela landskapet som särskilt positivt, då där inte finns speciellt mycket att upptäcka. Människan uppskattar inte heller täta, slutna platser där vyer blockeras, exempelvis av tät vegetation. På sådana platser upplever besökaren att det är svårt att skaffa sig överblick (Kaplan, Kaplan & Ryan 1998).

Parker har också stor betydelse som blickfång. Även om man inte besöker parken varje dag, blir man påmind om att den finns där och om möjligheten att besöka den. Detta påvisades då många stadsbor i Berglund och Jergebys studie (1998) hänvisade till gröna platser då de skulle uppge sin favoritplats. Caféer, torg och affärgator uppgavs inte lika frekvent. Dock är det ofta på dessa platser man ser mest folk utomhus. Kanske, resonerar Berglund och Jergeby (1998), är dessa platser förknippade med vardagen, stress och rutin och räknas således inte som favoritplatser, som möjligen snarare associeras till fritid och ledighet.

Grönskan ger möjlighet att uppleva lugn, öppna sina sinnen och njuta (Berglund & Jergeby 1998). Naturen uppfyller behov hos människor som inte är av kommersiellt slag utan mer immateriell karaktär. Många besöker parker i syfte att få slappna av för en stund, och besöket blir ett avbrott från den stressiga stadsmiljön. Dock har olika åldersgrupper olika anledningar att besöka parker, och därför är det viktigt att försöka tillmötesgå önskemål från alla grupper i utformningen (Chiesura 2004).

Då den mesta av fritiden för många människor spenderas i tätorten eller i direkt anslutning till den, ökar betydelsen av grönstrukturen i staden (Berglund & Jergeby 1998). Den "nära" naturen som finns i anslutning till bostäder och arbetsplatser är extra viktig (Chiesura 2004). Detta menar även Jergeby (1998) i Olsson et al. (1998) och skriver att de gröna inslagen behövs där människor är; både i närmiljön och utefter vägen som används för transporter mellan olika punkter. Bucht och Persson (1995) konstaterar att vardagsnaturen med ett varierat växt- och djurliv är lika viktigt som att säkerställa de stora naturområdena utanför staden.

De estetiska kvalitéerna i de gröna miljöerna påverkas mycket av skötsel och städning. Ofta lägger människor mer märke till hur välskött något är än formgivningen på platsen. Carmona (2003) menar därför att skötsel är viktigt för upplevelsen och i förlängningen också användningen av platsen.

Förutom fördelarna för människan med gröna ytor i staden är de också essentiella för den biologiska mångfalden och dagvattenhanteringen. Att låta regnvattnet passera och infiltrera en grön yta innan det leds ned i ledningsnätet bidrar till ett minskat tryck, vilket är fördelaktigt då nätet redan är hårt belastat (Bucht & Persson 1995). Gröna ytor har också en renande effekt på luft och vatten. De filtrerar även till viss del buller. Dessutom bidrar de till ett varierat mikroklimat i staden (Chiesura 2004).

Vidare nämner Berglund och Jergeby (1998) ytterligare ett sätt att se på parker i relation till stadslivsidealen. Om det är täthet som eftersträvas i staden, blir natur och parker önskade inslag. Detta eftersom de kostar pengar att underhålla samtidigt som de förlänger bilresor, då man måste ta sig runt ytorna för att nå sina mål. I det stressiga vardagslivet vill människor kunna transportera sig så snabbt och enkelt som möjligt (Berglund & Jergeby 1998).

Grönstrukturen ifrågasätts även markanvändningsmässigt ur ett planeringsperspektiv då städer växer. Parkmark exploateras successivt vilket har lett till att den biologiska mångfalden i städerna minskat och att länkarna till omgivningen brutits av. I takt med städernas utveckling och innerstadsförtätning har artrikedomen minskat och den hårdgjorda andelen yta ökat i förhållande till den gröna. Konsekvenserna av detta påverkar såväl människa som miljö; antalet fåglar och insekter blir färre och utbudet av växtmiljöer blir mindre och mer monotont, vilket leder till färre naturupplevelser i staden. I förlängningen gör detta även att tätorterna blir en mindre hälsosam miljö att leva i (Bucht & Persson 1995). Om kvalitén på de offentliga platserna inte bidrar till livskvalitet ur någon aspekt för invånarna, kan de istället bidra till isolering och social exkludering (Nikolopoulou & Lykoudis 2006).

Förändring under året

Den fysiska strukturen förändras

Landskapets färg och fysiska struktur förändras varje dag, varje timme, då årstidsskiftningarna förändrar förutsättningarna med sina cykliska perioder av tillväxt och förfall (Pressman 1995). Vegetationen går från lövsprickning till lövfällning. Blommor växer upp, ger landskapet färg och vissnar. Då kallare temperaturer kommer, börjar snö falla och vattnet förvandlas till is. I och med detta förändras bilden av landskapet ständigt, samtidigt som nya möjligheter att uppleva den omgivande miljön infinner sig, exempelvis i form av nya lekmöjligheter och visuella upplevelser. På detta sätt skapar rådande väder och årstidsvariation möjlighet till olika aktiviteter och upplevelser (Westerberg 1993).

Westerberg skriver också såhär om hur klimatet påverkar den omgivande miljön och människan:

Samspelet mellan människan och klimatet sker dels direkt via klimatprocesserna i luften och dels indirekt genom de avtryck som klimatet ger i den fysiska strukturen i form av t ex snö och is. Vi fryser i kylan, som gör att vattnet fryser till is, som vi sedan halkar på. Detta motsvarar en biologisk och en materiell dimension i relationen mellan människan och klimatet.

(Westerberg 1993, s. 17)

Det finns stor potential att utveckla och dra nytta av årstidsförändringarna – om landskapsarkitekten uppmärksammar dem, enligt Westerberg (1993).

Användningen varierar – medför konsekvenser

Stadslivsrytmen varierar i takt med årstidsförändringarna, främst i länder på de norra breddgraderna som upplever stora årstidsvariationer. Pressman (1995) skriver att inomhusperioden beräknas uppta runt 70 % av den totala tiden av året på dessa platser. Författaren skriver att majoriteten av befolkningen som bor i subarktiska regioner är inomhus så mycket som 90 % av tiden under vintermånaderna. Inomhus-sysselsättningen varierar mellan jobb, olika typer av kulturella evenemang, teve-tittande och dator-aktiviteter för att nämna några exempel. Många människor går endast ut för att utföra de nödvändiga dagliga sysslorna, såsom att transportera sig till jobbet och handla mat. Under vintermånaderna är motståndet mot rekreerande aktiviteter utomhus således utbrett, till skillnad mot sommarmånaderna då människor gärna aktiverar sig utomhus. Detta beror enligt Pressman på att det både är obehagligt och svårt att röra sig utomhus på vintern, och på grund av detta vill människor inte gå ut mer än nödvändigt. Det finns också färre saker att göra utomhus på vintern än på sommaren, vilket beror på att klimatet med kalla vindar, snö och is, medför svårigheter att utföra olika aktiviteter (Pressman 1995). Transporter blir i regel också farligare med tanke på väglaget, vilket påverkar rörelsemönstret i staden för många människor, inte minst för personer med nedsatt rörelseförmåga (Berglund & Jergeby 1998). Också den kollektiva trafiken som många människor använder i sin vardag, kan påverkas genom att bli inställd (Pressman 1995).

Människor kan på grund av detta uppleva att de blir begränsade till sitt hem och instängda i en ofrivillig rutin, vilket kan leda till psykiska besvär (Pressman 1995). Många människor påverkas även negativt av bristen på ljus, färger och sinnesupplevelser, och upplever att den omgivande miljön blir monoton och tråkig under vintern. De som enligt Pressman påverkas mest av nämnda psykologiska påfrestningar är äldre och unga till medelålders personer, som är i riskgruppen för depression och andra psykiska besvär. Vanligen påverkas de äldre mest av att bli begränsade till att vara inomhus, medan unga till medelålders oftare drabbas av depression då positiva stimuli minskar.

Då hemmen blir viktiga platser i människors vardag, minskar antalet människor som vistas på offentliga platser under vinterperioden. De sociala sammankomsterna dör på så sätt ut, jämfört med användandet under sommarmånaderna (Culjat & Erskine se Pressman & Mäntry 1988; Pressman 1995). Därmed skiljer sig det sociala stadslivet mycket mellan platser belägna i nordligt klimat respektive i sydligt. Det går följaktligen inte att förutse ett lika stort potentiellt användande i de olika klimaten (Pressman 1995). Ambitionen behöver kanske inte vara att alla utomhusytor ska användas lika intensivt under hela året, utan snarare att möjligheten till användning och social aktivitet ska finnas (Culjat & Erskine se Pressman & Mäntry 1988). Att bli begränsad till färre sociala kontakter påverkar människors sinnesstämning negativt, och därför är det mycket viktigt att skapa möjligheter för möten under hela året i gestaltningen (Pressman 1995).

Aktivitet, årstid och väder

Roemmich och Johnson (2014) skriver att deras studie bekräftade att besöksfrekvensen minskar i parker under vinterhalvåret. Författarna såg även en variation i användandet av olika aktiviteter under året. Exempelvis identifierades vattenlek som mest välbesökt under sommaren, lekplatser och öppna aktivitetsytor under våren och isrinkar under vintern.

Vissa aktiviteter är även beroende av särskilda väderförhållanden (Eliasson et al. 2007). De väderrelaterade faktorer som inverkar mest på typiska parkaktiviteter är vind, kyla och nederbörd, medan solsken, värme och molnighet inte har lika stor betydelse. Detta konstaterar Wicksell (2017) utifrån en studie i en park i Gävle. I parken finns en lekplats, en skatepark, ett område för multisport med särskilda möjligheter för fotboll och basket, samt möjlighet till bad. Wicksell studerade förekomsten av, och förutsättningarna för ”platsbundna aktiviteter” och ”icke platsbundna aktiviteter” vid olika väderförhållanden. Studien visade att de som utförde ”icke platsbundna aktiviteter” ofta medvetet valde att vistas på platser där det var vindstilla, även om de egentligen inte upplevde att de påverkades så mycket av vinden. Besökare som utförde ”platsbundna aktiviteter” upplevde däremot att de påverkades i desto mer. Mest obehag föranledde vinden för dem som uppehöll sig på lekplatsen, därefter för dem som spelade basket och sedan för dem som åkte skateboard. De som upplevde sig minst påverkade av vinden var de som badade. Nederbörd påverkade skateparken mest negativt, medan andra ”platsbundna aktiviteter” inte påverkades i lika hög utsträckning. Även kyla hade stor inverkan på användandet av skateparken. Dock påverkade kylan lekplatsen och multisportområdet mest. Vidare kom Wicksell fram till att de som satt på bänkar påverkades mer av kylan än de som promenerade eller umgicks med någon. Tak över sittplatser vid lekplatsen och ”icke platsbundna aktiviteter” efterfrågades, samt vindskydd och till viss del regnskydd över ”platsbundna aktiviteter”. Regnskydd önskades särskilt vid skateboardparken. Även skugga efterfrågades vid de ”platsbundna aktiviteterna”, särskilt basketplanen.

Utifrån detta drar Wicksell slutsatsen att det är viktigt att anpassa gestaltningen så att den gynnar just den avsedda aktiviteten på platsen. Exempelvis skulle skateparken behöva skydd mot nederbörd eftersom vattnet gör det svårare att åka, basketplanen skulle behöva skydd från solen då det skarpa ljuset gör att det blir svårare att se mål, och lekplatsen skulle behöva skydd mot vinden då denna gör att det blir kyligt att vistas där. Således skulle olika åtgärder anpassade efter aktiviteten kunna öka aktivitetens användning under en längre period. Wicksell skriver också att efterfrågan av olika skydd sannolikt varierar över året. Det som efterfrågas på våren kanske inte efterfrågas på sommaren. Detta menar även Carmona (2003).

I Roemmich och Johnsons studie (2014) framkom också att människor ofta är mer fysiskt aktiva under utomhusvistelsen på vintern genom att aktiviteterna inkluderar ett högre tempo än vad aktiviteterna under sommaren gör. Även Gehl och Svarre (2013) skriver utifrån en av sina observationer, att människor rör sig snabbare och mer målinriktat under vintermånaderna än under sommarmånaderna. Detta kan bero på att pulshöjande rörelse bidrar till att hålla värmen, enligt författarna. En anledning till den lugnare hastigheten på sommaren är att människor då är ute mer i nöjessyfte än under vintern (Gehl & Svarre 2013). Människor stannar exempelvis till för att äta eller dricka något eller se sig omkring. Framträdanden och utställningar i utemiljön fångar också människors intresse, och bidrar till att stanna upp rörelsen (Gehl 2011). De olika tempona i utomhusmiljön resulterar i en synvilla – även om det totala antalet människor som vistas på en plats är detsamma under både sommaren och vintern, upplevs det som att fler människor är ute på sommaren. Detta eftersom människor då rör sig långsammare och befinner sig längre stunder på platsen än på vintern, när människor försvinner snabbare ur synfältet (Gehl 2011).

I en studie som genomfördes under olika årstider i Göteborg, visades att det fanns en direkt koppling mellan lufttemperatur och antal besökare, eftersom det var fler besökare på alla undersökta platser under varma dagar. Klar himmel och svag vind uppfattades generellt som bra väder för utomhusvistelse (Eliasson et al. 2007). Gehl (2011) konstaterar utifrån en av sina observationer att det satt fler människor på bänkarna i staden då temperaturen översteg 10° C än vid svalare temperaturer. Wicksell (2017) skriver också om 10° C som en temperatur som människor verkar uppleva som behaglig, då utomhusvistelsen från denna temperatur och uppåt, ökade enligt hans studie. Gehl (2010) menar att det blir lättare för människor på många sätt att visats utomhus när det är bra väder, eller väder som kan betraktas som bra för årstiden. Humöret lyfts när solen skiner och det är vindstilla, även om temperaturen är sval. Människor blir också på ett helt annat sätt öppna för spontana möten och småprat när de rör sig i staden.

Pressman (1995) skriver om en festlig stämning som kan infalla på vintern då klimatet förändras, exempelvis då vinterns första snö faller. Dessa tillfällen skapar en känsla av gemenskap bland människor. På vintern är det också möjligt att själv definiera ytor efter sina egna behov eftersom det då finns en större frihet i hur platser används (Pressman 1995).

Människans upplevelse och anpassning till klimatet

En viktig förutsättning för att människor ska vilja vistas utomhus, är att upplevelsen bedöms som behaglig och allra helst njutbar. För att kunna uppleva detta behöver både den psykiska och fysiska upplevelsen vara positiv enligt Nikolopoulou och Steemers (2003), som i sin studie presenterar olika faktorer som påverkar utomhusvistelse. De skriver att möjligheten till en behaglig upplevelse beror både på den faktiska fysiska temperaturen och en kombination av psykiska faktorer hos besökaren. Dessa handlar om anpassning, förväntningar på platsen, platsens naturlighet, hur stor kontroll man upplever, hur länge man vistas på platsen och total exponeringstid.

Då människan vid upprepade tillfällen utsätts för en viss typ av miljö- och sinnesupplevelser, minskar de naturliga reaktionerna inför dessa, genom att människan blir van och anpassar sig. Människan blir också mer bekväm, och kan hantera sina reaktioner mer omedvetet (Nikolopoulou & Steemers 2003). Den fysiska anpassningen, indelad i reaktiv och interaktiv, handlar om de förändringar som individen själv gör i förhållande till sin miljö. Reaktiv anpassning, som bara påverkar den egna upplevelsen, skulle kunna vara att justera klädseln genom att ta på sig en extra tröja, dricka något varmt om man fryser eller förflytta sig till en behagligare plats. Interaktiv anpassning handlar om att göra förändringar i miljön, till exempel att öppna ett fönster eller fälla upp ett parasoll.

Den fysiologiska anpassningen innebär att människan behöver anstränga sig mindre och mindre för att uppleva klimatet som bekvämt. I och med att alla människor upplever miljöer olika och har anpassat sig olika mycket till specifika klimat, reagerar de olika då de vistas i dem (Nikolopoulou & Steemers 2003).

Den temperatur som upplevs som mest behaglig utomhus är neutral, snarare än varm eller kall. Människor uppskattar även låga (Glaumann & Westerberg 1988; Nikolopoulou & Steemers 2003; Westerberg 1993). Dock upplever människor neutrala temperaturer vid olika gradantal på olika platser i Europa, vilket framkom i en studie av Nikolopoulou och Lykoudis (2006). Temperaturen i Aten upplevdes som neutral vid 23 grader medan gränsen gick vid 13 grader i Fribourg (Schweiz). Detta kan bero på att människor i sydliga och nordliga städer har olika erfarenhet för hur man ska hantera olika klimatförhållanden, och att känsligheten för temperaturen därför också är olika.

Förväntningar på platsen är avgörande för hur den faktiska upplevelsen blir värderad. Har man föreställt sig en känsla och upplever en annan, blir man antingen besviken eller positivt överraskad. I Nikolopoulou och Steemers (2003) studie blev detta tydligt genom att människor uttryckte ”att det var bra väder för årstiden” eller ”att det är kallt men det kan man ju förvänta sig på vintern”. Förändringar av förväntningarna kopplas till korttidsminnet, vilket innebär att man har en känsla för hur temperaturen kommer att vara följande dag. Det finns även en koppling till långtidsminnet, där den inprogrammerade kalendern finns, med realistiska förväntningar inför olika årstider. Förväntningarna bygger också på upplevelser och erfarenhet från föregående årstid. Därför väntar man sig att det ska vara varmare på hösten efter den varma sommaren, och kallare på våren efter den kalla vintern (Nikolopoulou & Lykoudis 2006). Detta påverkar hur man anpassar sig till utomhusmiljön för att få en behaglig upplevelse, exempelvis i form av klädval.

Platsens naturlighet är också viktig för upplevelsen. Förändring i miljön tolereras i regel i högre utsträckning då den sker naturligt, exempelvis genom årstidsförändringar. En föränderlig miljö upplevs mer positivt än en statisk miljö (Nikolopoulou & Steemers 2003). Ett exempel på detta är ett resultat som framkom i en studie i Göteborg av Eliasson et al. (2007), där användningen av ett torg, en gårdsplan, en park och en torgliknande yta som angränsande till vatten studerades. Den torgliknande ytan som angränsade till vatten bedömdes bli vackrare då kylan och vindhastigheten ökade. På torget, som i huvudsak omgärdades av byggnadsstruktur, upplevdes platsen som vackrast när det var relativt vindstilla och varmt. Eliasson et al. (2007) menar att detta kan bero på att den torgliknande ytan vid vattnet fick naturligt liv av klimatets påverkan, vilket gjorde att vattnet blev mer intressant att betrakta när det blåste.

Känslan av kontroll och valmöjlighet har en direkt koppling till upplevelsen av klimatet, och föredras framför att inte ha kontroll eller kunna välja själv (Nikolopoulou & Steemers 2003; Nikolopoulou & Lykoudis 2006). Innebörden är att individen själv ska kunna fatta beslut om var man vill befinna sig. Ett exempel på en sådan situation då känslan av kontroll har stort inflytande över upplevelsen, är då man stämt träff med någon på en plats, och inväntar att personen ska dyka upp. I detta läge finns inte valmöjlighet att gå ifrån platsen om klimatet skulle upplevas obehagligt, utan man får stanna kvar tills den andre personen kommer. På grund av detta blir toleransnivån mot klimatet lägre, och miljön upplevs som mer obekvämt än om man själv valt att uppsöka platsen. I Nikolopoulou och Steemers (2003) studie valde många människor att sätta sig där de kunde njuta av både solen och skuggan; där det fanns valmöjlighet och möjlighet att känna kontroll över den egna situationen. Det centrala i många situationer är enligt författarna inte att faktiskt byta plats fysiskt, utan att kunna välja något annat. Detta faktum påverkade även den spenderade tiden på platsen. Ju större valmöjlighet man upplevde, desto längre valde man ofta att stanna. Till och med små variationer, såsom möjligheten att fälla upp ett parasoll för att skydda sig mot solen eller regnet, uppskattades mycket av människor i studien. Pressman (1995) nämner ett exempel om bänkar i Zürich med fällbara ryggstöd, vilket han menar är en god förebild som visar hur besökare får möjlighet att anpassa vilostunden efter sina egna önskemål. Pressman uttrycker att det är centralt att i gestaltningen ge människor möjlighet att välja vilken typ av miljö de vill vistas i.

Exponeringstiden, eller den tid man vistas i ett visst klimat, är också avgörande för upplevelsen. Nikolopoulou och Steemers (2003) skriver i detta sammanhang om upplevelsen att ta sig från en varm bil till en entré på vintern. Här är tiden man vistas utomhus i den kalla temperaturen inte särskilt lång, därför hinner upplevelsen inte medföra en bestående negativ känsla, utan obehaget försvinner relativt fort. På detta sätt justerar människor tiden de visats i en viss typ av miljö; om klimatet upplevs som obehagligt stannar man kanske en kortare stund, annars längre. Detta kan vara en förklaring till att användningen av offentliga platser i staden förändras med årstiderna (Nikolopoulou & Steemers 2003).

Obehagliga klimatförhållanden, till exempel stark vind eller stark sol, upplevs i regel som mer acceptabelt då människor rör sig mellan olika punkter, än vid stillasittande aktivitet (Gehl 2011).

Thorsson, Lindqvist och Lindqvist (2004) bekräftar Nikolopoulou och Steemers (2003) studie, och skriver att även deras studie i Göteborg visade att tiden man befinner sig i ett visst klimat, vilka förväntningar som finns och upplevd kontroll har stor betydelse för upplevelsen. Thorsson, Lindqvist och Lindqvist skriver att viljan att vistas i parken ökar då besökarna har möjlighet att själva välja var de vill vara och i vilken typ av mikroklimat de vill vistas, vilket också bidrar till att toleransen ökar.

Årstidsgestaltning och tillvägagångssätt

Möjligheter med årstidsanpassad utformning och förhållningssätt

Det är viktigt att försöka ta tillvara på de möjligheter som följer varje årstid och dess skiftningar (Nikolopoulou & Steemers 2003). Genom att försöka hitta kvalitéer i det naturliga klimatet och framhäva dem, skapas förutsättningar för att människor ska tycka att det är attraktivt att vistas utomhus under en längre period (Westerberg 1993). Pressman (1995) konstaterar att vi måste förändra vår inställning och börja uppskatta årstidsvariationen och dess skönhet. Stadsplanerare bör således satsa på att utforma funktionella miljöer, som också tar tillvara på de kvalitéer som naturen tillför, och som tilltalar vår smak och våra sinnen i syfte att ge invånarna möjlighet att uppskatta varje säsong. Det är därför en viktig del av gestaltningen att betona årstidsvariationen, snarare än att försöka minimera den. Genom att framhäva variationen över året finns också möjlighet att förhöja sinnesupplevelser och estetiska värden i utomhusmiljön (Pressman se Pressman & Mäntry 1988). På detta sätt skapas ”multisäsong-städer” snarare än ”sommarstäder”.

”The solution lies in living with the climate, not in spite of it.” (Culjat & Erskine se Pressman & Mäntry 1988, s. 363)

Att skapa känslomässiga band och uppleva tillhörighet till platser är viktigt, särskilt idag när samhället allt mer präglas av fascination för olika teknologiska system än för naturen. Estetiskt tilltalande gestaltungs-lösningar i utomhusmiljön, som är lyhörda gentemot klimatets och årstidernas inverkan kan bidra till detta, och skapa platser som upplevs vara meningsfulla. I samband med att städer anpassas till att bli mer funktionella året om, kan även en nordisk karaktär, som reflekterar landet och dess kulturella förhållanden, utvecklas. Detta kan genomsyras i materialval, skala och funktioner. Att utveckla stadsplaneringen i denna riktning innebär också att visa respekt mot användarna (Pressman 1996).

I dagens konsumtionssamhälle förväntar vi oss en ständigt ökande livskvalitet. Vi vill att vår stressade vardag ska fungera bra ur så många aspekter som möjligt. Exempelvis förväntar vi oss en smidig kollektivtrafik, en hälsosam miljö och en god samhällsservice. Genom att utveckla städer dit vintern årligen kommer, så att de får en bättre klimatanpassad utformning, kan livskvaliteten öka för invånarna. Vardagslivet kan exempelvis bli mindre stressigt om städerna anpassas bättre till vinterns utmaningar och förutsättningar (Pressman 1996).

Pressman (1995) skriver om två grundläggande och helt motsatta förhållningssätt för arbetet med att anpassa städer till vinterns förutsättningar. Det ena handlar om att inte överbeskydda människan mot naturen, utan människan bör istället lära sig att samverka med den. Om människan överbeskyddas, kommer hon bli känsligare för klimatet istället för att anpassa sig, och genom det bli sämre på att utstå de påfrestningar som följer med vintern. Det andra förhållningssättet innebär att erbjuda så mycket skydd som möjligt genom att koppla samman viktiga, välbesökta byggnader och bygga in tunnlar, arkader, gallerior med mera i den befintliga stadsstrukturen. Exempelvis kan skolor byggas samman med kulturcenter och lokaler för kommersiell verksamhet. Pressman (1996) nämner även möjligheten att rama in trottoarer under trädkronor eller glas, då ett välfungerande trottoarnätverk är extra viktigt under årets kalla årstider. På detta sätt behöver människan inte utstå ”obehagligt klimat”, utan slipper kontakt samtidigt som förflyttningarna utomhus också blir färre. Pressman (1995) menar att det nog kan antas att människor föredrar skyddande miljöer framför att tvingas

utstå hårt klimat med vind, snö, is, och obehaglig temperatur. Dock menar Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988) att det finns en betydande skillnad mellan stora gallerior och andra platser utomhus. I gallerior och köpcentrum finns ett tydligt fokus på handel, medan utomhusmiljöer inte alls styr besökare på samma sätt. Utomhusytor bör kompletteras av inomhusytor och inte ersättas av dem, konstaterar författarna.

Pressman (1995) lyfter Bern som exempel där stadsplanerarna jobbat med klimatanpassad design. Längs den gamla delen av staden finns långa pelargångar som är sammankopplande med befintlig byggnadsstruktur. Människor som går i gångarna, skyddas mot snö, vind och regn under en längre sammanhängande sträcka. I de nyare passagerna har skyddet kompletterats genom att infravärme satts upp, vilket skapar ett behagligt termiskt klimat under vintern. Genom detta kan även caféer, gatukök och andra aktörer längs sträckan hålla öppet under hela året.

För att skapa förutsättningar för en behaglig stadsmiljö under hela året, är det nödvändigt med en balans mellan exponering och skydd mot olika klimatfaktorer enligt Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988). Gehl (2011) är av samma åsikt och skriver att det är viktigt att människan får uppleva årstidsvariationer och olika väderförhållanden, så att det finns möjlighet att känna njutning de dagar det är riktigt fint väder.

Klimatplanering och gestaltningsmöjligheter

Generella planeringsprinciper

För att en stad ska vara attraktiv vintertid, genom att både fungera väl, vara bekväm och effektiv behöver flera nivåer av planering och gestaltning inkluderas, enligt Pressman (1995). På regional nivå behöver man studera hur människor rör sig och hur bosättningsmönster ser ut. På kommunal nivå handlar det om att planera var olika aktiviteter och funktioner ska placeras, och hur transport- och rörelsemönster inom staden ska utformas. På stadsdelsnivå handlar det om hur byggnader, parker och torg placeras i relation till varandra, och på marknivå behöver medvetna beslut avseende specifika ytor, material och form fattas (Pressman 1995).

Utformningen av bebyggelsen har avgörande betydelse för hur klimatet i marknivå kommer att upplevas (Gehl 2011; Westerberg 1993). Pressman (1995) menar att planerare bör tänka på väderstrecken och hur byggnader och kvarter placeras i förhållande till dem, i syfte att skapa förutsättningar för ett behagligt mikroklimat på marken. Att arbeta med klimatplanering och gestaltning av mikroklimat, handlar således om att förstå och utgå ifrån rådande förutsättningar samt att kunna förutse konsekvenser av olika utformningar (Westerberg 1993). Klimatplaneringen bör även kompletteras med riktlinjer och policys på regional och kommunal nivå, som är förankrade i politiken och formulerade så att det är möjligt att översätta ord till fysisk form (Pressman 1995).

Pressman (1995; 1996) förespråkar generellt en tät, sammanhängande stadsstruktur med lättillgängliga, nära noder för aktivitet och gemenskap samt en blandad bebyggelse. På så sätt menar han att det skapas större möjligheter att röra sig till fots och med cykel utan att sträckorna behöver bli för långa, vilket även skulle leda till ett minskat behov av förflyttning med bil. Det är också viktigt att eftersträva hög tillgänglighet och att skapa goda möjligheter för sociala aktiviteter i utomhusmiljön året runt. Eftersom olika ytors popularitet förändras i takt med årstidsskiftningarna, är det viktigt att det finns olika typer av platser i staden

(Pressman 1995). För att formerna i staden ska fungera bra över tid bör de motsvara sina avsedda syften samtidigt som de också bör kunna förändras och utvecklas efter hand. Det är viktigt att vara öppen och våga testa nya, innovativa idéer för hur staden bättre kan anpassas till olika årstider (Pressman 1995).

Pressman (1996) skriver också att det är viktigt för planerare att undersöka och förstå olika familjestrukturer, livsstilar, vänskapsnätverk och vänskapsformer för att kunna skapa en meningsfull och användarvänlig utformning. Han nämner även användardeltagande som en del i arbetet med att utforma fungerande städer året runt.

Mikroklimat och gestaltning

En grundläggande metod för att skapa förutsättningar för en behaglig utomhusvistelse under hela året, är att arbeta med utformningen av mikroklimat (Thorsson, Lindqvist & Lindqvist 2004). Mikroklimatet är en nyckelfaktor då planerare vill locka människor till utomhusvistelse (Gehl 2010). Sambandet mellan mikroklimat, lufttemperatur, vind och solstrålning är tydligt, och för att besökaren ska uppleva vistelsen som behaglig, behöver alla nämnda faktorer uppfattas som gynnsamma i relation till varandra. Exempelvis uppfattas mikroklimatet som mindre behagligt då vindstyrkan ökar, vilket beror på att lufttemperaturen känns svalare. Däremot uppskattas vindens avkylande effekt vid höga lufttemperaturer. Därför är värderingen av en enda faktor inte tillräcklig för att avgöra hur behagligt mikroklimatet är (Nikolopoulou & Lykoudis 2006).

För vuxna påverkas användningen av utomhusmiljön mycket av hur mikroklimatet upplevs. Det har dock inte lika stor betydelse för barns upplevelse (Culjat & Erskine se Pressman & Mäntry 1988). Emellertid skriver Gehl (2010) att det finns en anledning till att barns lek på våren ofta innehåller så mycket rörelse, nämligen för att hålla värmen. I regel ställer människor högre krav på mikroklimatet om avsikten är att vistas på en plats en längre stund, i jämförelse med om man bara passerar (Gehl 2011).

Att arbeta med möjligheterna med behagliga mikroklimat är inget nytt fenomen. Gordon Cullen presenterade år 1961 några snabba skisser av olika typer av skydd mot klimatet, där människan helt eller delvis skyddas, antingen i en typ av sittmöbel eller under någon form av tak. Cullen (1961) menar att det är möjligt att sitta utomhus även en dag med låg temperatur, så länge man är skyddad mot vind och nederbörd. Genomgående inslag är skydd mot vind, och att utnyttja solens värme i materialval och utformning. Han nämner även fördelen med att kunna anpassa mikroklimatet efter rådande förutsättningar genom flexibla, vridbara väggar.

Då vädret varierar mycket under året finns det inte bara en lösning på hur mer trivsamma klimat kan skapas (Cullen 1961). Eliasson et al. (2007) menar att det är svårt att formulera generella riktlinjer för hur mikroklimatet kan förbättras på samtliga offentliga platser i staden, eftersom alla platser är unika och har olika förutsättningar. Gehl (2011) skriver att planerare både behöver ta hänsyn till klimatrelaterade och kulturella förutsättningar. För att veta var insatser behöver göras är det även viktigt att titta på människors användning och identifiera befintliga stråk, samt vilka de befintliga målpunkterna är (Carmona 2003).

En möjlighet då man ämnar skapa platser med attraktiva mikroklimat, är att placera dessa där det redan finns behagliga mikroklimat. Det är emellertid alltid möjligt att utforma nya komfortabla mikroklimat, oavsett om projektet handlar om en nybyggnation eller platsrenovering. Varierade mikroklimat inom platsen bör också eftersträvas. För att

åstadkomma detta bör först olika karaktärer och förutsättningar som redan finns på platsen identifieras, exempelvis öppenhet och slutenhet, vindriktningar och områden i sol och skugga, utifrån vilka förändringar sedan kan föreslås (Gehl 2010; Eliasson et al. 2007). Även Pressman (1996) skriver om vikten av att studera de existerande förutsättningarna på de platser som gestaltas, och att detta borde göras oftare i designprocesserna.

Behovet av klimatanpassad design är stort, både i stor och i liten skala (Carmona 2003). Platser som inte upplevs som bekväma kommer inte att användas. Med tanke på detta är det viktigt att ha klimatrelaterade faktorer som påverkar platsen i åtanke i gestaltungsprocessen, så att platserna kan utformas för att bli så bekväma som möjligt (Carmona 2003). Även små insatser på rätt ställe är betydelsefulla för hur platsen kommer att upplevas. Exempelvis kan ett vindskydd intill en plats för vila göra stor skillnad (Gehl 2011).

Genom behagliga och användarvänliga platser, befolkas staden och det skapas möjlighet att stärka den sociala interaktionen mellan medborgarna. Således finns stora utvecklingsmöjligheter då gestaltare blir medvetna om potentialen i utformningen av mikroklimat (Nikolopoulou & Steemers 2003). Ebrahimabadi (2015) menar till och med att ett behagligt mikroklimat är mer betydelsefullt än en visuellt tilltalande miljö. Då det finns behagliga mikroklimat i den offentliga miljön, kan även stadslivet och livligheten öka, vilket skapar en attraktiv stadsbild (Pressman 1996). Det är ett välkänt faktum att människor lockar människor, och gärna vistas på platser med mycket liv (Gehl 2011).

Både Nikolopoulou och Steemers (2003) och Gehl (2011) nämner näringsidkare som en yrkesgrupp som verkligen uppmärksammat potentialen i att skapa behagliga mikroklimat. Gruppen strävar generellt efter att utforma attraktiva platser för människor att söka sig till, exempelvis svala platser i en varm miljö. Gehl (2010) skriver att inspiration till utformningen av behagliga mikroklimat därför kan hämtas exempelvis från caféer med uteserveringar, då det ofta sitter människor där oavsett årstid. På dessa platser har caféägarna arbetat med markiser, glasväggar, värmelampor, värmegolv och varma stolar att sitta i, vilket gör att man är skyddad mot vädret och att mikroklimatet upplevs behagligt. Caféägarna erbjuder dessutom gästerna valmöjlighet genom att placera flexibla detaljer i miljön i form av kuddar och filtar. Ofta krävs inte så stora investeringar för att skapa förutsättningar för att människor ska vilja stanna upp på en plats, utan ett genomtänkt arbete i gestaltningen räcker långt enligt Gehl. Westerberg (1993) nämner emellertid att komfortanspråken människor har på utomhusmiljön idag är högre än tidigare, och att dessa ständigt fortsätter att öka. Genom att vissa ytor exempelvis värms upp eller byggs in, ställs också högre krav på andra platser i miljön.

Vind

Vinden påverkar människors upplevelse av utomhusvistelse på flera sätt. Dels har den förmåga att få andra objekt att röra sig, vilket påverkar både synintryck, hörselintryck och känsel, och dels skapar den ett fysiskt motstånd mot kroppen. Vinden upplevs olika beroende på person och tillfälle, men i många fall upplevs den som negativ för utomhusvistelse. Även om vindförhållandena varierar över landet, upplever människor generellt, oavsett var de bor, samma besvär av vinden. Oavsett vilken vind man är van vid, är man varken mer tolerant eller mer besvärad än människor någon annan stans (Glaumann & Westerberg 1988).

Vinden transporterar nederbörd och damm, men också buller och föroreningar. Den har förmåga att jämma ut skillnader i fuktighet och faktisk temperatur, och påverkar människans uppfattning av den rådande temperaturen. Vindavkylningens effekt upplevs tydligt redan

vid låga vindhastigheter. Exempelvis upplevs skillnaden mellan låg och hög vindhastighet lika starkt som skillnaden mellan sol och skugga. Detta märks tydligast på sommaren då människor ofta har på sig tunna, vindgenomsläppliga kläder. Då det passerar en vind byts luften mellan kläderna och kroppen ut och man upplever att det blir kallt. Det sker alltså en värmeförlust som upplevs avkylande, och på detta sätt påverkas kroppens värmebalans. Även avdunstningen från huden påverkas av vinden och luftfuktigheten (Glaumann & Westerberg 1988).

Vindhastigheten påverkar redan vid 5 m/s (sekundmeter) andra objekts rörelser, vilket många människor upplever som besvärande. Exempelvis börjar håret och kläderna fladdra och skräp flyga runt på marken (Glaumann & Westerberg 1988). Då vindhastigheten är 15-20 m/s påverkas människans balans. Bygghet (att bli utsatt för olika hårda vindstötter då man rör sig längs en sträcka) påverkar också balansen, och är i regel negativt för upplevelsen. Detta är särskilt besvärande för äldre och rörelsehindrade. Således är vindskydd relevant både på platser för stillasittande vistelse och på platser för rörelse; exempelvis i närheten av gång och cykelbanor. Författarna påpekar att det alltid bör finnas vindskydd på platser för stillasittande vistelse eftersom det räcker att vinden ökar ett par sekundmeter för att temperaturen ska upplevas som ett par grader svalare. Platser som författarna särskilt tar upp i detta sammanhang är småbarnslekplatser, uteplatser och bänkar runt om i staden. Pressman (1995) skriver att det är viktigt att försöka skydda lekplatser från starka vindar, då det finns stor potential att förlänga säsongen för utomhusvistelse genom att arbeta med just dessa platser. Vindskydd har över lag större betydelse för ”platsbundna aktiviteter” än ”icke platsbundna aktiviteter”, då aktiviteter som inte är platsbundna kan utföras på annan plats om man upplever att det är för blåst (Wicksell 2017).

Westerberg (1993) menar att det inte går att förutse hur vinden kommer att bete sig på en plats genom att utgå från officiell vindstatistik från en meteorologisk station. Det är inte ens möjligt om mätstationen ligger i närheten av den aktuella platsen. Att så är fallet beror på att vinden påverkas i hög grad av den omgivande bebyggelsen, och således kan te sig mycket olika på den aktuella platsen och vid mätstationen. Därför är det fördelaktigt, om möjligt, att göra bedömningar av vindexponeringen utifrån platsuppmätta värden för att få så tillförlitliga beskrivningar som möjligt.

Westerberg (1993) resonerar även kring hur människor ser på vinden. Hon menar att det inte går att fastställa några generella riktlinjer kring vad människor uppfattar som goda och acceptabla vindförhållanden, då människors preferenser är mycket olika. Det behöver inte nödvändigtvis vara så att vinden huvudsakligen associeras till något negativt, utan vissa människor kanske värdesätter estetiska och symboliska värden med vinden.

Gehl (2011) menar att den största utmaningen avseende det upplevda klimatet här, i Skandinavien, ofta är vinden och vindavkylningen. Således är det mycket viktigt att behandla frågor kring vinden i planeringen av staden, eftersom den har direkt effekt på det upplevda klimatet. Även Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988) skriver om vinden som en faktor som planerare bör arbeta mer med, då den för med sig regn och snö där den drar fram, och riktar nederbörden på olika sätt. Således kan effekten av olika skydd mot klimatet variera, och vissa regnskydd kan till och med upplevas som felplacerade med tanke på att regnet sällan faller rakt uppifrån. Westerberg (1993) delar också denna uppfattning.

Norén-Björn (1993a) skriver om möjligheten att planera in roliga detaljer i utemiljön på platser där det finns mycket barn, exempelvis vindflöjlar och andra föremål som förändras i

vinden. Dessa kan ge barnen en förståelse för vindens riktning och kraft. Författaren menar även att det både bör finnas vindstilla platser och platser där vinden tillåts friska i.

Vindskydd

Glaumann och Westerberg (1988) skriver att vindskydd minskar vindhastigheten och turbulensen, och att olika utformning av vindskyddande skärmar ger olika effekt på vindens rörelser. Användande av vindskydd påverkar även upplevelsen av luftfuktighet, strålningsutbytet samt den upplevda temperaturen. Författarna menar att det finns stor möjlighet att skapa trivsamma miljöer och ett behagligt klimat genom att ta hänsyn till platsens lokala förutsättningar, och att planera växtlighet och bebyggelse för att försvaga vindens krafter. Generellt anses platser som är vindskyddade och utrustade med sittplatser (gärna i sydligt läge) attraktiva att stanna till vid (Gustafsson 2018).

I första hand kan designern jobba med topografi och vegetation för att förbättra mikroklimatet på blåsiga platser (Glaumann & Westerberg 1988). Exempelvis kan läplanteringar användas, vilka utgör effektiva vindskydd eftersom de reducerar vinden över stor yta. Läplanteringar har använts mycket inom jordbruket, framför allt i Skåne. Förutom den vindskyddande effekten bidrar de även till den biologiska mångfalden, samt med lek- och rekreationskvaliteter. Författarna skriver att den effektivaste läplanteringen är en 15-20 m djup ogenomsiktlig plantering med tät undervegetation. I uppbyggandet av en effektiv läplantering bör amträäd användas. Vad gäller arter, är det viktigt att dessa är tåliga mot vind, och enligt författarna talar i regel lokalt ursprung om någon form av vindtålighet. Mindre tät vegetation, exempelvis en trädrad björkar, kan ge skydd motsvarande en skärm med 50-60 % genomsläpplighet på sommaren och 70 % på vintern, då björkarna i detta fall, släpper sina löv. Frukträd är inte särskilt effektiva i vindskyddssammanhang då de behöver mycket ljus och således bör stå glest (Glaumann & Westerberg 1988). Vid nyetableringar av områden bör så mycket av den befintliga vegetationen som möjligt finnas kvar så att det finns visst vindskydd på platsen redan från början. Vegetationen kan sedan kompletteras med nyplantering (Pressman 1995).

Där läplanteringar inte är aktuella ger ändå enstaka buskar och träd vindskydd. Buskar och träd styr upp vinden och skapar ett minskat övertryck på lovartsidan (den sida vinden blåser ifrån) (Glaumann & Westerberg 1988). Pressman (1995) är också av åsikten att vegetation har stora möjligheter att minska vindhastigheten. Han skriver exempelvis att trädkronor skyddar mot vind som riktats nedåt i mötet med byggnader. Trädkronor gör störst skillnad på läsidan, och om träden kompletteras med någon form av mur, staket eller undervegetation blir den vindskyddande effekten ännu bättre (Pressman 1995). Täta barrträd, som behåller sin bladmassa under vintern, har en relativt god effekt som vindskydd året runt (Pressman 1995). Även Nikolopoulou och Steemers (2003) och Carmona (2003) tar upp möjligheten att använda trädkronor som bryter vinden. Berglund och Jergeby (1998) lyfter också potentialen med vegetation, och nämner bersåer som kan användas i syfte att skapa en god boendemiljö kring flerbostadshus. Författarna tar upp flera fördelar med detta då vegetationen, förutom att ge skydd mot vinden, även avskärmar från insyn samt skapar möjlighet för sinnesupplevelser.

Pressman (1995) påpekar emellertid att vindhastigheten ökar på platser med uppstammade träd, utan något busk- eller fältskikt, eftersom vinden då pressas mellan trädkronan och marken. Därför menar författaren att gestaltare bör undvika att enbart ha formella planteringar med solitära träd på platser där sannolikheten för starka vindar är stor. Om denna typ av struktur redan existerar i en park, kan effekten av de starka vindarna reduceras genom att plantera in undre skikt i form av häckar eller buskar. Dock framhåller Pressman (1995) vikten

av att designern bör göra avvägningar kring upplevd säkerhet då olika typer av barriärer och vindskydd ritas in i gestaltningen, så att platserna fortfarande kan upplevas som trygga.

Även när det gäller mindre inredningsobjekt i utemiljön, såsom bänkar och planteringsurnor, bör de placeras så att de har en skyddande effekt för fotgängare. Det bör alltid finnas möjlighet för fotgängare att välja om de vill röra sig på ett skyddat stråk eller exponeras för mer blåsiga ytor (Pressman 1995).

Där det inte är möjligt att utnyttja vegetation som vindskydd, kan andra typer av fysiska barriärer användas. Det kan vara helt solida barriärer eller genomsläppliga barriärer (Pressman 1995). Om vindskydd över en liten yta, "närskydd", efterfrågas, har täta skärmar störst effekt. Dock får man vid användning av denna typ av skydd en högre turbulens vid kanterna, eftersom det skapas virvelbildningar där. Turbulensen kan dock minska om kanterna runt den täta skärmen perforeras. Exempelvis kan en spalje med klätterväxter användas. Glaumann och Westerberg (1988) skriver som exempel att ett "närskydd", med en höjd på mellan 1,5-3 meter skulle kunna skapa reducerad vind över en 5-15 meter stor yta. Pressman (1995) skriver att man endast bör använda denna typ av vindskydd lokalt, där det behövs ett starkt vindskydd, med tanke på turbulensen.

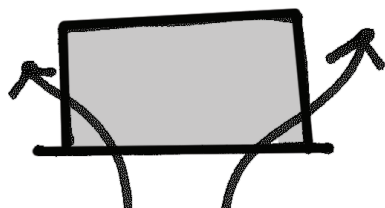

Bild 1. Det skapas virvelbildningar vid kanterna på "närskydd".

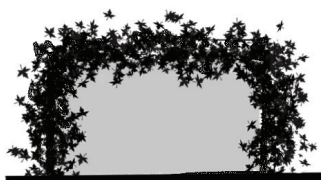
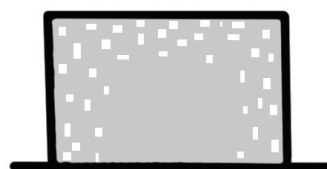

Bild 2 och 3. Turbulensen kan minska om kanterna runt den täta skärmen perforeras. Exempelvis kan en spalje med klätterväxter användas. Illustrationerna är inspirerade av Glaumann och Westerberg (1988, s. 31).

Om en reducerad vind över en större yta istället önskas, är en genomsläpplig skärm att föredra; exempelvis en häck eller spalje. Carmona (2003) skriver att vindskydd i regel bör vara vindgenomsläppliga till cirka 40 % för att ge bäst effekt och undvika turbulens. Turbulensen minskar vid användning av genomsläppliga vindskydd då tryckskillnaderna mellan sidorna blir mindre (Glaumann & Westerberg 1988). Även genomsläppliga barriärer av horisontala ribbor och barriärer av vertikala ribbor räknas till denna kategori (1995).

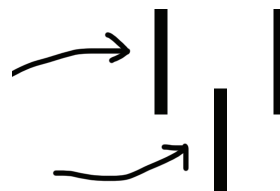
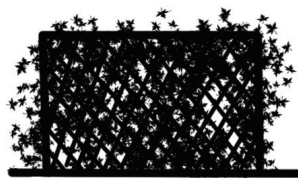

Bild 4,5,6 och 7. Genomsläppliga barriärer: av horisontala ribbor och vertikala ribbor, samt spalje. Även en princip (bild 7) för hur överlappande anslutningar mellan vindskydden kan minska eventuell vindförstärkning (inspirerad av Glaumann och Westerberg 1988, s. 31).

Vinklade och överlappande anslutningar mellan vindskydden kan styra luften, och minska eventuell vindförstärkning. För att skapa en behaglig miljö är det viktigt att även ta hänsyn till solen då vindskydden placeras. Exempelvis kan vindskydden hållas låga i söder och högre i norr (Glaumann & Westerberg 1988). Olika typer av vindskydd kan gärna kombineras för optimal effekt (Pressman 1995).

En annan viktig och betydande faktor som påverkar vindriktningar och vindstyrkor är bebyggelsens utformning och placering i förhållande till varandra (Carmona 2003). Vid planering av bebyggelse, kan designern skapa förutsättningar för vindskyddade platser genom att gruppera strukturen (Glaumann & Westerberg 1988). Byggnader bör helst inte vara högre än vegetationen och andra topografiska former i landskapet. Den bör också öka stegvis i samma riktning som den huvudsakliga vindriktningen, eftersom vinden då riktas upp och iväg från marken. För att minska vindhastigheten bör hus och rekreationsytor vara småskaliga, och öppna platser helst inte större än 30 x 30 meter. Detta minskar risken för vindtunneleffekt. Det är även relevant att knäcka vägar så att eventuella vindkanaler bryts (Pressman 1995).

Pressman (1995) skriver att det är avgörande för upplevelsen i marknivå hur vinden träffar och riktas i möten med byggnader. Vindhastigheten blir exempelvis i regel snabbare vid de nedre hörnen av en byggnad på lovartsidan, eftersom vindens rörelse riktas nedåt när den träffar byggnaden. Även när vinden träffar en byggnad i hörnen påverkas upplevelsen på marken; det blir blåsigare, vilket är viktigt att tänka på då trottoarer utformas. Stark vind vid botten av höga byggnader leder till ett kallare klimat som påverkar både människor och växter (Pressman 1995). Låga byggnader riktar i motsats till höga byggnader vinden uppåt, så att den rör sig ovanför husen, vilket leder till att det blir mindre blåsigt och mindre kallt mellan husen (Gehl 2010). Med tanke på att vindens riktning påverkas så mycket av bebyggelsen, behöver planerare undersöka de lokala vindförutsättningarna för att veta var eventuella vindskydd bör placeras för att ge bäst effekt.

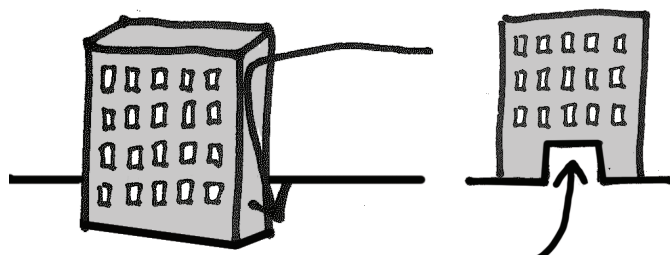

Bild 8 och 9. Vindhastigheten ökar vid de nedre hörnen av en byggnad, eftersom vindens rörelse riktas nedåt när den träffar byggnaden. Det är ofta blåsigt i passager. Illustrationerna är inspirerade av Reference wind flow diagrams. Source: Rowan William Davies & Irwin Inc., Guelph, Ontario, engineers (se Pressman 1995, ss. 166-167)

Det är ofta blåsigt i passager, vilket också får konsekvenser för anslutande ytor. Exempelvis är det nästan alltid blåsigt på baksidan av en byggnad som en passage leder genom (Pressman 1995). Blåsigheten ökar i takt med att våningsantalet på byggnaden blir högre, vilket resulterar i en otrevlig miljö för fotgängare. Därför bör passager inte användas i för hög utsträckning i staden. Vindhastigheten tenderar även att öka mellan olika byggnader, vilket leder till att ytorna mellan husen upplevs som blåsiga. Också Eliasson et al. (2007) skriver att byggnaders placering, form och material påverkar vindens rörelser, vilket får stor betydelse för hur temperaturen runt omkring byggnaden upplevs.

Utvecklingen pekar emellertid på att det byggs allt fler höghus, vilket betyder att klimatet i marknivå försämras för människor genom att bli blåsigare och kallare. Klimatet blir till och med sämre än utanför staden, där vinden färdas fritt utan att stanna upp eller riktas. Utomhusmiljön mellan höghusen blir på så sätt oattraktiv att vistas i, och Gehl (2010; 2011) menar att utomhussäsongen faktiskt förkortas i upp till två månader, jämfört med säsongen i städer med låg bebyggelse. I städer med låg bebyggelse kan klimatet upplevas som "okej" i dubbelt så många timmar om dagen.

Sol

Solljus är nyttigt för människor, vilket länge visats av forskning (Hårdemark 1991). I solen laddas människor på med vitaminer och energi (Carmona 2003). Det är en också viktig faktor för upplevelsen av komfort vid utomhusvistelse (Westerberg 1993). Människor lockas särskilt till utomhusvistelse när solens första strålar når de offentliga rummen på vårvintern. Även om det bara blir en kort stund drar sig människor gärna till soliga platser. Därför är det viktigt att soliga platser säkras runt om i staden (Gehl 2011). Solljuset är också essentiellt för växtligheten (Hårdemark 1991).

En tumregel för att säkerställa en god tillgång till sol i bostäder och närmiljö togs fram i en skrift av Boverket (Hårdemark 1991), och utgår från att vara fem timmars solljus vid vår- och höstdagjämning mellan klockan 09.00 och 17.00. Exempel på platser som ingår i "närmiljö" är enligt skriften lekplatser och sittytor intill lekplatserna. Även Pressman (1995) skriver att tillgängligheten till solen är viktig, och att denna bör utnyttjas i största möjliga mån. Exempelvis kan uteplatser placeras så att de exponeras för så mycket solljus som möjligt under eftermiddag och kväll, när människor är lediga. På de norra breddgraderna är det extra viktigt att tänka på var solen kommer att finnas under dagen för att skapa förutsättningar för så stort ljusinsläpp som möjligt på platser i människans närmiljö (Carmona 2003). Bland annat kan solanalyser genomföras för att analysera förutsättningarna. Det bör även övervägas om det finns något hinder för solens strålar att nå en plats, exempelvis byggnader och träd. Avståndet mellan eventuella hinder är också avgörande för möjligheten till ljusinsläpp (Carmona 2003).

Pressman (1995) menar att planerare särskilt bör fundera över soltillgången på platser där det dagligen rör sig mycket människor; skolor, centrum för olika aktiviteter, shoppingområden samt busshållplatser. Solljusinsläppet på dessa platser kan gynnas genom att hålla byggnader direkt söder om de aktuella ytorna, lite lägre. Pressman skriver att det även är möjligt att placera rektangulära byggnader 45 grader mot norr, eftersom det då skapas förutsättningar för att åtminstone en sida ska få maximalt solljusinsläpp under en vinterdag. Alternativt kan byggnaden placeras helt i nord-sydlig riktning i syfte att få ett garanterat solinsläpp under förmiddags- och eftermiddagstimmarna på båda sidor.

För att maximera soltillgången bör också gator i största möjliga mån placeras så att de går läng en öst-västlig axel (Pressman 1995). Detta är särskilt viktigt i bostadsområden, så att människor har nära till solen, både genom att den skiner in i bostaden och att man kan känna den utanför dörren. Denna orientering kan dock innebära att tillgången till sol på gatorna under vintermånaderna försämras, om byggnadsvolymer är för stora på den södra sidan av gatan.

Soltillgången påverkas även av hur tätt det är mellan byggnaderna i staden. I varmare länder har byggnaderna traditionellt sett medvetet placerats så att gatorna mellan husen ska vara smala. På detta sätt blir gatorna överskuggade av husen, som blockerar solens strålar från att nå ned till marken. Denna strategi lämpar sig inte för Skandinaviska länder där solvinkeln är låg och klimatet kallare. Hus som är bäst lämpade för denna region är mellan två och tre våningar höga med lutande tak. Genom att placera husen i grupper skapas dessutom ytor där solens strålar kan nå marken, och på så sätt värms stadens golv och väggar upp (Gehl 2010; Gehl 2011). I en blandad, småskalig struktur finns därför stor möjlighet till behagliga mikroklimat, och förutsättningar för människor att vilja vara ute under längre stunder.

Spelet mellan sol och skugga förändras också under året. Exempelvis släpper lövfällande träd, som ger skugga på sommaren, sina löv på hösten. På så sätt skapas soligare platser på vintern då strålarna tar sig förbi det tomma grenverket (Carmona 2003). För att hantera solinsläppet på lekplatser kan designern använda detta faktum i gestaltningen, vilket innebär att det blir möjligt att få skydd mot solen på sommaren, och solexponering på samma yta under vintern, då soltimmarna behövs som mest (Pressman 1995).

Carmona (2003) skriver att den naturliga ljussättningen är viktig för en plats karaktär. Ett intressant ljusspel på platsen tillför estetiska kvalitéer.

För att underlätta för människor att enkelt kunna njuta av solen under härliga vårvinterdagar skriver Gustafsson (2018) att landskapsarkitekten kan planera för inbjudande entrétrappor till publika byggnader i vintersolbelysta lägen. Dramaten- och konserthustrapporna i Stockholm är exempel på detta, där människor kan låta solen värma upp kroppen igen efter den kalla vintern (Gustafsson 2018). Sittplatser i form av bänkar, bör också alltid placeras så att användaren har ansiktet riktat mot söder, enligt Pressman (1995).

Westerberg (1993) resonerar kring vårt ljusbehov och nämner att vi kanske borde låta årstidernas olika förutsättningar påverka vardagen och dygnsrytmen mer än vi tillåter dem att göra idag. Vi kan inte förändra mängden solljus som når jorden, men vi kan göra det bästa för att utnyttja det som kommer. Såldes menar författaren att dagsljuset skulle kunna utnyttjas bättre om arbetstiderna justerades under året, och en större hänsyn togs till dagsljusbiokemin.

Temperatur

Temperaturen förändras över året och vid olika väder (Westerberg 1993). Den varierar även mellan dag och natt (när temperaturen avviker som mest från den genomsnittliga temperaturen, särskilt om det är stilla och klart). Under soliga dagar är det stor temperaturskillnad mellan soliga och skuggiga ytor. Då utgör vinden en utjämnande faktor, som minskar temperaturskillnaderna. Hänsyn till temperaturskillnaden kan tas genom att försöka förutse var skuggan kommer att hamna redan i gestaltungsprocessen.

En studie som genomfördes av Thorsson, Lindqvist och Lindqvist (2004) visade att parkbesökare i Slottsskogen i Göteborg gärna vistades i den del av parken där det finns förutsättningar för en så behaglig temperatur för årstiden som möjligt. Då temperaturen förändrades, genom att bli högre eller sjunka, anpassade besökarna sin klädsel- antingen medvetet eller omedvetet. Mängden och typen av kläder berodde också på vilken aktivitet man ämnade utföra, personlig klädstil samt smak. Under varma, soliga dagar valde mellan 25 och 55 % av besökarna att söka sig till skuggan, vilket vittnar om vikten av att skapa platser i både sol och skugga enligt författarna.

Människor som arbetar inomhus och endast går ut korta stunder under dagen, till exempel under lunchen eller till och från arbetet, uppskattar särskilt varma och soliga platser i utemiljön. I dessa personers korttidsminne motsvaras den förinställda temperaturen av kontorstemperaturen, och därför blir solexponerade platser, där man får tillfälle att värmas upp och "laddas om med ny energi", attraktiva. Även om temperaturen egentligen skulle upplevas som för varm på platsen, har det inte så stor betydelse för användningen då personerna inom kort kommer att byta miljö igen. I motsats blir skuggiga platser populära för personer som arbetar utomhus (Nikolopoulou & Steemers 2003).

Många människor kan fortfarande tycka att utomhusvistelse är behagligt när temperaturen sjunker, förutsatt att man rör sig, exempelvis cyklar, springer eller promenerar. Detta kräver emellertid att det finns en behaglig balans mellan solens värme och den kalla vinden (Gehl 2010).

Westerberg (1993) skriver, liksom Culjat och Erskine i Pressman och Mäntry (1988) och Pressman (1995) att olika typer av material påverkar upplevelsen av klimatet på en plats. Exempelvis har material olika värmeupptagningsförmågor, alltså att värme eller kyla kan absorberas, lagras och ledas i materialet, vilket påverkar hur människan upplever dess temperatur. Detta gäller även för olika typer av markbehandlingar. Vidare är skillnaderna mellan hårdgjorda ytor och vegeterade ytor stor. Då avdunstning och kondensation av vatten gör att temperaturen håller sig mer konstant på gröna ytor, skiftar temperaturen i regel mindre i vegeterade ytor än i en helt hårdgjord miljö.

För att skapa ett behagligt mikroklimat på en plats som upplevs som väldigt kall, kan designern använda material som reflekterar värme, och välja färger som absorberar värme (Pressman 1995). Pressman (1995; 1996) skriver att förbättringar i materialval även kan göra stor skillnad för den visuella upplevelsen av soptunnor, bänkar och busskurer. Det är i regel lämpligt att använda snabbtorkande material intill sittplatser, så att avdunstningen blir mindre (Glaumann & Westerberg 1988).

Regn

Regn är i många ögon dåligt väder. Även om det förekommer regn under hela året, upplever människor oftast att en dags regn inte gör så stor skillnad för den fysiska aktiviteten utomhus; just den dagen stannar människor inomhus, och går ut igen nästa dag. Detta till skillnad mot perioder med ihållande regn, då människor hellre håller sig inomhus (Tucker & Gilliland 2007).

”Finns det dåligt väder, eller är det bara ett resultat av dåliga städer?” (Axelsson & Ryding 2017, s. 104)

Denna fråga ställer sig Axelsson och Ryding (2017) i sin examensuppsats *Göteborgs Regnlinje: Att ta tillvara på regnets upplevelsekvaiteter*. Författarna skriver att det finns stor potential i att arbeta med regnet som kvalité för att skapa upplevelsevärden i staden även under regniga dagar. Det finns särskilt stor möjlighet att utveckla upplevelsena innan regnet nått markytan. Sinnena spelar en nyckelroll i denna kontext, vilket landskapsarkitekter kan utnyttja. Olika material ger exempelvis regnets droppar olika resonans då de träffar en yta. Landskapsarkitekten kan därför arbeta med att skapa möjlighet för olika typer av ljud i staden, genom att använda olika material, och ytor med olika karaktär. I detta finns även möjlighet att försöka skapa nya ljud i staden. Det faktum att olika material också får en förändrad yta, exempelvis att färg eller textur skiftar då det är torrt respektive blött, kan användas för att ge visuella upplevelsevärden i samband med regn. Uppsamlat regn och blöta material möjliggör reflektioner, vilket kan vara uppskattat av många. Att materialens egenskaper förändras då de blir blöta, bör också tas i åtanke vid gestaltning av ytor som planeras att ha hög tillgänglighet året runt.

När människan vistas i regn upptas intrycken till största del av det fallande regnet och blötheten. Då människan är skyddad och kan betrakta regnet på avstånd, kan olika kvalitéer uppfattas och uppskattas desto mer. Dock har många regnskydd idag endast som syfte att

skydda mot regnets blötande effekt, och inte att förstärka sinnliga upplevelser. Axelsson och Ryding (2017) konstaterar det finns stor utvecklingspotential i detta, och menar att det ofta inte behöver göras några större, dyra insatser för att ta tillvara på regnets upplevelsekvaitéer. Det är dock viktigt att välja rätt typ av lösning för rätt plats.

Axelsson och Ryding (2017) påpekar att de regnskyddande strukturerna i staden har varierande effekt under året. Exempelvis ger lövfällande vegetation skydd mot regnet på sommaren, men inte under vintern.

Axelsson och Ryding (2017) sammanfattar också tre olika typer av upplevelser människor får av regnet i staden idag. Dels handlar det om olika pedagogiska och rekreativa värden som uppsamlat vatten ger, och dels om regn som används i installationer för att skapa upplevelser, dock ofta utan att regnet i sig är upplevelsen. Den tredje typen av upplevelser handlar om att kunna känna kontroll över regnets blötande effekt; att det finns ett eget val att bestämma om man vill bli blöt eller inte.

Vidare skriver författarna att en stor del av dagvattenhanteringen idag fokuserar på lösningar som ger biologiska och rekreativa mervärden, samtidigt som de också hanterar stora mängder regnvatten. Tidigare dominerade tekniska lösningar som hanterade regnvattnet under jord, dolt från invånarna. Den nya typen av öppna dagvatten-lösningar, som bland annat inkluderar lokalt omhändertagande av regnvatten och fördröjning nära källan, syftar till att vara mer hållbara och flexibla än de tidigare (Axelsson & Ryding 2017).

Norén-Björn (1993a; 1993b) skriver om kvalitét med regnvatten ur barnens perspektiv. Hon menar att lek med vatten är en populär sysselsättning bland barn. Uppsamlat regnvatten kan därför vara ett uppskattat lekinslag i barnens vardagsmiljöer. Genom att leka med regnvattnet kan barnen även få förståelse för vattnets kretslopp och lära sig något om erosion och vattnets egenskaper. Att kunna följa smältvatten på våren och krossa is, att hoppa i vattenpölar och experimentera, är exempel på sådana aktiviteter. Norén-Björn skriver även att regnvatten gärna kan användas för bevattning av odlingslådor och till fågelbad.

Snö och is

Roemmich och Johnson (2014) menar att parkbesök under vintersäsongen skulle kunna främjas om stadsplanerare blev bättre på att identifiera och tillhandahålla olika vinteraktiviteter, exempelvis isrinkar, pulkabackar och möjligheter till skidåkning. Även Pressman (1996) förordar att inkludera skidspår, isrinkar och andra vinteraktiviteter i gestaltningen. Gustafsson (2018) lyfter pulkabackar som ett populärt vinterinslag, som kan göra att en vardagsplats blir en välbesökt nöjesplats på vintern. För att skapa förutsättningar för detta kan långa, branta grässlätter ritas in i parkerna. Pulkabackarna fungerar även som mötesplatser under vintersäsongen, både mellan barn och föräldrar. Skridskoåkning, som också tas upp, kan främjas genom att spola upp vatten på platser där man finner det lämpligt att ha isar (Gustafsson 2018). Pressman (1996) påpekar att man i samband med införande av särskilda vinteraktiviteter även bör skapa möjlighet för användning under dygnets mörka timmar, genom att tänka på belysning. Det är också viktigt att säkerställa att alla ska kunna vara med och underhålla sig med dessa aktiviteter, oavsett fysisk förmåga.

Både Pressman (1995) och Glaumann och Westerberg (1988) skriver om möjligheten att medvetet styra vinden för att påverka var snön landar. Vinden förflyttar ofta snö till samma plats varje år, dvs. platser i lä, eftersom vinden släpper snön då den försvagas. Djup snö har

ett stort lekvärde och med hjälp av exempelvis ett vindskydd, (som försvagar vinden som då släpper snön) kan stora lekhögar skapas. Denna princip kan även appliceras med motsatt effekt genom att blåsa undan snön på ytor där man helst vill undvika en täckt markyta, exempelvis platser som med stor sannolikhet blir hala när det fryser.

Även om man inte tar hjälp av vinden kan hopskottade snöhögar placeras på platser där barn kan leka i dem (Gustafsson 2018). Om man istället väljer att forsla bort snöhögarna kan det med fördel ske till platser som får många soltimmar, då värmen påskyndar smältningsprocessen på våren (Pressman 1995).

Pressman (1996) skriver om möjligheten att använda is som konst under vintern, i form av isskulpturer och stelnade vattenfontäner. Strålkastarbelysning i kombination med detta kan ge tilltalande visuella effekter. Även Gustafsson (2018) tar upp denna möjlighet, och skriver att pumpsystemen skulle kunna anpassas till att hålla pumpen uppvärmd vintertid, och att låta vattnet som kastas upp frysa till is. Genom detta kan vinterns kyla tillföra unika möjligheter att skapa konstverk i staden.

Spår i snön väcker intresse och nyfikenhet. Därför kan strategiskt placerade skyltar som presenterar olika djurs fotavtryck tillföra ny kunskap till förbipasserande (Gustafsson 2018).

Långfärdsskridskor, pimpelfiske, issegling och kite- och vågsurfing i torrdräkt är några av de extremsport-exempel som Gustafsson (2018) tar upp, som det skapas möjligheter för i höstvindar och i samband med snö och is. För att underlätta för dessa aktiviteter förespråkar författaren att bra faciliteter anordnas i anslutning till dessa platser.

Då tillgängligheten påverkas av vinterväghållning är detta viktigt att tänka på under vintermånaderna (Berglund & Jergeby 1998). Gustafsson (2018) tar också upp detta med avseende på cykelvägar i staden, som kan ges bättre förutsättningar genom att halkbekämpas och snöröjas. Genom detta underlättas vintercykelpendlingen, och i samband med det skulle trycket på kollektivtrafiken minska. Människor som fortsatte att cykelpendla vintertid, skulle dessutom hålla sig friskare. Ett sätt att arbeta med halkbekämpning under vintern skulle kunna vara att återanvända restvärmen från uppvärmningen av staden under vissa trottoarer (Pressman 1996). Platser där värmen skulle kunna utnyttjas på ett kostnadseffektivt sätt är bäst lämpade för detta.

Pressman (1996) lyfter även idéer för hur det kan skapas bättre förutsättningar för kollektivt resande under vintern. Exempelvis kan tidtabellen justeras så att väntetiderna blir kortare mellan avgångarna. På så sätt slipper människor stå ute och frysa långa stunder. Busskurorna skulle också kunna bli fler, och gärna hållas uppvärmda, så att den väntande delen av resandet blir behagligare (Pressman 1996).

Vegetation för den visuella upplevelsen

Under de varma månaderna lockar blommor, blad, material, färger och texturer människor till parker, medan det ofta saknas denna typ av estetiska inslag på många platser under vintern (Roemmich & Johnson 2014). Folkesson, Sjöman och Brising (2015) menar liksom Pressman (1995), att bristen på färger under vintern kan bidra till nedstämdhet och så kallad vinterdepression. Folkesson, Sjöman och Brising (2015) hävdar att de som jobbar i den gröna sektorn bör göra vad de kan för att avhjälpa detta. Till hjälp finns ett stort utbud av vintergröna växter som kan bli fina inslag i planteringarna om de används på rätt sätt.

Folkesson, Sjöman och Brising (2015) tar upp begreppet vinterfägring, som de menar innebär alla typer av växtmaterial och växtgestaltungsuttryck som tillför estetiska värden under vintermånaderna. Förutom de vintergröna kvalitéerna finns många växter som också kan bidra med en intressant bark, kvarsittande frukter, blom- eller fröställningar, spännande grenarkitektur med fin färg, vinterblomning och tidig vårblooming. Även Gustafsson (2018) förespråkar vintergröna växter, och skriver att det finns stor möjlighet att tillföra parker prydnadsvärden även under vinterperioden. Han förespråkar växter som behåller sina blad, exempelvis avenbok och bok med sina rostbruna vinterfärger, och menar de kan tillföra stora estetiska kvalitéer. Gustafsson (2018) lyfter även några exempel för träd och buskar med vackert grenverk: glanskörbär, strimlön, trollhassel och vingad benved.

Det finns en stor variation i nyans i det vintergröna växtmaterialet, och en stor diversitet i färgskalan. Bland bladväxter finns vintergröna blad som är gulbrokiga, vitbrokiga, helt gula, röda eller vinröda. Bland barrväxter skiftar barren mellan gulgrönt, ljusgrönt, mörkgrönt, blågrönt, silverfärgade, bronsfärgade och flera andra nyanser (Folkesson, Sjöman & Brising 2015).

Städsegröna växter skiljer sig från vintergröna växter genom att behålla sina blad/barr i mer än ett år. De vintergröna växterna behåller endast en del av sina blad under vintern. Städsegröna växter innefattar främst barrväxter här i Norden men även städsegröna buskar. Till vintergröna växter räknas även ett antal perenner, exempelvis hasselört och bergenia, då dessa övervintrar sina blad till kommande år (Folkesson, Sjöman & Brising 2015). Gustafsson (2018) rekommenderar vintergröna perenner och perenna gräs i planteringar runt om i staden.

En faktor som kan ha bidragit till att vintergröna växter tidigare ansetts som tråkiga, kan enligt Folkesson, Sjöman och Brising (2015) vara bilden av planteringar från 1960- och 1970-talet då växtmaterialet inte kompletterades med andra vinterfägringsaspekter, utan användes ganska ensidigt. Ibland hade växtmaterial valts som inte är hårdigt här, och ofta var det därför också mottagligt för olika sjukdomar som försämrade utseendet. En bristande skötselkunskap och okunskap om barrväxternas slutgiltiga storlek har också bidragit till detta. Folkesson, Sjöman och Brising (2015) menar därför att det behövs en god kunskap hos de landskapsarkitekter och trädgårdsdesigners som jobbar med att gestalta planteringar, för att de ska kunna utnyttja potentialen som finns i det vintergröna växtmaterialet så bra som möjligt. För att hitta det bäst lämpade växtmaterialet för en viss miljö bör man leta efter en naturlig ståndort någonstans i världen, som motsvarar de ståndortsförhållanden som platsen för planteringen har. Ofta förekommer flera av de vintergröna arterna i "tuffa livsmiljöer". Många vinter- och städsegröna växter klarar exempelvis skuggiga förhållanden, förutsatt att de fått sol under den period då omgivande lövarter inte utvecklat sin mörka lövmassa.

Ofta ligger fokus idag på överdådiga sommarplanteringar och inte en vacker vintermiljö (Folkesson, Sjöman & Brising 2015). Eftersom formen på det vintergröna materialet inte förändras lika mycket som lövfällande växter, kan det bidra med en stabil form i planteringen, vilket kan vara en kvalité i sig. Ett exempel på en plats där man arbetat mycket med olika vinterkvalitéer och utnyttjat vinterfägringens möjligheter är Amaliehaven i Köpenhamn. Där finns formklippta och friväxande städsegröna växter i olika nyanser, växter med vackra stammar i olika färg, växter med kvarsittande fröställningar samt vintergröna marktäckare. Även om blomningen och den gröna bladmassan som kommer under sommaren berikar platsen med upplevelsekvalitéer menar Folkesson, Sjöman och Brising (2015) att vintervärdena i sig är så pass starka att platsen är värd att besöka även under vinterperioden.

Ett annat sätt att uppleva vacker vegetation under vintern, är att besöka inglasade vinterträdgårdar. I denna kontrollerade miljö kan man njuta av olika växter utan att tänka på klimatet. Vinterträdgården skulle kunna kopplas till en utomhusträdgård, som man skulle kunna öppna portarna till då det blev varmare utomhus igen. På detta sätt skulle platsen kunna utgöra ett besöksmål året runt (Pressman 1996).

I och med att förändringen är så påtaglig mellan olika årstider i Skandinavien finns en stor uppskattning för de olika små tecken i växtligheten som symboliserar en ny tid. Exempelvis kan lövfällande träd, buskar och blommor föra med sig en känsla av liv och skapa glädje och intresse på våren (Gehl 2011).

Vegetation för lek, fåglar och smådjur

Färgglada löv är en kvalité som kan utnyttjas för att skapa attraktiva platser under hösten (Gustafsson 2018). Olika bladformer och växtdelar bildar intressanta mönster på marken att betrakta. Om löven samlas ihop till stora lövhögar, tillförs dessutom lekvärden. En annan möjlighet är att bygga rishögar av genar som skurits bort från träd och buskar. Dessa kan både fungera som fantasifulla kojor och övervintringsplatser för igelkottar och insekter, samtidigt som de också medför många biologiska fördelar (Gustafsson 2018).

Ett förslag som Gustafsson (2018) menar kan öka platsers attraktivitet under alla årstider, är att försöka locka smådjur och fåglar till platserna. Det kan bidra med stora upplevelsevärden för besökare. Landskapsarkitekten kan därför se till att anpassa växtmaterialet i planteringarna för att ge smådjur och fåglar anledning att söka sig dit, exempelvis med syrener, solrosor, trädgårdstistlar och bärproducerande buskar såsom bukettapel, nypon, hagtorn, rönn, hassel och try. En annan möjlighet är att också ha fågelmatning på platserna. Bland annat kan hampafrö, solrosfrön och talg locka många fåglar. Holkar kan också sättas ut då det skapar övernattningsmöjligheter åt både fåglar och ekorrar (Gustafsson 2018). Insekter, exempelvis humlor, och dagfjärilar, uppskattar tidigt vårblostande växter. Därför kan gärna julrosor, krokus, vintergäck och snödroppar samt vide och sälg, ritas in i planteringarna.

Belysning, färger och möbler

Genom att utnyttja mörkret på vintern skapas möjlighet att upptäcka stjärnhimlen. För att skapa tillfälle för detta behöver mörka platser finnas i staden. På dessa kan gärna stjärnkikare vara placerade (Gustafsson 2018).

Ett utvecklingsområde som Gustafsson (2018) också nämner, är ljusinstallationer med hjälp av artificiellt ljus. Dessa skapar en annan karaktär av omgivningen när solen gått ned, och ger kvällen färg. Ljus som strömmar ut från butiker bidrar också till kvällens ljuslandskap (Carmona 2003). En god grundbelysning utgör emellertid en viktig förutsättning för att människor ska uppleva trygghet och våga gå ut under de mörka timmarna. Roemmich och Johnson (2014), Carmona (2003) och Pressman (1996) menar att belysning har stor potential att skapa förutsättningar för utomhusvistelse i mörkret, och utgör en viktig komponent i främjandet av vinteraktiviteter.

För att skapa kontraster i den visuella bilden av staden kan starka färger användas på byggnader, offentlig konst och andra konstruktioner. Fördelen med detta är att årstider, som inte erbjuder så mycket färg, fortfarande kan vara färgglada (Pressman 1996). I dagsljus är

varma färger lättast för människan att uppfatta, exempelvis gul, orange och röd. Dessa ger även störst kontrast till snö, om sådan finns. Även andra färger bryter av den visuella bilden, och därför kan exempelvis också barrträd användas i syfte att ge färg under vintern.

R. Küller skriver i Johansson och M. Küller (2005) att det är möjligt att styra människors aktivering i olika miljöer genom att använda olika färger. Varma färger, gärna i mönster med stora kontraster, aktiverar hjärnan medan mildare, gråa och blåa nyanser minskar aktiveringen.

Färger påverkar även stadens karaktär. Exempelvis bidrar varma färger till en varm karaktär. Pressman (1996) menar att man skulle kunna jobba med färgplaner för städerna, för att säkerställa en bred färgpalett på de offentliga platserna under hela året. Platser kan även ges en personligare karaktär och mer mänsklig skala om de dekoreras med färgglada flaggor och vimplar, skulpturer och andra prydnader som talar till alla våra sinnen (Pressman 1996). Det måste finnas glädje, sinnesstimulering och variation i staden för att den ska upplevas som attraktiv (Pressman 1995).

Estetiskt tilltalande, komfortabla, funktionella möbler kan skapa en känsla av hemtrevnad och ombonad, och är en del i en attraktiv utomhusmiljö enligt Pressman (1995; 1996). Själva placeringen av möblerna är dock avgörande för användningen. Exempelvis erbjuder populära bänkar ofta god utsikt över människor, omgivande aktiviteter och vackra miljöer (Gehl 2011). Kanter, fasader och häckar kan med fördel vara i åtanke vid placeringen då många människor uppskattar att sitta med ryggen skyddad mot en kant eller ett hörn. Gehl påpekar också att det bör finnas olika typer av möbler för olika behov, då alla grupper bör kunna känna sig välkomna i utomhusmiljön. Människor med nedsatt rörelseförmåga söker sig gärna till praktiska möbler som ger fysiskt stöd, medan människor som har full rörelseförmåga ofta också utnyttjar andra strukturer i stadsrummet för att slå sig ned, exempelvis trappor, skulpturer, kanter och fontäner. I dessa situationer betyder kontexten och miljön mer än komforten.

I mejlkontakt med företag som säljer utomhusmöbler för offentlig miljö har det framkommit att specialutformade utomhusprodukter för olika årstider inte förekommer i sortimenten, och att det heller inte finns någon efterfrågan på detta från kunder. De produkter som säljs idag är tänkta att fungera året om (Kundsupport Hags 2018; Ryd 2018).

Fler aktiviteter och evenemang

En annan aktivitet Gustafsson (2018) tar upp är korvgrillning. För att skapa möjlighet till detta, exempelvis i anslutning till pulkabackar, vandringsleder och promenadvägar, kan inbjudande grillplatser med generösa sittplatser utformas. Roemmich och Johnson (2014) nämner också uppvärmda kojor som ett inslag som skulle kunna öka attraktiviteten i parkbesöket under vintern.

Då julen kommer placeras ofta inforslade granar i den offentliga miljön. Gustafsson (2018) lyfter emellertid möjligheten att utnyttja befintlig vegetation och permanenta granar, för dekoration och mysig kvällsbelysning i syfte att skapa julkänsla i staden.

Andra, icke-fysiska aktiviteter som kan bidra till oväntade upplevelser i vardagen är lunchkonserter, marknader och festivaler. Att bli positivt överraskad i utomhusmiljön kan vara ett välkommet avbrott i vardagen (Carmona 2003). Vinteraktiviteter kan gärna också innefatta någon typ av engagemang eller initiativ, exempelvis skridskokurser, snöskulptering eller träningsgrupper (Roemmich & Johnson 2014).

Man kan även jobba med särskilda vinterfestivaler och andra evenemang som stärker den positiva bilden av vintern (Pressman 1996). Det krävs en förändring i människors livsstil, attityd och initiativförmåga till olika årstiders förutsättningar, menar Pressman (1995). Varför inte passa på att ta skidorna till jobbet på vintern för att utnyttja både de årstidsspecifika förutsättningarna och det lilla dagsljus som erbjuds? På detta sätt finns även större möjlighet att uppleva de stora kontrasterna under året (Pressman 1996).

Årstidsgestaltning i praktiken idag

För att få insikter i hur arbetet med årstidsgestaltning sker ”i verkligheten” intervjuades två landskapsarkitekter på ett större konsultföretag och två planarkitekter på en medelstor skånsk kommun. Vid intervjutillfällena ställdes frågor om hur informanterna jobbade med årstidsgestaltning, hur de såg på årstidsgestaltning och varför eller varför inte de jobbade med frågan. För att få inblick i hur årstidsgestaltning kan förekomma och formuleras i ett kommunalt strategidokument fick jag även i samband med intervjutillfället med kommunen möjlighet att ta del av deras grönstrategier. Kommunen ifråga står inför en förtätningsprocess och inför denna har de formulerat grundprinciper angående de gröna ytorna i staden, vilket presenteras i grönstrategierna. Att det är just denna kommun som fått representera den kommunala sidan i mitt arbete har ingen särskild avsikt, utan utgör endast ett exempel. Det var helt enkelt dem jag fick tillfälle att träffa. Detsamma gäller för det intervjuade konsultföretaget. För att hålla fokus på hur dessa professionella planarkitekter/landskapsarkitekter tänker, snarare än vilken arbetsgivare de är anställda hos, har jag inte hänvisat till intervjuerna med namn och arbetsgivare. Se istället utförligare referensinformation i referenslistan. Nedan följer en sammanfattning av vad som sades under intervjuerna samt ett utdrag ur den aktuella kommunens grönstrategier, baserat på uppsatsens frågeställning.

Planarkitekter på en kommun

Om en park inte används är det ett misslyckande, enligt intervjupersonerna. På en bra plats finns det människor, och något att göra för alla. Därför är kvalitén på de gröna ytorna mycket viktig för att skapa förutsättningar för det dagliga användandet.

Planavdelningens arbete och möjligheter i gestaltningsprocessen

Intervjupersonerna på planavdelningen hade inte jobbat så mycket med årstidsgestaltning. Deras huvudsakliga uppgift var att framställa övergripande planer, som nödvändigtvis inte behövde vara kopplade till specifika platser, och kom därför inte ned på konkret gestaltningsnivå särskilt ofta. För mer konkreta årstidsinsatser hänvisade de till Tekniska förvaltningen som jobbade mer direkt med specifika årstidskvalitéer, exempelvis vårlökar och de traditionella sommarblomsplanteringarna runt om i staden, som enligt informanterna brukade vara mycket uppskattade.

I den nyligen sammanställda grönplanen hade kommunen inte gjort något uttalat ställningstagande relaterat till årstidsanpassad gestaltning. Anledningen till detta var att det inte funnits utrymme i budgeten, då de pengar som fanns i första hand satsades på själva anläggandet av olika platser, samt drift och skötsel. Det fanns dock många idéer och en hög ambition på planavdelningen. Om det funnits mer tid och ett tätare samarbete mellan planavdelningen och utföraravdelningen (Tekniska förvaltningen) trodde intervjupersonerna att fler idéer kanske skulle kunna bli verklighet. Intervjupersonerna tyckte att det var viktigt att årstidsgestaltning kom in så tidigt som möjligt i processen.

Intervjupersonerna hävdade att politikerna inte hade tillräcklig kunskap för att se sambandet mellan parker, hälsa och vårdkostnader. Därför var det en ständig kamp om att beviljas en möjlighetsskapande budget. Intervjupersonerna brukade endast få tillfälle att informera politikerna kring nyttan med gröna ytor i staden under möten som skedde då och då. Detta medförde att det var ett långsamt arbete att ge politikerna mer kunskap. Dessutom påverkades arbetet av valperioder genom att flera andra kommunala frågor, exempelvis vård och skola ofta fick större fokus än de gröna frågorna under valår. Om avdelningen hade fått en större budget hade de velat anställa fler, som hade kunnat hjälpa till i arbetet med att skapa gröna ytor av hög kvalité i staden.

Intervjupersonerna berättade om de verktyg de hade till förfogande för att skapa användarvänliga och spännande platser året runt. I gestaltungsprogrammet och övriga dokument som reglerar hur olika gröna ytor i kommunen ska skötas och underhållas, finns exempelvis möjlighet att identifiera ytor med olika möjligheter, och formulera riktlinjer för dem. Ett exempel kan vara att man bestämmer var det får lov att ligga kvar växtmaterial på marken, i eventuellt leksyfte. Det är dock viktigt att information om syftet med sådana beslut når hela vägen till invånarna, så att växtmaterialet i detta fall, inte tolkas som skräpigt eller bortglömt. Detta skulle kunna göras i en app, i telefonen, och eventuellt kompletteras med annan information, till exempel om de biologiska fördelarna med död ved. Risken är dock att bara de som verkligen är intresserade aktivt skulle gå in och titta efter sådan information.

En metod som informanterna berättade om, som kommunen tidigare hade använt i syfte att hantera ett stort antal inkomna klagomål, var att möta invånarna i verkligheten och gå en informationsrunda tillsammans. Det aktuella exemplet handlade om att kommunen velat främja den biologiska mångfalden i ett naturområde, och lämnat kvar död ved på platsen. Klagomålen handlade om att det såg skräpigt ut. I samband med mötet fick invånarna som klagat en större kunskap om biologisk mångfald och hur den skapas. Kommunen har tidigare även gjort trygghetsvandringar där de diskuterat belysning med invånarna. Möten är ofta bättre än informationsskyltar, menade intervjupersonerna.

Tankar på planavdelningen kring årstidsgestaltning

Intervjupersonerna menade att det bör finnas möjlighet till någon aktivitet på vintern för att människor som vistas utomhus inte ska frysa. Topografi kan användas som redskap för attraktiva, aktiva snölandskap, och torget i centrum kan ge plats för en isbana.

Intervjupersonerna menade att barn annekterar olika typer av platser oavsett innehåll, så om barnen tycker att det är roligt att besöka en plats, kommer föräldrarna att följa med. För äldres skull bör parkerna vara tillgängliga och ha flera bänkar. Det bör också finnas något fint att betrakta, och i detta sammanhang lyfte intervjupersonerna potentialen i att bredda växtvalet.

Ett annat sätt att skapa liv på offentliga platser under hela året är att ha olika evenemang och aktiviteter där, oberoende av årstid. Exempelvis nämnde intervjupersonerna att det är torghandel och olika food-trucks i den centrala delen av staden året runt, en dag i veckan, vilket skapar folkliv. Det finns även ett antal utegym på olika platser i staden, och kommunen planerar att bygga en parkourpark. Dessa aktiviteter är alltid öppna för allmänheten, oavsett tid på dygnet och årstid. Dock visste inte informanterna hur många människor som verkligen använde platserna i idag, men konstaterade att placeringen är avgörande för användningen. Lekaktiviteter riktade till vuxna var annars inte något kommunen jobbat så mycket med.

Intervjupersonerna trodde dock att mindre satsningar, exempelvis odlingslådor och boulebana, inte skulle vara så svåra att få igenom.

Vikten av att ha en dialog med målgrupperna för olika satsningar lyftes under intervjun. Exempelvis hade kommunen placerat lekutrustning avsedd för ungdomar längs ett centralt stråk i staden. Dock hade ungdomarna inte vetat hur utrustningen skulle användas, och därför stod den tom. För att motverka att detta skulle hända igen, menade intervjupersonerna att referensgrupper skulle kunna bli mer delaktiga i designprocessen.

För att locka människor att vistas utomhus, och minska avståndet mellan inomhus och utomhus, diskuterade informanterna även fritt wifi och eluttag för att kunna ladda telefoner på offentliga platser, gärna i kombination med vindsydd.

Ett annat sätt att skapa liv i centrum året runt, har enligt intervjupersonerna varit att aktivt ta ställning mot stora köpcentrum utanför staden. Dessutom påpekade informanterna att de gjorde sitt bästa för att skapa möjlighet för restauranger, barer och caféer att ha uteserveringar i direkt anslutning till offentliga platser, eftersom detta också skapar liv i staden efter att butikerna stängt.

Utdrag ur kommunens gröstrategier

I samband med att staden förtätas, får stadsrummet möjlighet att bli mer estetiskt tilltalande. Bilberoendet kommer också att minska, eftersom avstånden till funktioner i staden blir kortare. Genom detta kan även folkhälsan bland invånarna förbättras (Hässleholms kommun 2017). Dock hamnar många parker och gröna ytor lätt i riskzonen för att byggas bort. I grönstrategierna menar Hässleholms kommun därför att en välplanerad grönsstruktur är av stor vikt, särskilt nu när klimatförändringar väntar med högre temperaturopppar och större nederbörds mängder. Gröna rum i staden får inte exploateras bort utan mycket goda argument. Trots det är kommunen inställd på att parkmark kommer att försvinna eller ”naggas i kanten”, och därför behöver den gröna yta som finns kvar, kunna möta högre krav.

Invånarna i kommunen ska ha nära (inom 200 meter) till kvalitativa park- och naturområden. Vidare bör invånarna uppmuntras till rekreation, och den gröna strukturen ska underlätta för möten (Hässleholms kommun 2017). Kvalitén i de gröna rummen ska också öka i ett framtidsperspektiv, och för att uppnå denna ambition, bör ytorna vara multifunktionella och gärna präglade av innovativa idéer. Det är även viktigt att de sköts ändamålsenligt.

Kommunen konstaterar vidare i grönsstrategidokumentet:

”Lokalklimatet ska beaktas vid skötsel och projektering, hänsyn ska tas till exempelvis sol, skugga och lä.” (Hässleholms kommun 2017, s. 6)

Fågelholkar kan sättas upp för att gynna den biologiska mångfalden.

Hässleholms kommun skriver också att det är viktigt med ett levande centrum, ett stadsliv och en identitet, där stadens unika karaktärer och förutsättningar lyfts fram. Detta kan exempelvis göras med hjälp av natur och kulturarv. Den offentliga miljön ska inbjuda invånarna till aktivitet och vistelse, och vara tillgänglig för alla. Skulpturer och offentliga utsmyckningar bör också ingå i stadsbilden, för att skapa en trivsamt miljö (Hässleholms kommun 2017).

Landskapsarkitekter på ett konsultföretag

Årstidsgestaltning är en viktig fråga som är "behövlig" i gestaltningen, menade intervjupersonerna. De efterfrågade mer kunskap kring hur man kan jobba med att förlänga säsongen för utomhusvistelse. Intervjupersonerna konstaterade även att det som landskapsarkitekter slåss mot är vädret, inte att människor ska vilja gå ut. Många människor vill gå ut, förutsatt att vädret är någorlunda bra.

Årstidsgestaltning i den projekterande landskapsarkitektens vardag

Intervjupersonerna hade stor möjlighet att påverka mikroklimat och olika faktorer med direkt koppling till upplevelsen av utomhusvistelse i sina projekt, då de arbetade med gestaltning och projektering på olika nivåer. Generellt strävade intervjupersonerna efter att skapa möjlighet för solglimtar på de platser de gestaltade. Ofta tänkte de på att sätta bänkar i söderläge, gärna i kombination med lä, eftersom dessa platser brukar uppskattas mycket även under vintern. Informanterna menade att det är viktigt att tänka på väderstreck i gestaltungsprocessen och att se till att platser inte beskuggas i onödan. Dock behöver det finnas platser med både sol och skugga. Intervjupersonerna menade att solstudier borde vara en del av processen oftare än vad de faktiskt är.

Informanterna kopplade också vegetation till årstidsgestaltning. Växterna bör kunna tillföra estetiska värden under hela året, men samtidigt inte vara för skötselkrävande, baserat på intervjupersonernas erfarenhet. Vegetationen kan även utformas för att locka fåglar och fjärilar, vilket tillför ytterligare upplevelsevärden. Intervjupersonerna menade att det behövs mer kunskap hos gestaltande landskapsarkitekter kring växter och de möjligheter som finns med vegetation.

Intervjupersonerna pratade även om materialval och hur värdefullt det kan vara att välja ett material som värms upp relativt snabbt då värmen kommer efter vintern. Trä är exempelvis ett sådant material, som har en behagligare temperatur att slå sig ned på i mars, än sten och betong. Om sitsen är gjord av träribbor, gärna med en distans mellan dessa, rinner också smältvattnet snabbare av då värmen stiger utomhus.

Ett annat sätt att arbeta med årstidsgestaltning, som intervjupersonerna såg det, är att göra en bra höjdsättning och en genomtänkt vattenavrinning. Genom att i höjdsättningen undvika svackor och släntar där vatten kan samlas, och så småningom omvandlas till is, skapar man bättre förutsättningar för utomhusvistelse under årets kalla årstider och en ökad tillgänglighet. Markmaterialet påverkar också hur vattnet på marken beter sig, vilket är viktigt att ta med i analysen av en plats. Täta material skapar mycket halare ytor när det fryser än mindre täta material.

Möblerna på platserna bör också vara väl anpassade efter målgrupp och ändamål. Intervjupersonerna menade emellertid att det idag är ett relativt stort fokus på ungdomar och "sommarhäng" i produktkatalogerna, exempelvis i form av "halvliggmöbler". Sådana möbler passar kanske ungdomar utmärkt, men inte en bredare målgrupp under alla årets månader. Informanterna nämnde också betydelsen av ljussättning och att kunna uppleva en känsla av trygghet på platserna man gestaltar året runt.

En plats som erbjuder både komfort, trygghet och upplevelse, är en plats med goda förutsättningar för utomhusvistelse året runt, konstaterade intervjupersonerna. Till detta kommer vikten av en fungerande skötsel, exempelvis snöröjning, så att det går att använda platsen på vintern också. En välskött plats där inredningen är hel och ren, och det inte ligger skräp på marken, uppfattas i regel som en trivsamt plats enligt intervjupersonerna.

Informanterna tyckte att man gärna kan ha olika evenemang på offentliga platser under de kallare årstiderna, men påpekade att det är viktigt att platserna också fungerar när där inte är något evenemang.

Vardagsplatser, målgrupper och årstidsgestaltning

Intervjupersonerna menade att människor generellt är ute mindre under den mörkare delen av året. De som är ute dagligen är barn, och de är ofta ute under dagtid. Aktiviteterna som människor ägnar sig åt förändras också under vintern; från att "hänga" relativt stillasittandes till att inkludera mer rörelse. Dock menade intervjupersonerna att man sällan ser människor som aktiverar sig med någon utomhussport under den mörka, kalla årstiden.

Intervjupersonerna resonerade kring olika typer av platser och var det är viktigt att jobba extra mycket med årstidsgestaltning. Slutsatsen var vardagsplatserna och de befintliga stråk som människor passerar dagligen på väg till och från skolan eller jobbet. Det handlar om att satsa på de platser där människor är oftast. I en stressad vardag tar man kanske inte omvägar eller söker upptäcktsfärder i större parker, utan håller sig till parken utanför dörren. Man bör därför, om ekonomi inte finns att satsa på alla platser, satsa mest på de platser där människor redan är, och inte platser där det är folktomt. För att utforma genomtänkta gestaltungs-förslag bör även en tidsanpassning för platsen räknas in. Vilken tid på dygnet använder flest människor platsen och hur kan gestaltningen skapa så goda förutsättningar för den tiden som möjligt?

Konsulter arbetar med uppdrag som en beställare redan definierat. Ofta finns också platsens syfte och målgrupp tydligt specificerade, och det är mot dessa mål som konsulten behöver arbeta för att lösa uppdraget. Dock menade intervjupersonerna att det finns en målgrupp förutom den specificerade, som det alltid är möjligt att tänka mer på; pensionärerna – som är ute mer än man tror. För att denna grupp ska trivas extra bra, menade informanterna att växtmaterial, en rejäl utformning av bänkar, ett genomtänkt materialval för bänkarna (som är varmt att sitta på), tillgänglighet och överblickbarhet är viktigt.

Intervjupersonerna menade att det är möjligt att arbeta med årstidsgestaltning i alla skeden, både vid nybyggnation och vid platsrenovering. Det är alltid möjligt att öka trivselen, menade de. Dock är det sällan specificerat i uppdragen från beställaren att en så lång utomhussäsong som möjligt är efterfrågad. Intervjupersonerna menade emellertid att förutsättningar för en förlängd säsong för utomhusvistelse skulle vara ett bra sätt att skapa så mycket nytta för de satsade pengarna som möjligt.

Man lägger inte pengar på onödiga saker. Det gör man inte, alls. Det gör man aldrig. Utan då är det snarare så att man ska skapa ett värde för de pengarna man har och ett fantastiskt värde i den här delen av världen, där folk bor trots att de klagat halva året på vädret, är att förlänga säsongen.

(Intervjuperson konsult, 2018-03-21)

Årstidsgestaltning i framtiden

Behov av modeller och kunskap

Det sociala livet i en stad påverkas positivt av attraktiva platser, vilket indirekt påverkar infrastrukturen och den lokala ekonomin. För att skapa social hållbarhet, miljömässig hållbarhet och även ekonomisk hållbarhet i en stad kan klimatplanering kan bli ett viktigt verktyg, menar Eliasson et al. (2007).

Ebrahimabadi (2015) tar upp kunskaper från Eliassons forskning i *The use of climate knowledge in urban planning*, i sin avhandling. Utifrån detta är det tydligt att det finns många utmaningar innan stadsplanerare har möjlighet att utveckla sitt arbete med årstidsgestaltning i sina gestaltungsprocesser. Detta beror på flera faktorer. Bland annat finns brister i kunskap hos stadsplanerare, och få tillgängliga verktyg för analys av mikroklimat. De verktyg och metoder som finns idag är i princip allt för avancerade och komplicerade att använda. Detta är ett problem enligt Ebrahimabadi, eftersom det innebär svårigheter med att utföra analyser av mikroklimatet i getsaltningsprocessen. En annan faktor som tas upp i avhandlingen, är att det knappt finns något stöd för årstidsrelaterade insatser i program och styrdokument. Det är dessutom ofta tidsbrist i projekten och större fokus på andra prioriteringar. I Ebrahimabadis egen forskning, framkom att det även råder brist på engagemang och innovativt tänkande kring årstidsgestaltning hos stadsplanerare. Årstidsrelaterade frågor ingår knappt i de systematiska arbetsprocesser man jobbar efter idag. Många gestaltare utgår istället ifrån grundläggande, generella principer och inte precisa, platsspecifika förhållanden. Slutligen finns det även en ganska liten kunskap hos politiker, de som fattar besluten, kring dessa frågor enligt författaren.

Ebrahimabadi (2015) föreslår att fokus börjar riktas mot mikroklimat-relaterade frågor i läroplaner så att stadsutvecklings-studenterna får med sig mer kunskap redan från början. Han föreslår även att det skulle kunna finnas kurser riktade till både studenter och professionella, där kunskap kring dessa frågor står i fokus; exempelvis om analysmetoder och designverktyg. Mycket forskning inom området kommer aldrig fram till yrkesverksamma, utan stannar vid universiteten. Kunskapen behöver dock nå hela vägen ut till de som arbetar med gestaltning, och exempelvis skulle konferenser, böcker, riktlinjer på nätet och riktade forum kunna bidra till detta. Det behövs även förbättrad kunskap och samarbete mellan olika yrkesgrupper som jobbar med utformningen av städer, enligt Ebrahimabadi (2015).

För att få en förändring och förbättring i designen av offentliga rum, menar Ebrahimabadi (2015) även att det behöver ske en utveckling av metoder för analys av mikroklimat. Vidare behöver beställare också börja ställa tydligt definierade, mätbara mål och krav på årstidsgestaltning. Nikolopoulou och Lykoudis (2006) är också av uppfattningen att det behövs en systematisk kunskap med hjälp av modeller för att kunna förutse olika faktorer som påverkar den termiska komforten.

Nya utmaningar med framtidens klimat

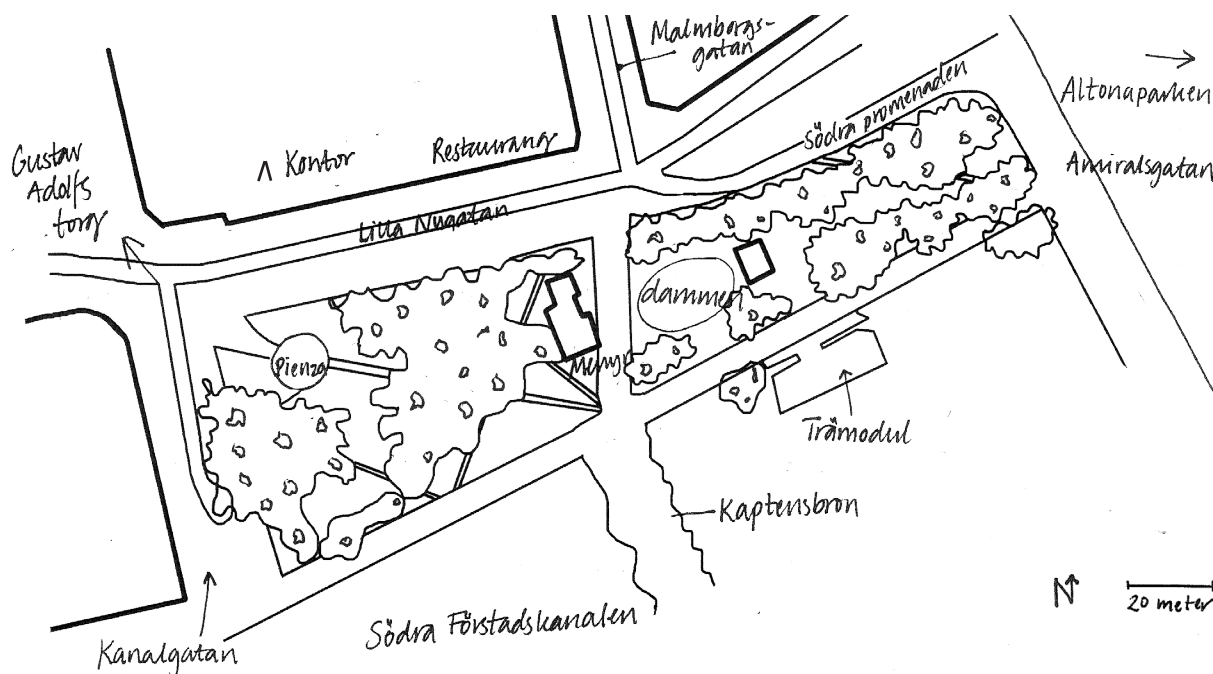
Klimatförändringarna har redan börjat ske och i samband med det, är det relevant att fundera på hur förändringarna kommer att påverka våra årstider. Michael Tjernström, professor i meteorologi vid Stockholms universitet, säger till SVT (2018) att våren i framtiden kommer att komma tidigare, vintrarna bli mildare och regnigare, och hösten vara längre. Över tid kommer det att bli ungefär en månads längre vår och höst. Det kommer även att regna mer och i större mängder än idag. Det kommer också eventuellt att bli fler stormar och starkare vindar (SVT 2018).

Då klimatförändringarna är på väg att förändra våra årstider slår Chapman et al. (2017) fast att motståndet mot att gå ut under de svalare årstiderna kommer skifta mot att fokusera på nya utmaningar, som till stor del kommer handla om regn. Därför bör planeringen och gestaltningen av städer också breddas till att inkludera mer ingående lösningar kring detta. Chapman et al. (2017) menar även att klimatförändringarna gör att planerare och gestaltare inte kan betrakta ett klimat som "för evigt" utan bör inkludera en möjlig förändring av platsens framtida förutsättningar i beräkningarna.

Observationer

Observationer genomfördes i olika väder vid olika tidpunkter under höst/vinter/vår-månaderna år 2017-2018, i parken Raoul Wallenbergs park, på torgen Gustav Adolfs torg och Stortorget samt längs stråket Södergatan. Alla platser är belägna i den centrala delen av Malmö. Platserna är exempel på vardagsplatser som många människor passerar på väg till och från olika vardagsmålupunkter. De karaktäriseras av en ständig målmedveten rörelse. Avsikten med observationerna var att se hur platserna användes vid olika klimatförhållanden samt hur användningen varierade mellan platserna. Här följer en kort presentation av platserna, en sammanfattande redogörelse för mina observationer samt bilder från observationstillfällena.

Raoul Wallenbergs park

Figur 1. Raoul Wallenbergs park (CC BY-SA)

Bildförklaring: Fotografierna är tagna från platsen där det står "Kontor" med kameran riktad från norr mot söder. Se Δ

Raoul Wallenbergs park ligger intill Södra Förstadskanalen och angränsar till Altonaparken med sin östra sida. Parkerna separeras av en barriär, Amiralsgatan, som är tätt trafikerad hela dagen. Den västra sidan av parken ligger i anslutning till Gustav Adolfs torg, dit många människor rör sig i ett ständigt flöde. I parken finns flera bänkar, öppna gräsytor, stora träd, skulpturer och välskötta planteringar. Då man sitter på bänkarna, blickar man ut över växtligheten i parken, passerande människor och kanalen. Ofta stod dock bänkarna tomma under vintermånaderna, med undantag för några enstaka tillfällen samt soliga dagar.

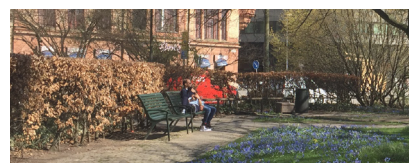
Skulpturerna och planteringarna förekommer företrädesvis i den västra delen av parken, medan den östra till stor del består av öppna gräsytor. Runt om i parken finns gamla, kraftiga träd. Då dessa endast kompletteras av undervegetation i form av klippt gräsmatta, syns stammarna tydligt, vilket ger parken ett överblickbart och relativt avskalat intryck. Bokhäck ramar in parken och det faktum att löven sitter kvar under hela säsongen, bidrar med en stor kvalitet för rumsligheten, samtidigt som det ger en fin färgton. Det finns även idegran på olika ställen i parken.

Under hela min observationsperiod höll sig planteringarna i parken i gott skick. Växterna byttes ut mot nya med en somrigare karaktär först i månadsskiftet mars/april. Då tittade även påskliljor och scillor upp på olika ställen i parken. De stora gräsytorerna i parken beträddes under observationstillfällena endast av människor som rastade hundar och människor som verkade stå och vänta på någon. Ofta satt det fåglar, främst fiskmåsar, på gräsmattorna, och ibland observerades enstaka människor som kommit till parken för att mata dem. Med undantag för dessa personer verkade inte fåglarna utgöra något större attraktionsvärde. Då jag beträdde gräsmattorna upplevde jag att de var ganska blöta och leriga, vilket inte är optimalt för skor utformade för den hårda staden. Det kan vara en förklaring till att människor höll sig på de anlagda gångarna.

I parken finns en trämodul, som skapar tillgänglighet till kanalen genom en trappa som binder ihop gångbanan och branten ned mot vattnet med en brygga. Där observerade jag vid ett par tillfällen personer som stod och fiskade. Det finns även en damm med vattenspel i parken, som dock töms och står tom under vintermånaderna. Under dessa månader upplevde jag platsen vid och runtomkring dammen som mycket tråkig.

Många människor kom in i parken via Kaptensbron som kopplar ihop Kaptensgatan och Malmborgsgatan. Då det också finns flera anlagda stråk i parken som fungerar som genvägar till Södra Promenaden, Lilla Nygatan och Kanalgatan, används parken mycket av förbipasserande. Tillgängligheten på dessa stråk varierade under tiden som observationerna genomfördes då de grusbelagda gångarna var defekta av stora gropar som samlade regnvatten. Pölarna tog vissa dagar upp hela gångbanans bredd. Detta resulterade i att människor gick i kanten av gångarna för att undvika att bli blöta. Dock hade detta uppmärksammats av Malmö Stad som under december lagade grusgångarna och tack vare det kunde hela gångbanans bredd utnyttjas igen. En populär målpunkt i parken, särskilt vid lunchtid, är Menyn, en kiosk som säljer falafel, sallad med mera.

Personer som särskilt använde denna park var människor som åt lunch, motionerade, rastade hunden, umgicks med kompisar, umgicks på tu man hand eller sökte en stunds vila. Vid soligt väder samlades också ofta en grupp människor med ölburkar i handen på bänkarna bakom dammen i parken.

Kvällstid observerade jag att människor rörde sig utanför parken istället för att gena igenom den. Min upplevelse var att det kändes otryggt att vistas i parken på grund av dålig belysning av starka ljus som bländade, så att parken upplevdes som mörkare istället för upplyst. Lamporna i parken speglade sig i kanalens vatten och vid något tillfälle observerade jag personer som fotograferade reflektionerna. Då julen närmade sig tändes marschaller runt om i parken som skapade en festlig känsla i mörkret.

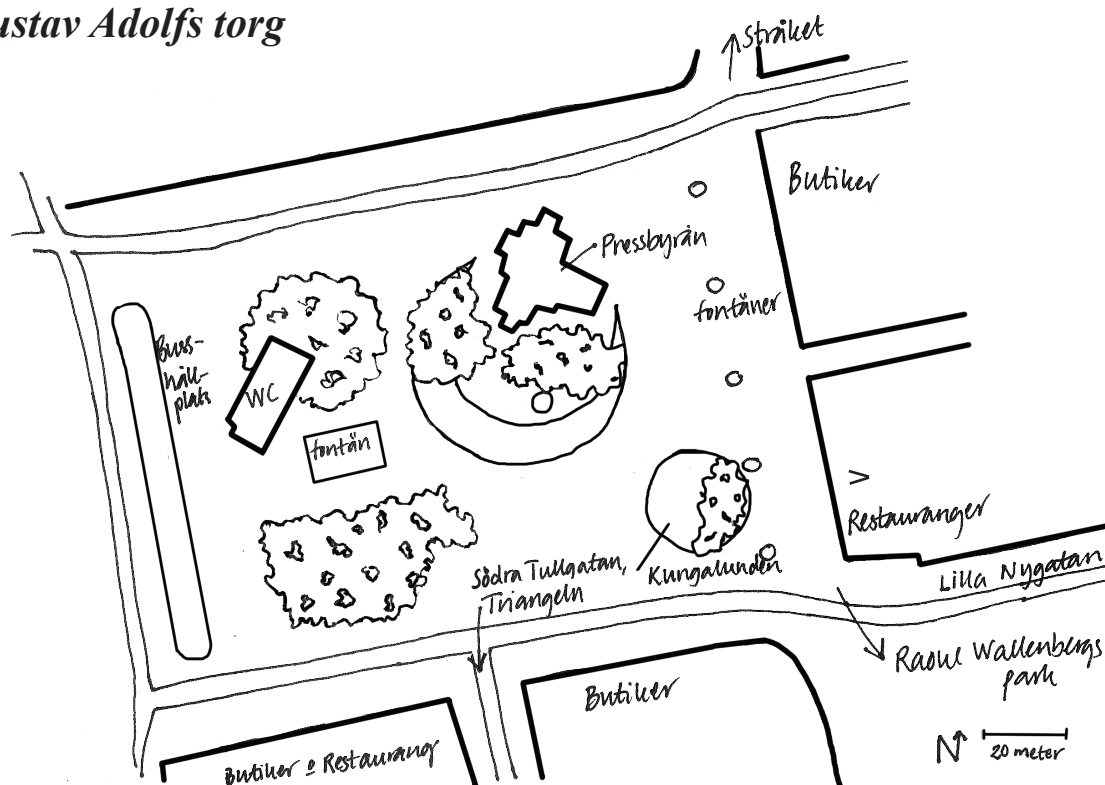

Jag uppfattade belysningen av minnesskulpturen *Pienza* som tilltalande både i dagsljus och i mörkret under de månader jag gjorde mina observationer. Dagtid lyste solens strålar upp skulpturen medan resten av parken i princip låg i skugga, vilket gjorde att skulpturen verkade vara upplyst. Kvällstid lyses den upp av strålkastare som riktade ljuset uppåt, vilket gjorde att en trevlig plats skapades där även i mörkret.

Raoul Wallenbergs park används under Malmöfestivalen då där brukar finnas en scen med evenemang för barn och ungdomar (Dahl 2008).

Gustav Adolfs torg

Figur 2. Gustav Adolfs Torg (CC BY-SA)

Gustav Adolfs torg är en livlig mötesplats i den centrala delen av Malmö. Det finns goda sittmöjligheter i torgets grönska, exempelvis i *Kungälunden* som är placerad precis intill huvudstråket på torget (Malmö stad 2017). Under min observationsperiod användes bänkarna i *Kungälunden* dock endast vid ett fåtal tillfällen. En möjlig förklaring till detta kan vara att platsen ofta låg i djup skugga, men dagar då solen nådde in till platsen användes den desto mer. Bänkarna i den övriga grönskan på torget användes betydligt oftare.

Torget angränsas av en stor busshållplats samt ett flertal restauranger och butiker. Många människor genar över torget för att fortsätta promenera från Södergatan längs Södra Tullgatan mot Triangeln eller tvärt om. Under tiden jag gjort observationer har det även varit torghandel på platsen, som med jämna mellanrum flyttat runt inom torget. Torghandeln har gett människor anledning att stanna upp, oavsett väder, samtidigt som det gett torget liv och färg.

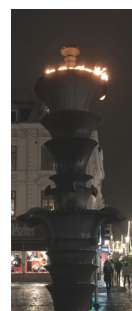

Bildförklaring: Fotografiet ovan är taget från platsen där det står "Restauranger" med kameran riktad från öster mot väster. Se >

Malmö stad satsar mycket på juldekorationer på detta torg, och utnyttjar även ytan för olika evenemang (Malmö stad 2017). Under tiden jag genomförde observationer användes torget exempelvis för både matfestival och Melodifestivals- evenemang.

På torget finns även ett flertal fontäner och skulpturer. Några av fontänerna är avstängda under vintern och således utgör de endast arkitektoniska inslag under dessa månader. Många människor använde kanterna runt fontänerna som sittplatser vissa dagar, och ofta lekte barn runt de cirkelformade strukturerna. Under perioden för juldekorationer fungerade fontänerna även som hållare för marschaller.

Kvällstid upplevde jag torget som relativt upplyst, men i jämförelse med hur mycket belysning där var under juldekurations-perioden, kändes torget plötsligt mörkt när julbelysningen togs ned.

Stråket Södergatan

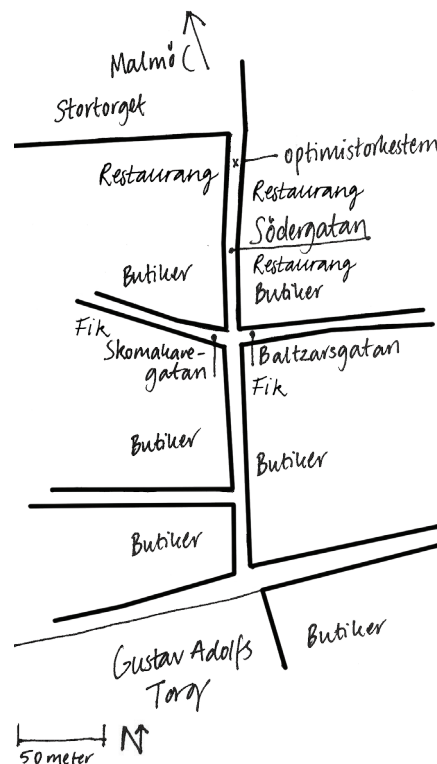
För att komma till Gustav Adolfs torg från Stortorget, promenerar och cyklar många människor längs stråket Södergatan. Utmed detta ligger många butiker och några restauranger och fik. Det brukar ofta stå representanter för olika organisationer där Södergatan korsar Skomakare/Baltzarsgatan, vilket får flödet av människor att stanna upp något.

Det finns flera bänkar, stora blomsterurnor, soptunnor och skyltar från butikerna längs med stråket. Ofta står cyklar parkerade eller lutade mot inredningen mellan den del av stråket som är närmst husen och mittendelen av stråket. Det innebär att det är relativt mycket föremål på en jämförelsevis liten yta, även i förhållande till hur vältrafikerat stråket är. Samtidigt skapar detta en trivsamt skala att vistas i. Människor utgår ofta från möblernas placering då de använder platsen. Sådär har jag exempelvis skrivit i mina observationsanteckningar:

Om folk stannar
upp för att tända
en cigarett eller
fixa med något
annat, gör de
oftast det intill
en bänk eller
planteringsurna,
antagligen för att
inte vara i vägen.

Bänkarna längs stråket är placerade i nord-sydlig riktning. Därför kunde jag observera att många människor satt vridna 90 grader under soliga dagar, så att ansiktet skulle vara riktat mot solen. Användningen av bänkarna var oberoende av väder. Även om restaurangerna och fiken hade uteserveringar, såg jag under min observationsperiod aldrig någon som satt där – varken då platserna var exponerade för sol eller skugga. Kanske berodde detta på att stråket karaktäriserades av rörelse med ett högt tempo.

En skulptur som besökare stannade till vid i princip varje gång jag gjorde mina observationer längs stråket, oavsett väder och årstid, var *Optimistorkestern*. Detta är en skulptur-serie som föreställer en orkester på stadsmarsch. Många

Figur 3. Södergatan i Malmö
(CC BY-SA)

människor fotograferade sig själv eller någon annan tillsammans med skulpturerna i bakgrunden.

Vid något tillfälle observerade jag hur gatumusiker som stod och spelade längs med stråket spred glädje bland de passerande människorna. Några dansade, några sjöng med och många vred på huvudet då de gick förbi.

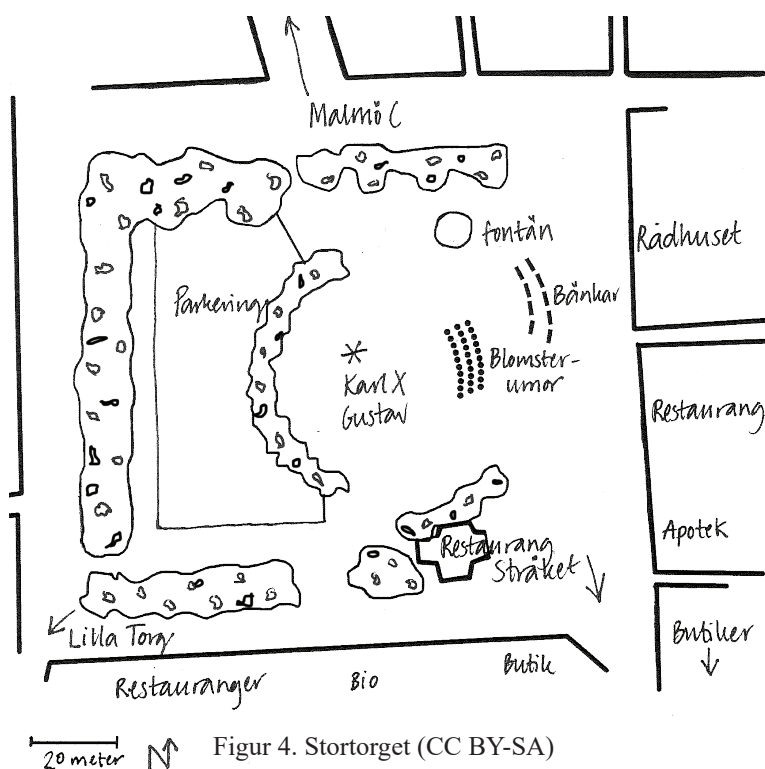
Stråkets läge och skala ger goda möjligheter till spontana möten. Exempelvis blev detta tydligt då jag själv rörde mig längs stråket en dag:

Jag ser folk var
och varannan dag
som springer på
bekanta längs
stråket. Idag mötte
jag själv några
kompisar som
bara hade träffats
där någon minut
tidigare. Sedan
kom det plötsligt
förbi en kompis
till. Kul!

På morgnarna vid observationstillfällena stod ofta lastbilar på stråket som levererade varor till butiker i närheten. Ofta genomfördes även underhållsarbeten under morgnarna då det rörde sig något mindre människor på platsen. Butikernas öppettider hade stor inverkan på "stadslivet" längs med stråket under de månader jag genomförde mina observationer. Detta blev tydligt då jag rörde mig på platsen efter stängningstid och det i princip var folktomt.

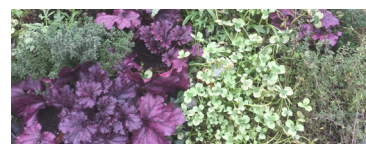
Stortorget

Figur 4. Stortorget (CC BY-SA)

Stortorget är det första stora torg många människor möter på väg från centralstationen mot den centrala delen av staden. I anslutning till Stortorget finns flera historiska byggnader, exempelvis Malmö Rådhus. På torget finns även en staty av Karl X Gustav. Stortorget används ofta vid olika evenemang, exempelvis Malmöfestivalen. Det finns planer på att bygga om torget så småningom för att skapa förutsättningar för mer liv och rörelse (Malmö stad 2016). En del av torget används även som parkeringsplats.

Jag upplever att torget mest är en genomfart till andra målpunkter och att väldigt få människor stannar upp på platsen en vanlig dag. Dock finns möjlighet till detta då det är ett stort antal bänkar och planteringsurnor utplacerade på torget. Emellertid kunde jag endast vid ett fåtal tillfällen observera människor som faktiskt satt på bänkarna. Under mina observationer lade jag märke till att statyn av Karl X Gustav ibland används i lek syfte då barn klättrade på skulpturens fundament, som även användes som sittplats under varma dagar.

Även om många människor rörde sig på platsen vid mina observationstillfällen upplevde jag torget som tomt och öppet. Detta kan bero på att det finns relativt få arkitektoniska inslag utspridda över torgytan som tar ned skalan till mänsklig nivå. Jag upplevde även torget som kallt och mörkt då det ofta varit djup skugga över den största delen av torget.

Även kvällstid var det få människor på platsen, med undantag för passerande. Torget var relativt upplyst med stora strålkastare.

Sammanställning av observationer

Utifrån mina observationer kan jag konstatera att platserna präglas av olika typer av användning genom att människor har olika mål och syften med sin vistelse där. Även olika klimatförhållanden påverkar ytornas användning. Detta blev tydligt under min observationsperiod. Slutsatser presenteras nedan tillsammans med andra insikter som kan vara relevanta för ett året-runt perspektiv.

Oavsett väder och årstid var det ständigt rörelse på platserna. Särskilt på morgnarna stannade människor i regel aldrig upp, vilket var tydligt eftersom alla bänkar alltid stod tomma under dessa timmar. Många människor som rörde sig på platserna verkade generellt stressade och var upptagna med att prata i telefon eller med någon man hade följ med. Blicken var antingen riktad rakt fram, ned i marken eller ned i mobilen.

Då det var solsken under lunchtimmarna, rörde sig fler människor ute än dagar det var mulet. Människor passade på att sätta sig på bänkarna och njuta av solen, äta lunchen ute och samtala med bekanta. Ofta var det samma bänkar i soligt läge som användes under soliga dagar. Jag observerade även att tempot och rörelsen på platserna blev något långsammare dagar med sol, och att människor ofta hellre rörde sig i solen än i skuggan. Några stannade till med cykeln, klev av och stod och njöt. Över lag kunde jag observera fler cyklar på platserna soliga dagar, både i rörelse och parkerade. Människor såg sig också mer omkring och var mer öppna inför omgivningen, i jämförelse med den vanliga vardagsstressen. I parken hördes även mer fågelsång då solen sken än annars.

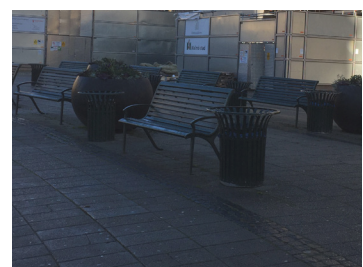
I mina observationsanteckningar från en solig dag i november har jag skrivit:

Jag upplever att fler människor vistas på platserna när det är sol, särskilt i parken. Människor motionerar. Somliga är till och med ute och dammar av rollatorn. Det är över lag en större mångfald av människor med olika fysiska förutsättningar som använder utomhusmiljön vid soligt väder.

Gränserna mellan sol och skugga är skarpa och det är en stor ljusskillnad mellan soliga partier och skuggiga partier.

Solen reflekteras i markmaterialet på de hårdgjorda platserna, vilket jag upplever som jobbigt eftersom ljuset blir väldigt skarpt i ögonen. Om det regnat och markbeläggningen är blöt blir det ännu jobbigare, eftersom ljuset då också reflekteras i markytan. Dessa tillfällen ser man ingenting alls längs med soliga partier, utan man kan först se igen utan besvär då man kommer in i skuggiga partier. Detta är mest påtagligt då jag rör mig längs stråket.

Skugga täcker stora ytor i både parken, på torgen och stråket under vintermånaderna, vilket leder till en betydlig skillnad i temperatur för dessa ytor. Det finns möjlighet att sitta i både solen och skuggan under lunchtimmarna i parken, på Gustav Adolfs torg och längs stråket, men på Stortorget står alla bänkar samlade, och således saknas valmöjlighet; är det skugga så är det och är det sol så är det.

Det verkar ha funnits en brytpunkt då människor upplevde att det var för kallt att vistas utomhus även vid soligt väder. Detta mönster började observeras i slutet av november. Vid mulet, kallt väder använde människor ofta inte bänkarna på platserna alls, och även om bänkarna var tomma stod människor upp och åt sin lunch. Människor började också hellre trängas inomhus istället för att vara utomhus, exempelvis i lunchkön till *Menyn*. Användningen av bryggan minskade också, möjligen för att träet började se halt ut.

Då det blev kallare eller regnade rörde sig generellt färre människor på platserna. Människor valde den närmaste vägen och tog inga omvägar i onödan. Således blev vissa ytor mer tomma och andra mer befolkade, även inom platserna. I regnigt väder satt ingen på bänkarna och de flesta rörde sig längs kanterna för att kunna gå under så mycket tak som möjligt. På de platser butiker hade tak utanför entréerna samlades mycket människor som fällde upp paraplyer, väntade på någon eller avvaktade med att röra sig vidare. På Stortorget, där det i princip inte fanns något skydd, var det helt folktomt i regnet.

Jag har skrivit i mina observationsanteckningar:

Det är skillnad på rörelsemönstret på platserna när det är lite eller mycket regn. I lite regn använder fortfarande människor mitten av gatan. Många går med paraply vilket ger färg i den hårdgjorda miljön.

Idag rörde sig folk som vanligt även om det var regn i luften. Kanske har det att göra med om himlen är ljus eller mörk, om de drar upp sina paraplyer eller inte.

Vinden påverkade inte antalet människor som rörde sig på platserna på samma sätt, dock var det färre som stannade upp och använde bänkarna blåsiga dagar. Jag observerade exempelvis en person som stod upp och åt sin lunch bakom en liten byggnad i parken där det var lite lä en blåsigt dag.

Jag kunde även observera en ökad skadegörelse under de kallaste månaderna i form av klotter.

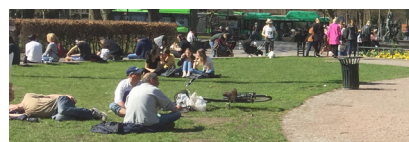
Då våren började komma i februari, fortsatte användningen se ut på samma sätt som under tidigare månader. Knoppar började komma, men detta verkade inte uppmärksammas av förbipasserande. Jag upplevde överlag att planteringar inte stannade upp människors rörelse, utan att de passerades mer obemärkt. Dock kan personerna naturligtvis ha uppskattat växterna i farten, och vid något tillfälle såg jag barn med sina föräldrar som stod och tittade på blommorna.

När det fallit snö på marken och markmaterialen var dolda (de som i vanliga fall påvisar stråk och definierar olika typer av ytor) observerade jag en friare användning i parken. Människor definierade själva ytorna, vilket exempelvis blev tydligt när vissa genade över gräsmattan, även om vardagsanvändarna redan trampat upp det befintliga stråket. På torgen däremot, plogades en tydlig väg fram med avsikten att människor skulle röra sig där. På detta sätt blev användningen av dessa ytor mindre fri. Ingen använde bänkarna på varken Stortorget eller Gustav Adolfs torg. Ytan i direkt anslutning till bänkarna var inte heller skottad. Där brunnsslock fanns var snön tinad. Vid detta observationstillfälle med snö på marken, var skillnaden i trafikljuds nivå påtaglig då besöket upplevdes som tystare än vanligt.

Då våren kom på nytt i april, och temperaturen blev högre igen, ökande användningen av alla ytor markant. Jag observerade fler människor ute och många satte sig på bänkar som vid alla andra observationstillfällen stått tomma. En av de riktigt varma dagarna var precis alla bänkar upptagna. Några använde till och med skulpturer att luta sig emot eller att slå sig ned en stund på. I parken hade scillor och påskliljor kommit upp ur gräsmattan vilket skapade en "vårig" stämning. I mina observationsanteckningar har jag skrivit:

Människor tittar på
människor, stannar upp
och pratar med folk,
äter lunchen ute och
bara njuter av stunden.

Vid ett annat besök en varm och solig vårdag i april var det så mycket människor ute, att vissa till och med fick leta sig vidare från platserna för att hitta en sittplats under lunchen. Människor satte sig på gräsmattorna i parken, på bryggan och på olika kantstöd. Det var fullt i både solen och skuggan. De flesta umgicks med vänner och pratade glädjefyllt med varandra. Träden hade börjat blomma och det luktade vår i luften. Några personer lade sig ned på

gräsmattan och solade. Vid samma besökstillfälle var det en stor matmarknad på Gustav Adolfs torg, som sträckte sig en bit in på stråket. Den lockade många människor som stannade till vid de olika stånden i lunchrusningen.

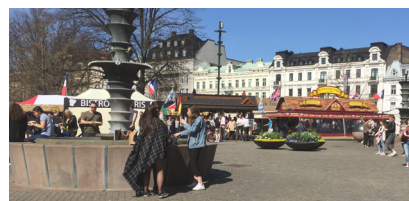
Det härliga maj-vädret fortsatte att locka människor till platserna.

Människors användning av bänkarna varierade beroende på var de var placerade. Bänkarna i parken användes exempelvis för att sitta och läsa, äta lunch eller samtala medan bänkarna längs stråket och på torgen användes mer för att sitta och betrakta människor, sitta med telefonen, avlasta väskor och påsar då man knöt skorna eller något annat. Längs stråket var inte soliga förhållanden avgörande på samma sätt som i parken för om människor skulle använda bänkarna eller inte. Detta beror sannolikt på att människor stannade kortare stunder på denna typ av plats som karaktäriserades av en ständig rörelse. Bänkarna på Gustav Adolfs torg användes också oberoende av om de stod i solen eller skuggan. Också på denna plats var besöken för många personer av en kortare karaktär. Alla bänkar och fysiska strukturer som var i någorlunda sitthöjd blev genast upptagna då det var evenemang på platserna.

Färgintrycken längs stråket och på torgen dominerades av reklam och marknadsföring från butiker, restauranger och företag, samt torghandeln. Detta var extra tydligt inför "Black Friday" då butikernas reklam spred ut sig och dominerade det visuella intrycket helt med färgglada ballonger, skyltar och dekorationer.

Då juldekorationerna började komma upp gavs stråket och torgen en mysig julstämning. Jag upplevde att Malmö Stad satsat mycket på upplevelsevärden på dessa platser i form av olika aktiviteter, tillfälliga funktioner och evenemang, dekorationer och upplevelser i både dagsljus och mörker. En del funktioner bredde ut sig och tog mycket plats i anspråk vilket ledde till att ytan för rörelse blev mindre. Detta ledde till att tempot saktades ned. Betongblock och andra fundament sattes upp i samband med juldekorationerna, främst på Gustav Adolfs torg, för att förhindra terroristaktioner. Jag har skrivit i mina observationsanteckningar:

Juldekorationerna
kommer upp mer
och mer. Bodar och
marknadsstånd har
byggts upp, träden har
dekorerats med färgglad

belysning och granriset sprider ut sig längs stråket och på torgen. Julgranar kommer upp i vart och vartannat hörn. Det är mycket lastbilar på torgen med leveranser och många avspärningar som avgränsar olika arbetsytor. Folk stannar upp och fotograferar och pratar med varandra med blicken riktad mot dekorationerna. Det är knappt mörkt längs stråket på kvällarna då butikernas glasfasader släpper igenom mycket ljus från butikerna. Folk har nog börjat julshoppa lite, för det är ganska mycket folk som rör sig på platserna och går in och ut ur butikerna. Det luktar granris längs med gatan och man anar julmusik inifrån butikerna. Det känns faktiskt lite mysigt. Det känns som att jag gärna går här kommande kvällar också.

Juldekorationerna och aktiviteterna gav många människor anledning att stanna upp på Gustav Adolfs torg och verkade vara mycket uppskattat. Att satsa så mycket på årstidsdekoration gör att känslan av förändring blir påtaglig då denna tas ned. Exempelvis har jag skrivit såhär i mina observationsanteckningar:

Gustav Adolfs torg känns stort och tomt efter att alla dekorationer och aktiviteter monterats ned. Så mycket plats!

Diskussion

Utomhusvistelse är positivt ur flera aspekter, inte minst för hälsan. Då många människor idag lever stillasittande liv, är vardagsmotion, exempelvis lunchpromenader, av stor betydelse för hälsoutvecklingen, enligt vad Ulf Ekelund säger till SVT (2018). Många människor upplever en stressig vardag med ett tydligt fokus på att lösa olika uppgifter, vilket ökar behovet av återhämtande sinnesupplevelser (Schmidtbauer, Grahn & Lieberg 2005). Flera källor tar upp gröna miljöer som ett mycket viktigt inslag i staden, just eftersom de ger möjlighet till återhämtning, avkoppling och fysisk aktivitet. Gustafsson (2018) skriver att effekten av utomhusvistelse är positiv – oavsett årstid – både för den psykiska och fysiska hälsan. Genom att erbjuda välutformade, attraktiva gröna miljöer, där människan är, kan landskapsarkitekten således göra en insats för folkhälsan.

Människor har även ett ständigt socialt behov av att möta, betrakta och interagera med andra människor. Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988) drar vikten av detta till sin spets, när de skriver att samhället skapas i mötet mellan olika människor. Möjlighet till möten måste finnas året runt, och landskapsarkitekter kan skapa goda förutsättningar för detta i sitt arbete med att utforma offentliga platser (Gehl 2011).

Årstiderna, vädret och klimatet skapar varierande förutsättningar för utomhusvistelse, vilket påverkar användningen av offentliga platser. Då klimatet kan medföra svårigheter och obehag under vintermånaderna, håller sig många människor gärna inomhus, och går endast ut för att utföra de nödvändiga sysslorna (Pressman 1995). Som en konsekvens av detta, dör livet på offentliga platser ofta ut periodvis (Culjat & Erskine se Pressman & Mäntry 1988; Pressman 1995). Detta mönster påverkar den psykiska hälsan negativt, både på grund av att människor kan känna sig begränsade till hemmet och av bristen på social kontakt. Nedstämdhet under vintern beror även på brist på färger, ljus och sinnesintryck (Folkesson, Sjöman & Brising 2015; Pressman 1995). Landskapsarkitekten kan motverka detta genom att skapa en mer attraktiv och behaglig utomhusmiljö, som erbjuder stimulerande sinnesupplevelser och lockar till utomhusvistelse året runt.

Emellertid planeras många städer endast med sommarmånaderna i åtanke (Gustafsson 2018; Pressman se Pressman & Mäntry 1988; Pressman 1995). Årstidsrelaterade frågor prioriteras ofta inte, enligt Eliasson (se Eliasson et al. 2007), vilket även intervjupersonerna på den kommun jag fick tillfälle att prata med upplevde. Pressman (1996) och Gustafsson (2018) konstaterar att vi inte kan fortsätta att enbart utforma städerna för att främja utomhusvistelse under sommarmånaderna – säsongen måste förlängas. Att inte arbeta med att anpassa städer är ohållbart, vilket Pressman (1995) också påpekar. Årstidsgestaltning måste inkluderas i utformningen av städerna. Att jobba med en förlängd säsong för utomhusvistelse är också ett sätt att skapa så mycket nytta för de investerade pengarna som möjligt, enligt intervjupersonerna på konsultföretaget.

Att anpassa städer till att vara mer funktionella året om ger också ett flertal positiva effekter. Pressman (1996) skriver exempelvis att en nordisk karaktär kan utvecklas, vilket skulle kunna komma att stärka identiteten i städerna. Såväl materialval, som skala och funktioner kan bidra till detta. Livsstilen idag kräver också ett smidigt och effektivt rörelsemönster i staden (Berglund & Jergeby 1998). Att utforma staden utefter klimatets förutsättningar är ett sätt att underlätta invånarnas vardagspussel, då det kan skapa gynnsammare förutsättningar för transporter mellan olika punkter (Pressman 1996). Detta kan bidra till att öka livskvalitén

enligt Pressman. Att jobba med tillgänglighet under vintern underlättar och främjar utomhusvistelsen. Exempelvis nämner Gustafsson (2018) cykelvägar som kan snöröjas och halkbekämpas, vilket skulle få positiva effekter för hälsan (för dem som cyklar) och minska trycket i trafiken.

Ur ett motsatt perspektiv kan offentliga platser som inte bidrar till livskvalitet ur någon aspekt få negativa konsekvenser för både individ och samhälle i form av isolering och social exkludering (Nikolopoulou & Lykoudis 2006). Detta tyder på vikten av välfungerande utomhusmiljöer med värden för människor på flera plan, året runt.

I vårt klimat kan vi inte utgå från att stadslivet ska se ut som i sydligare länder (Pressman 1995). Om vi ändå vill försöka eftersträva denna målbild, tror jag att vi måste börja snegla mot nya förebilder som har ett klimat motsvarande vårt eget, istället för att inspireras av varmare länder, som Berglund och Jergeby (1998) och Gehl (2010; 2011) menar att vi gör idag. Vår stadsplanering behöver börja få mer självförtroende. Genom att skapa städer som är bättre anpassade för vårt eget klimat, skapar vi förutsättningar för en längre säsong för utomhusvistelse, och därmed ett rikare stadsliv.

Gehl (2011) skriver att trenden pekar på att allt fler människor rör sig utomhus i takt med att utformningen av städerna anpassas till människorna istället för bilarna. Således ligger en bättre årstidsanpassad miljö för vårt klimat också i tiden, vilket även framkom i intervjun med informanterna på konsultföretaget, då de uttryckte att det var ”behövligt” med årstidsgestaltning i utformningen.

Pressman (1995) nämner två helt olika förhållningssätt till klimatanpassning. Det ena innebär att människor ska exponeras för olika klimat för att lära sig samverka med naturen. Det andra innebär att människor ska skyddas i så stor mån som möjligt. Gehl (2011) menar att det bör finnas en balans mellan dessa. Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988) lyfter aspekten att det är stor skillnad mellan köpcentrum, som är en av lösningarna Pressman nämner, och andra platser utomhus – nämligen att det finns ett tydligt fokus på handel i köpcentrum, vilket kan få människor att känna sig styrda. Graden av skydd bör utgå från klimatet i regionen, och som Culjat och Erskine skriver: utomhusytor bör kompletteras av inomhusytor och inte ersättas av dem. Är klimatet inte extremt begränsande för utomhusvistelse, behöver kanske inte alla ytor och funktioner byggas in. Intervjupersonerna på kommunen bidrog även med ett annat perspektiv. För att behålla folklivet i stadsrummet hade kommunen tagit ställning mot stora köpcentrum utanför staden, vilket står i motsats till Pressmans (1995) tanke om att skydda människan.

Ytor för aktiviteter används olika under året, vilket visades av Roemmich och Johnson (2014), och påverkas olika av olika klimatförutsättningar (Wicksell 2017). Därför bör landskapsarkitekter sträva efter att skapa plats för varierade aktiviteter i utemiljön under året, och anpassa gestaltningen av platserna så att den gynnar den avsedda aktiviteten, med tanke på att olika aktiviteter är beroende av olika förutsättningar. Årstidsgestaltning behöver inte alltid inbegripa dyra innovationer, utan snarare en extra tanke i gestaltungs-fasen som säkerställer de bästa förutsättningarna för olika aktiviteter. I största möjliga mån bör det också eftersträvas att inkludera alla människor – oavsett fysisk förmåga – i utformningen av utomhusmiljön under hela året (Pressman 1996).

Berglund och Jergeby (1998) skriver att en blandning av upplevelser, nyttiga aktiviteter och möten skapar attraktionsvärde för platser. Komfort och tillgänglighet är också av avgörande betydelse för användningen (Berglund & Jergeby 1998; Carmona 2003). Vidare kan

vardagsanvändningen också underlättas om det finns möjlighet till flexibel användning och anpassning utefter egna behov (Berglund & Jergeby 1998). Genom litteraturstudien har det blivit tydligt att just valmöjlighet är avgörande för upplevelsen och i förlängningen användningen av utomhusmiljön. Exempelvis har tillgängligheten av både sol och skugga tagits upp återkommande, bland annat både i Nikolopoulou och Steemers (2003) och Thorsson, Lindqvist och Lindqvists (2004) arbeten, liksom vid intervjun med personerna på konsultföretaget. Gehl (2010) skriver också om att låta sig inspireras av caféer och uteserveringar, där man tydligt ger besökarna valmöjlighet att anpassa miljön efter eget behov. En viktig del i att göra utomhusmiljön attraktivare under en större del av året blir således att skapa förutsättningar för att besökaren ska känna valmöjlighet att utforma och anpassa miljön utifrån egna önskemål och behov. Pressman (1995) uttrycker dessutom att det måste finnas glädje, sinnesstimulering och variation i staden för att den ska upplevas som attraktiv.

Vidare uppmuntrar Pressman (1995) planerare att skapa förutsättningar för att invånarna ska kunna känna uppskattning inför varje säsong, samt att årstidsvariationerna bör betonas. Ett annat sätt att formulera det på, är att försöka göra varje dags upplevelser i utomhusmiljön så trevliga som möjligt.

Årstidsgestaltning handlar således om att skapa upplevelsevärden i vardagsmiljön att skapa livskvalitet för människor. Som landskapsarkitekt är det viktigt att utgå från vad människor behöver, för att kunna göra faktisk nytta för dem. Genom att undersöka hur behoven ser ut, blir det tydligt var och hur landskapsarkitekter ska satsa. Livsstilar förändras, liksom Gehl (2011) påpekar, vilket leder till att behoven och önskemålen för utomhusmiljön förändras över tid. För att kunna skapa platser som är efterfrågade idag blir det därför viktigt att vara medveten om de förändrade behov som samhällsutvecklingen för med sig. Det kan tyckas vara onödigt med satsningar om det inte finns stöd eller behov från invånarna. Användardeltagande kan därför vara aktuellt, vilket både Pressman (1996) och intervjupersonerna på kommunen ställer sig positiva till. Ett sätt att locka människor till utomhusmiljön idag, är att försöka minska avståndet mellan inomhus och utomhus, vilket intervjupersonerna på kommunen diskuterade – exempelvis med eluttag och fritt wifi på offentliga platser. Detta skulle kanske kunna vara en tanke även för de observerade platserna i Malmö, i syfte att försöka anpassa platserna till att motsvara dagens livsstil och behov.

Platserna för mina observationer kan anses stämma väl överens med den typ av platser som i den studerade litteraturen beskrivs ha stor potential för utveckling. På grund av sitt centrala läge används platserna för både ”vardagsförflyttning” och så kallade ”nyttopromenader”, enligt Berglund och Jergebys (1998) definition. Stråken kopplas ihop med andra välanvända stråk, och människor har alltid ärenden till platserna, vilket betyder att det finns stor potential för möten och ständig rörelse (Berglund & Jergeby 1998; Gehl 2011). Intervjupersonerna på konsultföretaget menade att det är på denna typ av platser som årstidsgestaltningen i första hand bör utvecklas, eftersom förändringar på sådana platser skulle kunna ge positiv effekt i många människors vardag. Om ekonomin inte finns att satsa på alla platser, är det relevant att i första hand satsa på frekvent besökta platser. Min upplevelse är att Malmö stad redan identifierat dessa platser potential, och satsar mycket på dem; både skötselmässigt och genom att utnyttja dem för olika evenemang och dekorationer.

Närmiljön är också mycket viktig för många människor (Berglund & Jergeby 1998; Bucht & Persson 1995). Därför skulle det göra stor skillnad för en betydande del av befolkningen om dessa platser blev bättre anpassade och mer attraktiva för utomhusvistelse under alla årstider.

Busshållplatser, som används av många människor dagligen, har stor potential för årstidsutveckling, vilket även Pressman (1996) nämner. Det kan vara intressant att fundera kring möjligheterna med dessa platser eftersom de både bör fylla en skyddande funktion, och skulle kunna inkludera upplevelsevärden under hela året. På detta sätt skulle den väntade delen av resandet kunna utvecklas.

Att nyttobehovet har stor betydelse för användningen, som Berglund och Jergeby (1998) menar, var tydligt på de observerade platserna, då livet ”dog ut” på kvällarna under observationsperioden. Det var således stora kontraster mellan folklivet dagtid och kvällstid. Emellertid ökade livet på platserna periodvis, tack vare de olika evenemang som arrangerades där. Om stadsplanerare i Malmö skulle vilja satsa på mer folkliv under fler av dygnets timmar, hade de kunnat identifiera och utveckla lekfulla och meningsfulla aktiviteter som skulle kunna fungera på platserna, för olika målgrupper. För att identifiera lämpliga aktiviteter är det nödvändigt att utgå från platsens kontext och förutsättningar, vilket påpekats återkommande i studien. Korvgrillning, som Gustafsson (2018) exempelvis föreslår, kanske inte är optimalt i centrala Malmö, men kanske en alldeles utmärkt aktivitet i stadsdelsparken.

Olika aktiviteter och initiativ på de offentliga platserna bör kommuniceras till invånarna, så de har kännedom om vad det finns för möjligheter i den offentliga miljön. Samtidigt kan även eventuellt kompletterande förklaringar förmedlas. Exempelvis, om man väljer att följa Gustafssons (2018) exempel och låta grenar och kvistar bli kojor i parken, är det viktigt att invånarna får kännedom om beslutet så att de inte misstar högarna för bortglömt trädgårdsavfall. Detta påpekar även intervjupersonerna i kommunen.

För att åstadkomma en bättre årstidsanpassad miljö i staden behöver man jobba på flera nivåer. Pressman (1995) skriver att det både handlar om gestaltning och plan- och policyarbete. Pressman menar även att arbetet måste förankras i politiken. Just stödet från politiken, menade intervjupersonerna på kommunen, kan förbättras. Detta är dock en utmaning, då intervjupersonerna uttryckte att många politiker inte har kunskap kring värdet av de gröna ytorna i relation till det förebyggande hälsoarbetet. Även Ebrahimabadi (2015) skriver att politikerna ofta saknar kunskap. Vidare menar Ebrahimabadi (2015) att beställare behöver börja ställa tydliga mål kring årstidsanpassad gestaltning. Dock menade intervjupersonerna på konsultföretaget att det sällan är specificerat i uppdragen från beställaren att en så lång utomhussäsong som möjligt efterfrågas. Således finns det här ett ansvar för beställarna att börja ta – att börja ställa krav.

Ebrahimabadi (2015) lyfter även flera andra utmaningar kopplade till utvecklingen av behagliga mikroklimat på platser i staden. Det handlar dels om ett större engagemang och kunskap, men också ett behov av bättre verktyg som förenklar och förbättrar gestaltares arbete. Det är också nödvändigt att mikroklimat får större betydelse i gestaltningsprocesser, gestaltningsprogram och styrdokument. Förutom detta krävs ett förbättrat samarbete mellan olika yrkesgrupper, vilket även kom upp under intervjun med personerna på kommunen. De trodde att fler idéer från planavdelningen skulle kunna bli verklighet om det funnits ett bättre samarbete med utföraravdelningen.

Ebrahimabadi (2015) skriver också att kunskapen från forskningen och universiteten måste nå de yrkesverksamma, samt att studenter bör lära sig mer om mikroklimat redan under utbildningen, vilket även jag tror kan vara relevant baserat på de ringa kunskaper jag hade innan jag började skriva mitt arbete. Det är av stor betydelse att landskapsarkitekter har kunskap om de metoder som finns för att förbättra mikroklimatet och förlänga säsongen för utomhusvistelse. Det exempel som Pressman (1995) nämner, att uppstamade träd

ökar vindhastigheten, är typisk sådan kunskap som skulle vara bra att känna till för att kunna fatta överlagda beslut i gestaltningen. Folkesson, Sjöman och Brising (2015) menar även att det behövs en god kunskap hos de yrkespersoner som jobbar med att gestalta planteringar för att kunna välja växtmaterial med värden över hela året – inte bara överdådiga sommarplanteringar. Denna kunskap efterfrågar även intervjupersonerna på konsultföretaget. Litteraturstudien och intervjun med konsultföretaget har också visat att det finns stor nytta i att ha goda kunskaper om olika material. Exempelvis skriver Westerberg (1993) och Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988) att material har olika värmeupptagningsförmåga. De påverkas också på olika sätt av nederbörd (Axelsson & Ryding 2017), och uppfattas olika i solljus. Denna kunskap kan vara värdefull i gestaltningen av platser, i syfte att anpassa dem bättre utefter platsens ändamål och förutsättningar.

Samtidigt som mer stöd i olika kommunala dokument efterfrågas av olika författare, finns redan en del insatser som främjar upplevelsevärden under alla säsonger i den intervjuade kommunens grönstrategier, utan att de uppmärksammas som just årstidsfrämjande gestaltning. Till exempel skriver Hässleholms kommun (2017) om att sätta ut fågelholkar för att gynna den biologiska mångfalden. Gustafsson (2018) talar också om fågelholkar, då fåglarna som lockas till holkarna kan vara attraktiva för besökare att betrakta. Kommunen skriver även att lokalklimatet bör beaktas, utan att tala om detta som ett sätt att förlänga säsongen för utomhusvistelse.

Ebrahimabadi (2015) skriver vidare att en anledning till att det inte arbetas mer med mikroklimat idag är att det ofta råder tidsbrist i projekten. Tidsbrist var även en faktor som intervjupersonerna på kommunen nämnde som en förklaring till att de inte jobbade mer med årstidsgestaltning. Troligtvis kommer majoriteten av projekten att genomföras under tidsbrist, även i framtiden, men om mikroklimat och årstidsanpassning värderas som viktigare frågor i gestaltningen, kanske de skulle få större utrymme i processen.

Det är viktigt att planerare funderar på hur klimatet i marknivå kommer att upplevas redan i ett tidigt skede, exempelvis då byggnader placeras ut, vilket flera författare är eniga om. När byggnaderna redan är befintliga får landskapsarkitekter istället ta hänsyn till existerande förutsättningar och anpassa miljön på marken efter bästa förmåga.

Förtätning är en process som sker i många städer idag, bland annat i Hässleholms kommun (2017). Där har man i samband med detta, fattat beslut om att öka kvalitén på de gröna ytor som kommer att finnas kvar. Årstidsgestaltning skulle kunna vara ett sätt att jobba med detta, eftersom parkerna då kan utnyttjas till fullo och erbjuda invånarna rekreativa värden över en längre period. Vidare är en naturlig konsekvens av förtätningen att det byggs fler höghus. Gehl (2010; 2011) påpekar emellertid att klimatet i marknivå påverkas negativt av höghus, eftersom det skapas en blåsigare och kallare miljö vid botten av de höga byggnaderna. Även solljusinsläppet begränsas. Gehl menar att idealet för ett behagligt mikroklimat i marknivå finns i städer med låg bebyggelse; som får god tillgång till sol och ett mindre blåsig klimat. Utifrån detta blir det relevant att fundera på hur dessa två motsatta stadsplaneringsprinciper möts i en förtätningsprocess.

Att arbeta med klimatanpassad design i både stor och liten skala gör skillnad (Carmona 2003). Små insatser på rätt plats kan vara avgörande för upplevelsen på platsen (Gehl 2011). Ett behagligt mikroklimat har mycket stor betydelse, och Ebrahimabadi (2015) hävdar till och med att det är viktigare än en visuellt tilltalande miljö. Det är alltid möjligt att skapa behagliga mikroklimat, oavsett om det handlar om en platsrenovering eller en nybyggnation (Eliasson et al. 2007; Gehl 2010; Intervjupersonerna på konsultföretaget).

Människor ställer i regel högre krav på mikroklimatet om de ska vistas på en plats en längre stund (Gehl 2011). Således är det viktigt att rikta insatser för ett mer behagligt mikroklimat mot platser för stillasittande vistelse, vilket också flera författare i litteratursammanställningen konstaterat. Raoul Wallenbergs park är ett exempel på en sådan plats. Dess läge och det faktum att det ligger en restaurang mitt i parken, gör att det finns goda möjligheter att stanna upp för att exempelvis äta lunch där. Således tror jag att det skulle vara en välinvesterad satsning att skapa bättre förutsättningar för stillasittande vistelse på denna plats. Med tanke på att användningen av bänkarna faktiskt minskade vid kallt och blåsigtt väder, skulle exempelvis någon typ av genomsläppligt vindskydd kunna vara lämpligt. På stråket och på torget däremot, där människor stannade till kortare stunder även om det inte var optimala klimatförhållanden, kanske satsningarna inte behöver vara lika omfattande, då ytorna präglas av rörelse snarare än stillasittande vistelse.

En analys av klimatrelaterade faktorer bör alltid ingå i gestaltungsprocessen. Den bör inkludera rådande förutsättningar på platsen och identifiera hur olika klimatfaktorer påverkar upplevelsen (Gehl 2010; Eliasson et al. 2007; Pressman 1996). Det finns inte någon generell lösning på hur behagliga platser kan utformas, vilket Eliasson et al. (2007) konstaterar. Exempelvis är vinden en faktor som skapar varierande förutsättningar på platser, eftersom utformningen av den omgivande fysiska strukturen är av avgörande betydelse för hur vinden riktas (Carmona 2003; Glaumann & Westerberg 1988; Pressman 1995; Westerberg 1993). Därför går det inte att utläsa hur vinden kommer att påverka upplevelsen i marknivå utifrån väderstatistik från en meteorologisk station (Westerberg 1993). Av denna anledning menar Westerberg att landskapsarkitekten bör besöka platsen och uppmäta värden på plats. Dock finns inte alltid möjlighet till detta och då det dessutom råder olika vindförhållanden olika dagar, är det relevant att fundera på hur landskapsarkitekten kan skapa sig en rättvis bild av hur vindförhållandena på platsen verkligen ser ut.

Vinden upplevs i regel som en hämmande faktor för utomhusvistelse (Glaumann & Westerberg 1988). Det finns ett tydligt samband mellan vind och kyla i form av vindavkylning (Glaumann & Westerberg 1988). Gehl (2011) menar att den största utmaningen avseende det upplevda klimatet i Skandinavien är just vinden. Culjat och Erskine (se Pressman & Mäntry 1988) är av samma åsikt eftersom den för med sig nederbörd i olika former. Glaumann och Westerberg (1988) menar följaktligen att vindskydd är relevant både på platser för stillasittande vistelse och på platser avsedda för rörelse. Att använda skydd mot olika klimatfaktorer är viktigt för att upplevelsen av utomhusvistelsen ska vara behaglig. Samtidigt kan olika klimatförhållanden också betraktas som möjligheter till lek, exempelvis genom att utnyttja vinden för vindflöjlar i lekfullt syfte, vilket Norén-Björn (1993a) skriver.

I litteraturöversikten presenteras ett antal olika metoder för att skydda platser mot vind. Då olika skydd ger olika effekt, som Glaumann och Westerberg (1988) och Pressman (1995) skriver, bör landskapsarkitekten fundera på vilken typ av skydd det finns behov av under de olika årstiderna, och vilken typ av fysisk struktur som skulle kunna vara lämplig på platsen. Exempelvis kan läplanteringar fungera bättre intill cykelleder i mindre tätbebyggda områden, än i centrala delar av staden. Lövträd är en annan typ av skydd, som ger olika effekt under olika säsonger. Den vindskyddande effekten är mest gynnsam under sommaren, och minst under vintern då träden släpper sina löv (Glaumann & Westerberg 1988). Dock är det kanske under vintern som vindskyddet hade uppskattats som mest. Kanske är det då bättre att använda barrträd, om en god vindskyddande effekt önskas under hela året (Pressman 1995). När lövträd används för att skydda mot stark solinstrålning, utgör de däremot välanpassade skydd under hela året eftersom de skapar skuggiga ytor på sommaren, och släpper igenom

solstrålarna på vintern, då människor har som störst behov av solljus (Carmona 2003, Pressman 1995). Detta kan utnyttjas i planeringen, för att få en plats som är väl anpassad till de olika årstidernas klimatförhållanden. Vegetationens vindskyddande effekt tas upp av flera författare. Den kan även bidra med andra kvalitéer, exempelvis sinnesupplevelser, vilket Berglund och Jergeby (1998) nämner. Pressman (1995) uppmuntrar till en kombination av olika typer av vindskydd för att få bästa effekt. Samtidigt är det också viktigt att se och möjliggöra andra aspekter av människans kontakt med klimatet. Vissa kan exempelvis uppleva det som mycket värdefullt att få känna sommarregn mot huden och vinden fladdra i håret.

Möbler i utomhusmiljön bör vara anpassade efter olika målgruppers behov. Intervjupersonerna på konsultföretaget menade emellertid att det är ett relativt stort fokus på ungdomar och "sommarhäng" i produktkataloger idag. Kanske behöver andra typer av möbler och konstruktioner efterfrågas, för att de offentliga miljöerna ska kunna erbjuda stadens alla invånare en attraktiv inredning under en större del av året. Det handlar också om att välja rätt möbel för rätt plats. Efter att ha genomfört observationer på alla platser har det blivit tydligt att en bänk inte alltid används på samma sätt i alla miljöer. Därför är det relevant att identifiera vilken funktion som egentligen behövs på platsen. Kanske är det inte en "vanlig" bänk med ryggstöd som skulle motsvara behoven bäst, utan en helt annan möbel. Längs stråket exempelvis, kanske vridbara stolar hade passat bättre än de bänkar som finns på platsen idag. Om sådana hade funnits, hade det varit möjligt att sitta med ansiktet mot solen, utan att vrida kroppen. Pressman (1995) menar att bänkar alltid bör placeras så att användaren har ansiktet riktat mot söder. Därför skulle det kunna vara relevant att ersätta bänkar med vridbara stolar på fler platser i staden - då kan användaren alltid sätta sig i sydlig riktning.

Genom att identifiera och tillhandahålla populära vinteraktiviteter skulle parkbesök kunna främjas även under vintern (Roemmich och Johnson 2014). Gustafsson (2018) nämner exempelvis pulkabackar som en sådan aktivitet, som dessutom bildar mötesplatser i staden vintertid. En annan möjlighet som lyfts är att ha olika typer av evenemang och initiativ som samlar människor, exempelvis att göra snöskulpturer (Roemmich & Johnson 2014). Planerare bör även ha belysning i åtanke då man planerar för olika vinteraktiviteter, då mörkret kommer tidigt dessa månader. Detta påpekar både Pressman (1996), Gustafsson (2018), intervjupersonerna på konsultföretaget, Roemmich och Johnson (2014) och (Carmona 2003). Det är viktigt både med en god grundbelysning och dekorativa ljusmiljöer i nattlandskapet. Carmona (2003) skriver att även belysning som kommer från butiker påverkar kvällens ljuslandskap, vilket tydligt präglar stråket.

Det är lämpligt att fundera över hur potentialen i olika strukturer skulle kunna utnyttjas under alla säsonger, i syfte att motverka att de står tomma och oanvända. Exempelvis upplevde jag dammen i Raoul Wallenbergs park som tom och tråkig under vintern. Det hade funnits stor möjlighet att utnyttja denna struktur för någon annan aktivitet, möjligen en isbana.

Olika funktioner som bidrar till att befolka stadsrummet och årstidsrelaterade insatser är tätt sammankopplade eftersom de bidrar till samma sak - att människor lockas att vistas i stadsrummet under hela året. Food-trucks, torghandel och utegym, som intervjupersonerna på kommunen nämnde, befolkar stadsrummet oberoende av årstid. Exempelvis fanns torghandel på Gustav Adolfs torg i Malmö och gav liv till platsen oavsett väder. Även om dessa funktioner egentligen inte har som avsikt att locka människor till utomhusvistelse under alla årstider, bidrar de med denna effekt. För att människor ska vilja stanna upp och vistas i utomhusmiljön gör däremot specifika, årstidsrelaterade insatser stor skillnad, exempelvis

ett behagligt mikroklimat, vindskydd och bänkar i söderläge. En god grundutformning är nödvändig för att människor ska vilja vistas på platsen året runt.

Enligt Kaplan, Kaplan och Ryans forskning (1998) har Raoul Wallenbergs park stor möjlighet att uppskattas för sin form. De observerade platserna smyckas även av statyer, skulpturer och planteringar som tillför estetiska värden, vilket både Carmona (2003), Gehl (2011) och Pressman (1996) benämner som positivt. Skulpturerna används också precis som Gehl (2011) skriver, för att slå sig ned när kontexten lockar till det. Vidare är *Optimistorkestern* längs stråket ett tydligt exempel på att en skulptur kan uppskattas och bidra med attraktionsvärden.

Carmona (2003) skriver att det är positivt att bli överraskad i utomhusmiljön, exempelvis av konserter, marknader och festivaler. Detta erbjuder de observerade platserna i Malmö, och det är tydligt att dessa initiativ uppskattas av stadsborna. Generellt rörde det sig fler människor på platserna dagar det var olika evenemang och aktiviteter. Även gatumusiker, som spelade längs stråket, spred glädje till förbipasserande. Kanske skulle detta vara något att erbjuda mer av, särskilt under vintermånaderna.

Pressman (1995) skriver om att människor själva definierar ytor i staden efter sina egna behov under vintern, och att det då finns en större frihet i hur platser används. Exempelvis kan markeringar som på olika sätt styr människors rörelsemönster då det är bar mark vara dolda av snö, vilket leder till att de själva får avgöra var markeringarna går. Detta kunde även jag observera i parken under snöiga observationstillfällen. Människor genade över ytorna och gick där de ville. Normen att endast gå på de ytor som är avsedda för fotgängare, bryts på detta sätt då snön faller. Skillnaden mot torgen var intressant, eftersom människor på ett helt annat sätt följde de skottade stråken.

Då regnmängderna kommer att öka enligt vad Michael Tjernström säger till SVT (2018), blir det allt viktigare att i planeringen fundera på hur utomhusvistelse kan upplevas som attraktivt i regn. Detta skriver även Chapman et al. (2017). Enligt Axelsson och Ryding (2017) finns stor potential i att utnyttja regnet innan det fallit till marken för sinnesupplevelser. Jag kan tänka mig att det finns stor utvecklingsmöjlighet för detta, särskilt för lekplatser. En iakttagelse från mina observationer är att tak får människor att stanna upp i regnet. Stadsmänniskan är bekväm och varken klädd eller beredd på väderförhållanden som kräver mer skyddande utrustning. Kanske kan landskapsarkitekter dra nytta av detta faktum och skapa trevliga regnskyddande platser, med flexibla tak runt om i staden.

Jag tror avslutningsvis att vi behöver vara realistiska då vi utvärderar våra ansträngningar för en bättre årstidsanpassad miljö. Landskapsarkitekter kan inte förändra människors intressen, utan endast erbjuda guldgruv i vardagen utifrån vårt kunskapsområde. Upplevelserna i utomhusmiljön beror till viss del också på att invånarna själva tar chanserna, och tittar upp från telefonerna för att upptäcka andra kvalitéer. Kanske kan en utomhusmiljö med fler upplevelsevärden under en större del av året bidra till att vända utvecklingen mot att människor blir mer närvarande i sin omgivning och "nuet". Människors inställning till utomhusvistelse under dagar med "dåligt väder" kommer med största sannolikhet inte förändras från en dag till en annan. Dock menade intervjupersonerna på konsultföretaget att människors önskan att gå ut finns, och att det som landskapsarkitekten slåss mot är vädret. Om en attraktiv miljö, med skydd mot "obehagligt klimat" erbjuds, tror jag att en förändring kan ske, även om övergången kommer att ske successivt. Förändringen måste börja med de små möjligheterna i vardagen för att sedan kunna utvecklas till etablerade vanor. Pressman (1996) skriver också att initiativet att utnyttja och uppleva de olika årstiderna, måste komma från invånarna själva, vilket kräver en förändring i attityd och livsstil.

Slutsats

Arbetsätt för årstidsgestaltning

I denna uppsats finns olika metoder och tillvägagångssätt för årstidsgestaltning beskrivna. Nedan tas generella råd baserade på dessa upp, riktade till kollegor i branschen.

INSTÄLLNING TILL ÅRSTIDSGESTALTNING

- Årstiden ska märkas, även i den stressade stadsbonds vardag.
- Bejaka årstidsvariationen – identifiera och utnyttja de kvalitéer som varje årstid medför. Eftersträva att invånarna ska känna uppskattning för varje årstid. Kontrasterna är värdeskapande!
- Utveckla det skandinaviska sättet att bygga städer – tänk nytt kring stadsstruktur, form, skala, funktioner och materialval, istället för att inspireras för mycket av länder med klimat som inte motsvarar vårt eget.
- Att årstidsanpassa städerna är ett sätt att öka livskvalitén för invånarna, genom att de får möjlighet att höja effektiviteten i vardagen samtidigt som de erbjuds större upplevelsekvalitéer.
- Satsa på vardagsplatser och närmiljöer! Vardagsplatser är platser där människor är; både fysiskt avgränsade ytor som parker och lekplatser, men också stråk där människor rör sig i sin vardag, exempelvis promenadstråk, busshållplatser och cykelbanor.
- Satsa på platser för fritidsaktiviteter, så att människor känner anledning att gå dit och utföra rekreerande aktiviteter under vintersäsongen, så att livet på platserna inte dör ut.
- Ha realistiska förväntningar på resultaten av insatserna – vi kan inte förvänta oss samma grad av användning på våra offentliga platser under hela året som länder i sydligare klimat kan.
- Det är alltid möjligt att skapa behagliga mikroklimat, oavsett om det är en nybyggnation eller platsrenovering.
- Årstidsgestaltning handlar inte alltid om stora ekonomiska insatser utan till stor del om en genomtänkt gestaltning som utgår från människans upplevelse och behov. Försök därför skapa ett så stort värde som möjligt för de satsade pengarna genom att låta klimatets förutsättningar få en större plats i gestaltningen.

BEHOV AV KUNSKAP OCH UTVECKLING

- Klimatplanering och årstidsgestaltning måste lyftas på flera nivåer och inkludera olika yrkesgrupper.
- Beslutsfattare och politiker måste få större kunskap kring sambandet mellan gröna ytor, utomhusaktivitet och fysisk och psykisk hälsa, så att de gröna frågorna kan få större utrymme i budgeten, och på så sätt möjlighet att utvecklas.
- Landskapsarkitekter, planarkitekter och stadsplanerare måste få större kunskap om hur förutsättningar för en förlängd säsong för utomhusvistelse kan skapas. Låt mikroklimat-relaterade frågor få en större del i utbildningen, så att alla som ska jobba med dessa frågor har kunskap. Underlätta för forskningen att nå de yrkesverksamma – bland annat genom kurser, konferenser och informationsmaterial. Gör årstidsrelaterad gestaltning till en del av den gröna agendan!
- En större kunskap om växtmaterial behövs för att kunna skapa större värden under hela året, och framför allt under vintern. Det behövs även mer kunskap om hur vegetation kan användas i syfte att skapa skydd, och om hur den bör placeras för att inte förvärra olika obehagliga klimatförhållanden, såsom att förstärka vinden.
- Utveckla verktyg för analys som är lätta att använda, och etablera dem i arbetsprocesserna.

I ANALYSARBETET

- Utgå från kontext och platsspecifika förutsättningar för att hitta platsspecifika lösningar – det finns inga generella lösningar som fungerar på alla platser.
- Undersök målgruppens behov och utgå från dessa. Använd gärna medborgardialog som metod och satsa på det verkliga mötet med invånarna.
- Identifiera och utveckla potentiella mötesplatser – sätt platsen i ett större sammanhang och undersök var möten kan ske under hela året: var rör man sig sommartid och var rör man sig för att komma fram snabbast möjligt under de kalla vintermånaderna? Förstärk befintliga värden och utveckla platser som redan är välbesökta.
- Undersök alltid vindriktningar, öppenhet/slutenhet, väderstreck och sol/skugga. Detta bör alltid ingå i platsanalysen. Identifiera utifrån detta var olika insatser i förhållande till klimatet behövs, och kan göra mest nytta.

PÅ PLANERINGSNIVÅ

- Då parkmark kommer att exploateras – satsa på att öka kvalitén på de gröna ytor som finns kvar i staden genom att förlänga säsongen för utomhusvistelse på dessa. Maximera potentialen genom att satsa på stor artrikedom – både för den biologiska mångfalden och för möjligheten till sinnesupplevelser. Det är viktigt med ”nära” naturupplevelser i staden.
- Planera för mikroklimatet i marknivå när byggnader placeras ut i staden. Byggnaderna påverkar både tillgången till sol och vindens rörelser.
- Ersätt inte, utan komplettera utomhusytor med inomhusytor.
- Eftersträva att säkra soltillgången på platser där det rör sig mycket folk dagligen.
- Använd och utveckla de planverktyg som finns (kommunala strategier, gestaltungsprogram mm...) för att arbeta med årstidsgestaltning. Det ska vara möjligt att översätta ord till fysisk form.
- Utveckla den öppna dagvattenhanteringen i städerna, både till förmån för estetiska kvalitéer under hela året, biologiska värden samt med tanke på att det kommer bli allt viktigare i framtiden för att kunna ta emot mer regn.
- Underlätta gärna för liv i staden, exempelvis genom att ta ställning till hur man förhåller sig till köpcentrum utanför stadskärnan.
- Ha gärna olika evenemang och aktiviteter på stadens offentliga platser hela året, exempelvis torghandel – det skapar liv och ger färg.
- Säkerställ att platser får adekvat skötsel, städning och underhåll – se till att det finns budget för detta.
- Gör färgplaner som säkerställer att det finns möjlighet till sinnesintryck runt om i staden även under vintern.
- Efterfråga en så lång säsong som möjligt för utomhusvistelse i rollen som beställare.

PÅ GESTALTNINGSNIVÅ

- Platsernas form har stor betydelse för upplevelsen. Eftersträva överblickbarhet och blockera inte vyer i onödan i syfte att skapa en känsla av trygghet för besökarna.
- Eftersträva platser med hög tillgänglighet – hela vägen fram till bänken/aktiviteten.
- Eftersträva komfort – exempelvis i form av bekväma möbler som passar en bred målgrupp.

- Skapa möjlighet för nyttoaktiviteter så att besökarna upplever ett syfte med utomhusvistelsen. Utveckla och uppmuntra lekfulla och meningsfulla aktiviteter för vuxna. Tänk innovativt och inbjud gärna till dialog med invånarna för att få reda på behov och önskemål. Följ även samhällsutvecklingen och erbjud möjligheter där det passar i utemiljön, som är anpassade efter dagens livsstilar; exempelvis eluttag för att ladda telefonen och fritt wifi. Kombinera gärna ytor för stillasittande aktivitet med skydd mot klimatet i olika former.
- Inkludera så många sinnen som möjligt i upplevelsen på vardagsplatserna, exempelvis genom att skapa inbjudande miljöer för fåglar som förgyller med sin fågelsång, använda fontäner som dämpar trafikljud och växter som ger väldoft.
- Möjliggör sociala kontakter – det är ett grundläggande behov. Många människor uppskattar att kunna betrakta andra människor.
- Möjliggör visuella upplevelser från platser för stillasittande vistelse – det ska finnas något intressant att betrakta, exempelvis skulpturer och växter med vinterfärgningskvalitéer.
- Använd vegetation som förstärker årstidsskiftningarna och respektive årstids kvalitéer. Växterna bör dock inte vara för skötselkrävande.
- Underlätta för människor att se vegetationen genom att placera den i blickpunkter, där människor rör sig.
- Skapa attraktiva platser för insekter och fjärilar – de bidrar till den biologiska mångfalden och hållbarheten samtidigt som de skapar upplevelsevärden.
- Skapa möjlighet för flexibel användning av platserna – det bör finnas möjlighet att anpassa miljön efter eget önskemål, inte minst eftersom klimatförutsättningarna kan variera från dag till dag. Flexibla möbler är en del av detta. Går det också att utveckla system för uthyrning av parasoll, sittdynor och andra typer av personliga ”miljöjusteringar”?
- Valmöjlighet är ett centralt begrepp. Besökare bör exempelvis erbjudas platser i både sol och skugga. Alla önskar inte samma typ av miljö/upplevelse och därför är det viktigt att erbjuda alternativ.
- Skapa möjlighet för smidig skötsel genom att tänka på detta redan i gestaltningen, exempelvis att ytorna ska vara lätta att snöröja.
- Vind upplevs som negativt av många, och vindskydd kan därför vara relevant både på platser för stillasittande vistelse och på platser för rörelse. Vindskydd bidrar även till ett mindre kyligt termiskt klimat och kan skydda mot nederbörd, eftersom denna transporteras av vinden.
- Använd gärna vegetation som vindskydd, även enstaka träd gör skillnad.
- Utnyttja den befintliga strukturen! Behåll vegetationen för att nyttja befintliga vindskyddande kvalitéer då nya platser skapas. Komplettera sedan eventuellt med nyplantering.
- Skapa platser med lä, där man kan sitta och njuta av solen.

- Lekplatser bör generellt vara skyddade mot vind. Utnyttja dock gärna vindens rörelse i någon form som lekfullt element. Fundera också på hur regnet kan bli en kvalité på lekplatser, även innan dropparna når marken.
- För sportytor bör de klimatfaktorer som påverkar sporten mest identifieras, så att rätt typ av insatser kan göras. Sporter som behöver samma typ av skydd kan utövas på samma plats.
- Olika årstider kräver olika skydd, vilket bör tas i åtanke då man väljer mellan olika alternativ.
- Olika skydd kan ge en bättre effekt under vissa årstider än andra. Exempelvis ger lövfällande träd skydd mot både sol och vind på sommaren, men inte på vintern, då bladen släppts. Därför bör man fundera på när behovet av skyddet är som störst.
- Kombinera gärna olika typer av skydd för bästa effekt.
- Gör en genomtänkt höjdsättning! Undvik svackor där vatten kan samlas.
- Hur påverkas markmaterialet av vatten? Och hur påverkas ytan när vattnet fryser till is?
- Gör genomtänkta materialval för möblerna och de fysiska strukturerna på platsen. Utnyttja olika kvalitéer; exempelvis materialets värmeupptagningsförmåga och reflekterande förmåga, i syfte att skapa behagliga platser. Använd gärna snabbtorkande, snabbuppvärmda material, särskilt vid sittplatser. Medvetna färgval är också viktigt, då vissa färger absorberar värme.
- Beskugga inte platser i onödan.
- Satsa på en god grundbelysning och ett attraktivt ljuslandskap i mörkret. Detta är essentiellt för användandet av den offentliga miljön och ett mycket viktigt komplement till särskilda höst- vinter- och vår-satsningar för att de ska kunna användas, då mörkret infaller tidigt på eftermiddagarna under dessa årstider.
- Utnyttja olika klimats potential – låt exempelvis vinden transportera snön dit man vill att den vara.
- Erbjud fler vinteraktiviteter! Gärna som håller människor fysiskt aktiva så att de håller värmen.
- Regnigare klimat väntar, och längre perioder för vår och höst. Se till att platserna är attraktiva för dessa perioder/förhållanden.
- Tänk innovativt och våga testa nya lösningar!

Avslutning

Jag har i detta arbete skrivit om olika sätt att arbeta med årstidsgestaltning på offentliga platser, i syfte att främja utomhusvistelse under hela året. Det har blivit tydligt att det finns stora möjligheter att skapa förutsättningar för att platser ska upplevas som attraktiva, även en tisdag i november, en vinterdag i januari och en vårdag i mars. Behovet av att förlänga säsongen för utomhusvistelse är stort, särskilt med tanke på de stora hälsofördelar som människor får både psykiskt och fysiskt. I gröna miljöer ges människor möjlighet till återhämtning, vilket blir allt viktigare i vår stressade vardag. Många lever också stillasittande liv, vilket medför hälsorisker. Dessa kan emellertid motverkas av vardagsmotion. De psykiska och fysiska hälsofördelarna är oberoende av årstid, och bidrar till det förebyggande arbetet för en god folkhälsa. Dessutom är den sociala aspekten av utomhusvistelse – att kunna mötas och betrakta andra människor i staden, inte att förringa. Därför är det otroligt viktigt som landskapsarkitekt att underlätta för både långa och korta stunder av utomhusvistelse och användning av de offentliga miljöerna, året runt.

Det är tydligt att detta kunskapsområde har stor möjlighet bidra till en mer attraktiv utomhusmiljö. Mikroklimat har visat sig vara en avgörande faktor för att utomhusvistelsen ska upplevas som behaglig, vilket är en förutsättning för att man ska vilja gå ut. Därefter finns också olika aktiviteter och metoder för att höja attraktionsvärdet hos platsen. En grundläggande del i detta, är att helt enkelt göra en smart gestaltning, med bänkar i söderläge och planteringar och skulpturer på strategiska platser där människor kan mötas. Andra insatser, som har mer direkt koppling till specifik årstid, exempelvis isbanor, kompletterar grundutformningen och bidrar till att höja attraktiviteten och besöksvärdet hos platsen. Alla aktivitetsmöjligheter som tas upp i uppsatsen, kanske inte skulle utnyttjas i vardagen av alla människor, men om möjligheten finns kan aktiviteten utnyttjas när tillfälle ges.

Det är viktigt att utgå från platsens kontext och klimatförutsättningar för att veta vilka insatser som skulle kunna vara relevanta. Det är också nödvändigt att undersöka människors behov, då det i viss mån är det som avgör om insatserna riktas rätt. Olika livsfaser och livsstilar påverkar behovet av utemiljön, och då många människors vardag utspelar sig i närmiljön och på vardagsplatser, är dessa platser särskilt viktiga att skapa ett stort värde för. Då parkmark försvinner på grund av förtätning i staden, blir det också ännu viktigare att de gröna ytor som finns kvar håller hög kvalitet. En viktig del i att uppnå detta är att förlänga säsongen för utomhusvistelse och skapa större upplevelsevärden på platserna för besökarna. Landskapsarkitektens arbete ska bidra till att invånarna upplever en god livskvalitet, och jag tror att årstidsgestaltning är en betydelsefull pusselbit i detta. Jag är övertygad om att människor hade känt en större glädje och tillhörighet till platser i sin omgivning om de hade upplevts som mer tilltalande och bättre anpassade för en större del av året.

Kunskap om årstidsgestaltning är efterfrågad för praktiserande landskapsarkitekter och andra samhällsbyggare, och därför hoppas jag att mitt arbete kan ge inspiration eller väcka nyfikenhet för detta ämne. Nästa steg i processen är att fortsätta verka för att kunskapen ska nå ut till dem som arbetar med dessa frågor och uppmuntra till att testa olika lösningar, utvärdera effekten och fortsätta utvecklingen framåt.

Vidare forskning

Landskapsarkitekter har inte alltid möjlighet att besöka platser som ska gestaltas, och även om möjlighet finns kanske det endast sker vid ett tillfälle. Därför funderar jag på om det finns möjlighet att utveckla konceptet *kreativ årstidsanpassning*? – Att det skulle finnas personer som arbetade med att regelbundet åka runt till olika offentliga platser i staden, och där identifiera utmaningar, potential och möjligheter för olika årstider. Dessa personer skulle kunna uppmärksamma olika behov som finns på platserna och identifiera insatser som skulle kunna göra skillnad. I samband med besöken skulle de även i den mån det går konkret kunna anpassa och förgylla miljön genom att ta tillvara rådande kvalitéer. Förutom detta skulle de även kunna hålla i olika evenemang som kan locka till utomhusvistelse, exempelvis fågelmatning, samt koordinera andra typer av initiativ som skulle kunna äga rum på platsen, exempelvis snöskulptering. Informationen och idéerna skulle kunna föras in i de kommunala dokumenten och planeringsarbetet, och vara mycket värdefulla för landskapsarkitekter att ta del av i gestaltningsprocessen.

Att försöka minska avståndet mellan inomhus och utomhus är en tanke som kommit upp i mitt arbete. Kanske skulle det vara relevant att undersöka hur detta kan ske åt båda håll; hur utomhusytor kan närma sig tidigare inomhus-karaktäriserade funktioner (exempelvis eluttag på offentliga platser), och att utveckla inomhusytor mot att inkludera utomhuskvalitéer. Skulle exempelvis riktlinjerna för stora köpcentrum och gallerior kunna inkludera gröna värden, möjligen i form av vinterträdgårdar? Genom detta skulle byggnadskomplexen få fler immateriella värden och kunna erbjuda besökarna andra kvalitéer än handel. Dessa platser är trots allt stora mötesplatser som används året om, och skulle kunna utvecklas.

Om mer tid hade funnits för mitt arbete hade jag mycket gärna velat ta fram fler konkreta råd kring hur landskapsarkitekten kan arbeta med årstidsgestaltning, och exempelvis ge fler förslag på växer med vinterfägringskvalitéer. Detta har jag tyvärr fått avgränsa och lämna över till vidare forskning. Jag hade också gärna skrivit om goda exempel; platser särskilt utformade för att vara attraktiva under olika årstider, då detta hade varit värdefulla kunskaper för att exemplifiera olika typer av insatser. Emellertid stötte jag inte på någon sådan plats varken i den studerade litteraturen eller under mina intervjuer.

En större kunskapsinsamling i uppsatsen kring regn hade varit önskvärt för att verkligen kunna föreslå en hel palett av idéer för årstidsgestaltning för alla förekommande vädertyper. Detta särskilt med tanke på de kommande klimatförändringarna med mer förväntat regn samt uppsatsens geografiska kontext, där vintern ofta kommer med mer regn än snö. Dock har det varit svårt att hitta litteratur kring detta, vilket även bekräftats av andra. Detta förvånade mig. I den årstidsrelaterade litteratur jag funnit har fokus varit på vind, sol, temperatur, mikroklimat och snö, och trots att litteraturen på så sätt föreslagit åtgärder för klimatet under en stor del av året, har hanteringen av och potentialen med regn inte lyfts. Här finns onekligen ett område att undersöka vidare i framtiden för att komplettera möjliga åtgärder för olika typer av väder.

Förutom detta behöver det i framtiden arbetas aktivt med de punkter som tas upp under rubriken *Behov av kunskap och utveckling* i slutsatserna, så att beslutsfattare och yrkesverksamma har kunskap, så att frågan lyfts på flera nivåer och så att verktyg utvecklas och klimatanalys blir en större del av planerings- och gestaltningsprocessen.

Referenslista

- Axelsson, F. & Ryding, T. (2017). *Göteborgs Regnlinje: Att ta tillvara på regnets upplevelsekvalliteter*. Sveriges lantbruksuniversitet. Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning/Landskapsarkitekturprogrammet (Examensarbete masterexamen 2017) Tillgänglig: https://stud.epsilon.slu.se/11652/1/axelsson_f_ryding_t_171010.pdf [2018-04-02]
- Berglund, U. & Jergeby, U. (1998). *Stadsrum - människorum: att planera för livet mellan husen*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Berglund, K., Sjöström, J. & Åström, B. (2004). *Hela staden: från mellanrum till stadsrum*. Stockholm: Svensk byggtjänst.
- Bucht, E. & Persson, B. (1995). *Grönstruktur i städer och tätorter: utdrag ur PBL-utredningen 1994*. Alnarp: Movium.
- Carmona, M. (2003). *Public places - urban spaces : the dimensions of urban design*. Boston, MA: Architectural Press.
- Chapman, D., Nilsson, K., Larsson, A. & Rizzo, A. (2017). Climatic barriers to soft-mobility in winter: Luleå, Sweden as case study. *Sustainable Cities and Society*, vol. 35, ss. 574–580. doi:10.1016/j.scs.2017.09.003
- Chiesura, A. (2004). The role of urban parks for the sustainable city. *Landscape and Urban Planning*, vol. 68(1), ss. 129–138. doi:10.1016/j.landurbplan.2003.08.003
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. London: Architectural Press.
- Dahl, C. (2008). *Malmöfestivalen*. Tillgänglig: <https://malmo.se/Kultur--fritid/Kultur--noje/Arkiv--historia/Kulturarv-Malmo/L-O/Malmofestivalen.html> [2018-03-19]
- Denscombe, M. (2009). *Forskningshandboken : för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 2. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Ebrahimabadi, S. (2015). *Outdoor comfort in cold climates: integrating microclimate factors in urban design*. Lic.-avh. Luleå tekniska universitet. Tillgänglig: <http://ltu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A999481&dswid=9117> [2018-03-24]
- Eliasson, I., Knez, I., Westerberg, U., Thorsson, S. & Lindberg, F. (2007). Climate and behaviour in a Nordic city. *Landscape and Urban Planning*, vol. 82(1), ss. 72–84. doi:10.1016/j.landurbplan.2007.01.020
- Folkesson, A., Sjöman, H. & Brising, K. (2015). *Växter för vinterfägring*. SLU Alnarp: Movium. (Movium Fakta, 2015:1). Tillgänglig: http://www.movium.slu.se/system/files/news/10953/files/movium_fakta_1_2015-vaxter_for_vinterfagring-slutliga-web.pdf [2018-02-12]
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington: Island Press.

- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: using public space*. Washington, DC: Island Press.
- Gehl, J. & Svarre, B. (2013). *How to study public life*. Washington: Island Press.
- Glaumann, M. & Westerberg, U. (1988). *Vind*. Solna: Svensk byggtjänst.
- Gustafsson, M. (2018). Ett landskaps-ABC för vinterhalvåret. *Hållbar stad* [Blogg], 2018-01-12. Tillgänglig:
<https://hallbarstad.se/urbio/ett-landskaps-abc-for-vinterhalvaret/> [2018-02-10]
- Holme, I.M. & Solvang, B.K. (1997). *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. 2., [rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Hårdemark, E. (1991). *Solklart: -att lämna företräde för sol*. Karlskrona: Boverket.
 Tillgänglig:
<https://www.boverket.se/contentassets/1f125c4642bf4588b157a606bc426b17/solklart.pdf> [2018-03-23]
- Hässleholms kommun. (2017). *Grönstrategier för Hässleholms stad och större stationsorter*. Hässleholm: Hässleholms kommun. Tillgänglig:
<http://www.hassleholm.se/download/18.3b7468f215f1f0cc34459aa0/1508139272316/Gr%C3%B6nstrategier%202017.pdf> [2018-03-24]
- Kaplan, R., Kaplan, S. & Ryan, R. (1998). Some Human Characteristics. *With People in Mind: Design and Management of Everyday Nature* (ss. 7-28). Washington D.C: Island press.
- Küller, R. (2005). Icke-visuella effekter på människan av ljus och färg. I: Johansson, M. & Küller, M. (red.) *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Malmö stad (2017). *Gustav Adolfs torg*. Tillgänglig:
<https://malmo.se/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Malmos-stadsmiljo/Torg-A-O/Gustav-Adolfs-torg.html> [2018-03-19]
- Malmö stad (2016). *Stortorget*. Tillgänglig:
<https://malmo.se/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Malmos-stadsmiljo/Torg-A-O/Stortorget.html> [2018-03-19]
- Nikolopoulou, M. & Lykoudis, S. (2006). Thermal comfort in outdoor urban spaces: Analysis across different European countries. *Building and Environment*, vol. 41(11), ss. 1455–1470. doi:10.1016/j.buildenv.2005.05.031
- Nikolopoulou, M. & Steemers, K. (2003). Thermal comfort and psychological adaptation as a guide for designing urban spaces. *Energy & Buildings*, vol. 35(1), ss. 95–101. doi:10.1016/S0378-7788(02)00084-1
- Norén-Björn, E. (1993a). Förskolan – att planera och bygga en miljö för utveckling. I: Norén-Björn, E., Andersson, I. & Mårtensson, F. *Uteboken*. 1. uppl. Stockholm: Liber utbildning.
- Norén-Björn, E. (1993b). Förskolan – min roll som pedagog utomhus. I: Norén-Björn, E., Andersson, I. & Mårtensson, F. *Uteboken*. 1. uppl. Stockholm: Liber utbildning.

- Olsson, T., Asplund, E., Berglund, U., Grahn, P., Jergeby, U., Küller, R., Lieberg, M., Lindholm, G., Nordström, M., Persson, B. & Werner, K. (1998). *Människans natur: det grönas betydelse för vårt välbefinnande*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- OpenStreetMap (2018). Tillgänglig:
<https://www.openstreetmap.org/#map=16/55.6042/13.0020> [2018-05-02]
- Pressman, N. (1995). *Northern cityscape: linking design to climate*. Yellowknife: Winter Cities Association.
- Pressman, N. (1996). Sustainable winter cities: Future directions for planning, policy and design. *Atmospheric Environment*, vol. 30(3), ss. 521–529. doi:10.1016/1352-2310(95)00012-7
- Pressman, N. & Mänty, J. (red.) (1988). *Cities designed for winter*. Tampere: Tampere Univ. of Technology.
- Roemmich, J. N. & Johnson, L. (2014). Seasonal alterations in park visitation, amenity use, and physical activity - Grand Forks, North Dakota, 2012-2013. *Preventing chronic disease 2014*, vol. 11(E155), ss. 1-8. doi:10.5888/pcd11.140175
- Sandberg, K. (red.) (1999). *Möjligheternas trädgård: en trädgård för alla*. 1. uppl. Stockholm: Utbildningsradion.
- Schmidtbauer, P., Grahn, P. & Lieberg, M. (2005). *Tänkvärda trädgårdar: när utemiljön blir en del av vården*. Stockholm: Formas.
- Sorte, G. J. (2005). Parken för Homo Urbanis- stadsmänniskan. I: Johansson, M. & Küller, M. (red.) *Svensk miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- SVT (2018). *Ny forskning: Inte så farligt att sitta stilla om du tar raska promenader*. Tillgänglig:
<https://www.svt.se/nyheter/vetenskap/sitta-stilla-inte-det-nya-roka-om-man-ror-pa-sig-tillrackligt-1> [2018-02-12]
- SVT (2018). *Sverige har blivit mer än en grad varmare*. Tillgänglig:
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/sverige-har-blivit-mer-an-en-grad-varmare> [2018-03-20]
- Thorsson, S., Lindqvist, M. & Lindqvist, S. (2004). Thermal bioclimatic conditions and patterns of behaviour in an urban park in Göteborg, Sweden. *International Journal of Biometeorology*, vol. 48(3), ss. 149–156. doi:10.1007/s00484-003-0189-8
- Tucker, P. & Gilliland, J. (2007). The effect of season and weather on physical activity: A systematic review. *Public Health*, vol. 121(12), ss. 909–922. doi:10.1016/j.puhe.2007.04.009
- Westerberg, U. (1993). *Klimatplanering: fysik eller symbolik?*. Diss. Stockholm: Tekniska högskolan.
- Wicksell, M. (2017). *Vädrets påverkan på olika aktiviteter i urbana parker*. Högskolan i Gävle. Akademin för teknik och miljö, Avdelningen för industriell utveckling, IT och samhällsbyggnad/Samhällsplanerarprogrammet (Examensarbete kandidatexamen 2017) Tillgänglig:
<http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1161018&dswid=9817> [2018-02-07]

Muntliga källor:

Hartman-Magnusson, Y. Planarkitekt på Hässleholms kommun. Intervju 2018-03-02

Kundsupport Hags. Mailkontakt 2018-02-16

Nilsson, M. Planarkitekt på Hässleholms kommun. Intervju 2018-03-02

Olsson, H. Landskapsarkitekt på Ramböll, Malmö. Intervju 2018-03-21

Ryd, N. Innesäljare på Lappset. Mailkontakt 2018-02-12

Rydell Andersson, K. Landskapsarkitekt på Ramböll, Malmö. Intervju 2018-03-21

Bilagor

Bilaga I- Frågor Intervjuer

Beskrivning av personen.

Landskapsarkitekt, gestaltning och årstid

Hur tänker du som landskapsarkitekt kring platser och årstider?

Vad upplever du är viktigt för människor/attraktivt på en offentlig plats? Vardagsplats? Helgplats?

Vad tror du är viktigt för att en plats ska fungera året om?

Hur tänker du kring att platser byter karaktär under året?

Har du något exempel på någon bra plats (var som helst) som fungerar bra under hela året? Vilken och varför? Någon dålig?

Finns det någon plats där du jobbat med årstidsgestaltning? Hur då? Hur gör du för att förlänga säsongen så mycket som möjligt?

Hur tänker du kring utomhusvistelse året runt för olika åldersgrupper?

Hur jobbar du med möbler, aktiviteter (ex basketplan, lekplatser och dansgolv) och material?

Finns det något "gratis" på olika platser med stor årstidspotential som man skulle kunna utnyttja mer? (ex. spara löv till lövhögar) Är alla led med från gestaltning till skötsel? Fungerar det i praktiken att jobba med årstidsgestaltning?

Vad tycker du är svårt med årstidsgestaltning?

Varför har du jobbat med detta? Varför har du inte jobbat med detta? Är det något ni skulle vilja jobba mer med?

När/I vilka skeden arbetar man med detta?

När börjar man tänka på klimatet på olika platser? Hur ser ert plan-arbete ut?

När skulle man kunna arbeta med detta? (Nybygge, renovering)

Hur kan man mer jobba med årstidsgestaltning? (planering/events, egna initiativ till springgrupper mm)

Är det prioriterat? Ser man möjligheter och potential i detta? Önskas det/efterfrågas det att ni jobbar med detta? Finns det beställare/finansiärer?

Generella frågor och om människans användning

Vad tror du generellt hade kunnat öka användandet av platser?

Hur hade man kunnat ändra attityden till utomhusvistelse hos människor?

Hur hade man kunnat öka intresset och attraktiviteten med att vistas utomhus året runt?

Konsekvenser av att jobba med årstidsgestaltning

Hur påverkar det faktiskt människors användning av offentliga platser i staden att jobba med detta? Tror du ärligt talat att platsen hade använts mer i folks vardagsliv om den hade förändrats?

Vad skulle fördelarna med ökad användning under året kunna vara? Vad skulle kunna vara dåligt?

Vad händer om ni inte jobbar med detta?

